

UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO”
DIN BĂLȚI, REPUBLICA MOLDOVA

[https://doi.org/10.62413/lc.2009\(1\)](https://doi.org/10.62413/lc.2009(1))

Limbasj și Context

Revistă internațională de lingvistică,
semiotică și știință literară

1(I)2009

**ALECU RUSSO BALTI STATE UNIVERSITY,
REPUBLIC OF MOLDOVA**

Speech and Context

**International Journal of Linguistics,
Semiotics and Literary Science**

1(I)2009

Speech and Context International Journal of Linguistics, Semiotics and Literary Science (in Romanian: *Limba și context – revistă internațională de lingvistică, semiotică și știință literară*) is listed in *La Criée: périodiques en ligne*.

JOURNAL EDITORIAL BOARD MEMBERS

Editor-in-chief:

Anjela COȘCIUG, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova).

Editing Coordinator:

Silvia BOGDAN, Senior Lecturer (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova).

Scientific Board:

Simona ANTOFI, Professor, Ph.D. (Dunărea de Jos University of Galați, Romania); **Sanda-Maria ARDELEANU**, Professor, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania); **Nicanor BABĂRĂ**, Professor, Ph.D. (Moldova State University); **Norbert BACHLEITNER**, Professor, Ph. D. (University of Vienna, Austria); **Ana BONDARENCO**, Professor, Ph.D. (Moldova State University); **Laura BĂDESCU**, Professor, Ph.D. (University of Pitești, Romania); **Ion DUMBRĂVEANU**, Professor, Ph.D. (Moldova State University); **Bernard Mulo FARENKIA**, Professor, Ph.D. (Cape Breton University, Canada); **Natalia HALINA**, Professor, Ph.D. (Altai State University, Russia); **Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU**, Professor, Ph.D. (Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania); **Victoria KARPUKHINA**, Professor, Ph.D. (Altai State University, Russia); **Catherine KERBRAT-ORECCHIONI**, Professor Emerita, Ph.D. (Lyon 2 Lumière University, France); **Daniel LEBAUD**, Professor, Ph.D. (University of Franche-Comté, France); **Dominique MAINGUENEAU**, Professor, Ph.D. (University of Paris 12 Val-de-Marne, France); **Gina MĂCIUCĂ**, Professor, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania); **Sophie MOIRAND**, Professor, Ph.D. (Paris 3 Sorbonne Nouvelle University, France); **Yuri MOSENKIS**, Professor, Ph.D., Corresponding Member of Academy of Sciences of Ukraine (Taras Șevcenko National University of Kiev, Ukraine); **Alexander OGUY**, Professor, Ph.D. (Yuri Fedkovich National University of Chernovitsy, Ukraine); **Adriana-Gertruda ROMEDEA**, Professor, Ph.D. (University of Bacău, Romania); **Lelia TROCAN**, Professor, Ph.D. (University of Craiova, Romania); **Thomas WILHELMI**, Professor, Ph.D. (University of Heidelberg, Germany); **Ludmila ZBANȚ**, Professor, Ph.D. (Moldova State University); **Andrea BARGAN**, Lecturer, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania); **Ludmila BRANIȘTE**, Associate Professor, Ph.D. (Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania); **Lace Marie BROGDEN**, Assistant Professor, Ph.D. (University of Regina, Canada); **Solomia BUK**, Associate Professor, Ph.D. (Ivan Franko National University of Lvov, Ukraine); **Georgeta CÎȘLARU**, Associate Professor, Ph.D. (Paris 3 Sorbonne Nouvelle University, France); **Valentina DASCĂLU**, Lecturer, Ph.D. (Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania); **Mioara DRAGOMIR**, Senior Scientific Researcher, Ph.D. (A. Philippide Institut of Romanian Philology, Iași, Romania); **Valentina ENCIU**, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova); **Seyed Hossein FAZELI**, Associate Professor, Ph.D. (University of Mysore, India); **Elena GHEORGHITĂ**, Associate Professor, Ph.D. (Moldova State University); **Iulia IGNATIUC**, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova); **Irina KOBIAKOVA**, Associate Professor, Ph.D. (State Linguistic University of Pjatigorsk, Russia); **François Boroba N'DOUBA**, Associate Professor, Ph.D. (University of Cocody, Abidjan, Republic of Ivory Coast); **Ana POMELNICOVA**, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova); **Valentina PRITCAN**, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti State University, Republic of Moldova); **Valentina RADKINA**, Associate Professor, Ph.D. (State Humanities University of Izmail, Ukraine); **Estelle VARIOT**, Associate Professor, Ph.D. (University of Provence, Aix Center, France); **Micaela ȚAULEAN**, Associate Professor, Ph.D. (Alec Russo Balti University, Republic of

Moldova); **Irina ZYUBINA**, Associate Professor, Ph.D. (Southern Federal University, Russia).

Proofreaders and Translators:

Silvia BOGDAN, Senior Lecturer (Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova);

Ecaterina NICULCEA, Lecturer (Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova).

Technical Editor:

Liliana EVDOCHIMOV, Lecturer (Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova).

Editorial Office:

Room 465, B 4,

Alecu Russo Balti State University,

38, Puşkin Street, 3100, Balti, Republic of Moldova

Telephone: +37323152339

Fax: +37323123039

E-mail: acosciug@yahoo.com

Publishing House: Balti University Press.

Journal Web Page: https://www.usarb.md/limbaj_context/

Journal Blog: <http://speech-and-context.blogspot.com>

The journal is issued twice a year.

Language of publication: English, French, German, Portuguese, Romanian, Russian and Ukrainian.

Materials included in this volume were previously reviewed.

p-ISSN 1857-4149, e-ISSN 2953-6812

Undoubtedly there are all sorts of languages in the world, yet none of them is without meaning. If then I do not grasp the meaning of what someone is saying, I am a foreigner to the speaker, and he is a foreigner to me (1 Corinthians, 14: 10-11).

Journal Topics

- **Overview of signs, speech and communication:** overview of sign; overview of speech; speech aspects; overview of communication and speech act; sense and signification in communication; intention in communication; speech intelligibility
- **Types of sign, speech and interactional mechanisms in communication:** icons; indexes; symbols; speech act in everyday communication; mimic and gestures in communication; language for specific purposes; sense and signification in media communication; audio-visual language/pictorial language; language of music/language of dance; speech in institutional area; verbal language in cultural context; languages and communication within the European community
- **(Literary) language and social conditioning:** ideology and language identity; language influences; morals and literary speech; collective mentality and literary image; (auto)biographic writings, between individual and social; voices, texts, representation
- **Language, context, translation:** role of context in translation; types of translation

CONTENTS

Volume Presentation	13
OVERVIEW OF SIGNS, SPEECH AND COMMUNICATION	
Mihaela Munteanu Siserman, <i>Perspective lingvistico-pragmatică în abordarea textual-discursivă a referinței (considerații teoretice, retrospective și de perspectivă) / Using Linguistic and Pragmatic Approaches in the Textual and Discursive Studies of Reference (Theory, Retrospectives and Prospectives)</i>	17
Ana Pomelnicova, <i>Sprachvergleich Deutsch-Rumänisch. Eine kontrastive Fehleranalyse / A Contrastive Errors Analysis in German and Romanian ...</i>	25
Silvia Sandu, <i>Considerații asupra mijloacelor lexicale de exprimare a intenției în textul literar francez / Examining Lexical Means of Expressing Intention in French Literary Texts</i>	29
Anjela Coșciug, <i>De la tradiționalism la modernism în abordarea raționalului și iraționalului / Traditional and Modern Approaches in Studying the Rational and the Irrational</i>	37
Oxana Chira, <i>Symbole und ihr Gebrauch in verschiedenen Lebensbereichen / An Overview of the Symbols and their Role in Various Areas of Life</i>	43
TYPES OF SPEECH AND INTERACTIONAL MECHANISMS IN COMMUNICATION	
Luminița Hoarță Cărăușu, <i>Negocierea rolurilor comunicative în româna vorbită actuală / Negotiating Communicative Roles in Modern Spoken Romanian ..</i>	51
Bernard Mulo Farenkia, <i>La volubilité expressive en action : comment les Camerounais francophones répondent au compliment / Expressive Volubility in Action: How French-speaking Cameroonians Respond to Compliments</i>	63
Cristina Ilinca, <i>La réfutation - stratégie argumentative de l'éditorial politique / The Refutation - an Argumentative Strategy of the Political Editorial</i>	79
Наталья Халина, <i>Лингвистический либерализм и модернизация идеоречевого цикла / Nataliya Khalina, Linguistic Liberalism and the Modernization of the Idea-Speech Cycle</i>	89
Инна Гажева, <i>Динамические метафорические модели в художественном дискурсе младосимволистов (на материале «Симфоний» Андрея Белого) / Inna Gajeva, Dynamic Metaphorical Models in the Artistic Discourse of the Young Symbolists (based on Andrei Bely's Symphonies)</i>	101
LANGUAGES AND COMMUNICATION WITHIN THE EUROPEAN COMMUNITY	
Lace Marie Brogden, <i>An Outsider View / À vue d'aigle : Negotiating Linguistic Spaces in Multilingual Europe</i>	115
(LITERARY) LANGUAGE AND SOCIAL CONDITIONING	
Marta Istrati, <i>Ideologia diglosică în Republica Moldova / A Diglosic Ideology in the Republic of Moldova</i>	127
Mirela Drăgoi, <i>Elemente autobiografice în producția lirică a lui Constantin Virgil Gheorghiu / Autobiographic Elements in Constantin Virgil Gheorghiu's</i>	

<i>Lyric Works</i>	133
Alisa Cozmulici, <i>Barocul și opera cantemiriană / The Baroque and Cantemir's Works</i>	143
Rodica Bogatu, <i>Petite histoire des relations entre la France et les Roumains, entre la littérature roumaine et celle française / A Short History of Relationships between France and the Romanians, between the Romanian and French Literatures</i>	149
Cătălina Băliușteanu, <i>Die Definierung der Identität des "Blauen Engels" / "Blauen Engels" Identity Definition</i>	155
LANGUAGE, CONTEXT, TRANSLATION	
Elena Dragan, <i>Une grammaire de la traduction / A 'Grammar' of Translation</i> ..	165

Volume Presentation

[https://doi.org/10.62413/lc.2009\(1\).01](https://doi.org/10.62413/lc.2009(1).01)

Mihaela MUNTEANU SISERMAN examines reference as a speech act. Thus, the researcher distinguishes between virtual reference which is independent of the linguistic expression, but is equivalent to the lexical meaning of the expression and the actual reference which is always contextually determined.

Ana POMELNICOVA explores some phonetic aspects of German as a foreign language. Great attention is paid to the phenomena that are different from those of the mother language, as well as to the modes of overcoming the difficulties that appear in the process of their articulation.

Silvia SANDU analyzes different units from French literary texts that embed the characteristic of intention in their semantics. Intention is examined from pragmatic, functional and semantic perspectives.

Anjela COȘCIUG studies the notions of the rational and irrational from the viewpoint of change, correlation and even of the unit.

Oxana CHIRA investigates the problem of the symbol from the standpoint of typology, comparing various symbols from different fields to show their distinctive features.

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU regards the problem of negotiation of communicative roles in current spoken Romanian. The researcher points out that there is an implicit system to organize a conversation and this system has two component elements: one deals with the structure of turns employed in verbal interactions, the other refers to the rules of access to the word.

Bernard Mulo FARENKIA examines the way in which the French language is used in speech acts in Cameroon. Thus, the researcher presents a typology of verbal strategies used in the above mentioned country in order to express compliments, as well as their impact on the social relations.

Cristina ILINCA studies negation (in Fr. « réfutation ») as an argumentative strategy in French political editorial.

Natalia HALINA proposes own explanation of the notion of linguistic liberalism and of modernization of ideoverbal cycle. The researcher refers, to a great extent, to the discourse of the Russian President D. Medvedev.

Ina GAJEVA examines the problem of identity of individual verbal metaphor in A. Bely's „Symphonies”. The author mentions that the meaning of the verb in usual verbal metaphors is a general one and the usage of this verb is reduced. That is why, the metaphors in A. Bely's works are created according to a dominant model which accords with the symbolists' tendency to reconceive the tropes and transform them into elements of a symbolic intrigue.

Lace Marie BROGDEN suggests an autoethnographic essay which explores in a discreet and arbitrary way from the point of view of area the lingual performances, the subjectivity and the linguistic contexts from four European states. Referring to cus-

tomary events, academic discussions during the conference and everyday lingual experiences, the researcher investigates the relationship among the linguistic areas (first, European areas and then, by extension of the sense, the Canadian ones) from the perspective of micro-, meso- and macrolevels. Based on integral poems and fragmentary corpuses the research emphasizes the aspects of these linguistic spaces.

Marta ISTRATI looks into the problem of diglossia from the standpoint of the interaction of Romanian with Russian which leads, as a rule, to monoglossia.

Mirela DRĂGOI emphasizes autobiographical elements in C.V. Gheorghiu's lyrical poetry. The researcher assumes that the starting point in one of the cultural biographies of this writer obviously leads to poetry as this aspect of his work illustrates the characteristics of the first stage in his becoming a writer. It also sets further directions and defines a certain perspective and some stage procedures.

Alisa COZMULICI examines baroque as a literary and cultural trend analyzing D. Cantemir works from this perspective.

Rodica BOGATU studies the problem of the influence of the French language and culture on the Romanian language and culture.

Cătălina BĂLINIȘTEANU analyzes Heinrich Mann's novel "Blue Angel" and the main character, Rosa Fröhlich, whose identity is being decoded.

Elena DRAGAN presents both a synthesis of the basic principles of the translation studies and a personal approach to the above mentioned domain. It points out the idea that translation is always a stratified, multilevel approach which applies interactive elements that are connected to the levels of thinking, semantics and aesthetics.

OVERVIEW OF SIGNS, SPEECH AND COMMUNICATION

**PERSPECTIVE LINGVISTICO-PRAGMATIC
ÎN ABORDAREA TEXTUAL-DISCURSIVĂ A REFERINȚEI
(considerații teoretice, retrospective și de perspectivă) /
USING LINGUISTIC AND PRAGMATIC APPROACHES
IN THE TEXTUAL AND DISCURSIVE STUDIES OF REFERENCE
(Theory, Retrospectives and Prospectives)**

Mihaela MUNTEANU SISERMAN

conferențiar universitar, doctor în filologie
(Universitatea de Nord Baia Mare, România)

ela-munteanu@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-8001-8088>

Abstract

The linguistic and pragmatic approach presents reference as an act of language which, according to J.C. Milner's language theory, distinguishes between the virtual reference, which is independent of any linguistic expression and equivalent to the lexical meaning of an expression, and the current reference, which is determined and it is each time context-sensitive. The linguistic perspective takes into account the models of the linguistic sign: on the one hand, the binary model proposed by F. de Saussure and L. Hjelmslev, the structural one, and, on the other hand, the triadic model introduced by Ogden-Richards, Frege, Morris and Peirce. The context, in all its meanings, will play a decisive role in the analysis/interpretation of the textual-discursive phenomena.

Keywords: linguistics, pragmatics, study, signification, context, sign, text/discourse

Rezumat

Abordarea lingvistico-pragmatică prezintă referința ca un act de limbaj care, pornind de la teoria lingvistului J.C. Milner, face distincția între referința virtuală, independentă de expresia lingvistică, echivalentă cu semnificația lexicală a expresiei, și referința actuală, determinată, de fiecare dată, contextual. Perspectiva lingvistică are în vedere modelele semnului lingvistic: pe de o parte, cel binar (cu referire la cel structuralist – F. de Saussure și L. Hjelmslev), iar, pe de altă parte, modelul triadic (Ogden-Richards, Frege, Morris, Peirce). Contextul, în toate semnificațiile pe care le acoperă, va avea un rol determinant în analiza/interpretarea fenomenelor textual-discursive.

Cuvinte-cheie: lingvistică, pragmatică, cercetare, semnificație, context, semn, text/discurs

1. Aspecte ale relației limbaj–realitate/limbaj–cunoaștere

Parte integrantă a cunoașterii, limbajul a participat din totdeauna la mutațiile de paradigmă din istoria și evoluția științelor, mutații ce au generat - implicit - schimbări de paradigmă și în limbaj: paradigma structuralistă im-

pusă odată cu apariția „Cursului de lingvistică generală” al lui Ferdinand de Saussure, limbajul semiotico-filosofic al lui Peirce etc.

Raportarea la lume a experienței umane se poate manifesta prin două tipuri de cunoaștere: (a) o cunoaștere *perceptual-senzitivă* care se realizează printr-o raportare *directă* a ființei la realitate, aceasta fiind o cunoaștere nemediată, uneori însoțită și de gesturi (comunicare *ostensivă*); raportarea omului la lume se manifestă *ontic* și *praxeologic*; (b) o cunoaștere „semiotică” în care raportarea la experiența cognitivă se materializează în sisteme lingvistico-semiotice, fiind o cunoaștere *mediată*, filtrată prin *semne*, ce aparțin diferitelor coduri semiotice. În cadrul acestei experiențe cognitive, se poate vorbi de cunoașterea *discursivă*, limbajul articulat reprezentând interfața dintre om și experiența sa fenomenologică.

În încercarea de a oferi o sinteză asupra limbajului în epistema contemporană, se poate afirma că există două moduri prin care acesta își face simțită prezența: pe de o parte, limba naturală „reprezentând un transcodaj universal” (Roventza-Frumușani, 1999, p. 23), chiar în științele cele mai abstracte (exemplu, metafora în știința astronomică - „găuri negre” - și aeronautică - „cutie neagră”), iar, pe de altă parte, există o multitudine de fenomene din câmpul științific modelate printr-un „model lingvistic” (*ibidem*).

Abordările mai recente ale analizei limbajului subliniază dimensiunea lui *pragmatică*, un rol important revenindu-i contextului¹ și subiectivității (roluri discursive, schimbul de replici, locutor /vs/ interlocutor) în interpretarea extralingvisticului.

Relația limbaj-realitate/limbaj-cunoaștere trebuie văzută dintr-o perspectivă *epistemologică*, obiectivitatea epistemică nelimitându-se doar la o relație reduționistă a limbajului cu Obiectul, ci fiind condiționată de co(n)texte, motivații, perspective teoretice, culturale, univers de așteptări etc. În acest sens,

¹Factorii pragmatici ce țin de o teorie a contextului, în toate accepțiunile sale mai restrânse sau mai largite intervin în interpretarea textual-discursivă a expresiilor referențiale. E. Coșeriu (Coseriu, 1989, pp. 310-315) stabilește trei categorii ale conceptului de context: *context idiomatic* (constituit din faptele verbale ce aparțin unei limbi „istorice”), *context verbal* (= vecinătatea semnelor verbale dispuse secvențial-discursiv), sinonim cu cotext (Petöfi), *context extraverbal* (circumstanțe nelingvistice, de natură fizică - parametrii de loc, timp, circumstanțele enunțării -, empirică, practică, istorică, culturală). La H. Parret (Parret, 1983, pp. 94-97), contextul cunoaște următoarele subdiviziuni: context *contextual*, context *existențial* (ce cuprinde contextul referențial), context *situațional*, context *acțional* și context *psihologic* (cf. Vlad, 2003, p. 15). Autorii „Pertinenței”, Sperber și Wilson (Sperber și Wilson, 1989) tratează contextul de pe poziții cognitiviste. În viziunea lor, acesta nu este dat, ci creat cu fiecare enunț; este mai degrabă o construcție psihologică, ce nu conține doar informații ale contextului imediat (fizic sau lingvistic), ci și ipoteze, credințe, supoziții, prejudecăți culturale etc.

subliniem, odată cu Searle, că *limbajul* este un fenomen al entității extrem de complexe – parțial fizică, parțial spirituală, parte naturală, parte socială – numită *Om*.

Reprezentarea Lumii (Realității) prin limbaj, prin intermediul *semnelor verbale* a dat naștere la două modele teoretice ale semnului lingvistic – binar, respectiv ternar – prin care se stabilește (sau nu) o legătură (in)directă cu Obiectul (Referentul) din afara semnului.

2. Modelul binar al semnului lingvistic

Lingvistica structuralistă repune în discuție statutul cuvântului independent de *frază*, dar dependent de *sistem*. Cuvântul devine, astfel, o unitate a limbii și nu a vorbirii (vezi *dihotomia saussuriană limbă/vobire*).

Împreună cu noțiunea de sistem de care depinde statutul și funcționarea sa, semnul se constituie în cheia de boltă a paradigmei saussuriene. Potrivit concepției sale despre limbă ca sistem, Saussure pune în evidență cele două laturi ale acestuia: „Semnul lingvistic nu unește un *lucru* cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică” (Saussure, 1998, p. 85), fixând, astfel, un model binar, implicit relațional: „Propunem să se păstreze cuvântul *semn* [subl.n. – M. S.] pentru a desemna totalitatea și să înlocuim *conceptul* și *imaginea acustică* prin *semnificat*, respectiv *semnificant*; acești ultimi termeni au avantajul de a marca opoziția care îi separă fie între ei, fie de totalul din care fac parte” (*idem*, p. 86).

Statutul cuvântului-semn lingvistic e legat de calitatea lui de unitate a unui sistem ce primește *valoare* prin raportare *relativă* și *opozitivă* la celelalte unități ale sistemului. Prin această definiție dată semnului lingvistic ca unitate indisolubilă între semnificant/semnificat (signifiant/signifié), Saussure depășește granițele lingvisticii generale, incluzând toate semnele ce servesc comunicării „în cadrul vieții sociale”, de la semnele scrierii la alfabetul surdo-mușilor, de la formule de politețe și până la pantomimă, Umberto Eco considerându-l, alături de Charles Sanders Peirce, printre inițiatorii semioticii contemporane, contribuind, astfel, la dezvoltarea unei „conștiințe semiotice”. Lingvistica este concepută ca un model științific al semiologiei (din gr. *semeion* = „semn”), știință care „studiază viața semnelor în cadrul vieții sociale” (*idem*, p. 41).

Reluând distincția saussuriană *formă* vs *substanță*, lingvistul danez Louis Hjelmslev o va dezvolta în cadrul glosematicii (*Prolégomènes à une théorie du langage*). El reformulează definiția semnului lingvistic, vorbind despre două planuri ale limbajului: unul al *conținutului* și altul al *expresiei*, fiecăruia corespunzându-i o *formă*, respectiv o *substanță*.

Din cele patru niveluri - (1) *substanța conținutului* (care reprezintă realitatea nestructurată prin limbaj, echivalată cu referentul), (2) *forma conținutului*

(care coincide aproximativ cu semnificatul lui Saussure și este structurarea conținutului în funcție de o intenție comunicativă), (3) *substanța expresiei* (masa amorfă, nestructurată a materialului sonor), (4) *forma expresiei* (realizarea fonică sau grafică, ce corespunde semnificantului saussurian), semnul lingvistic rezultă din solidaritatea dintre *forma expresiei* și *forma conținutului*.

În cele două modele structuraliste ale semnului lingvistic, este evitat obiectul la care trimite semnul lingvistic.

Legat de dihotomia saussuriană *arbitrar* vs *motivată*, Emile Benveniste (Benveniste, 2000) pune în discuție problema referentului, acesta din urmă considerând că interpretarea arbitrarului lingvistic vizează nu relația semnificat/semnificant care este o legătură necesară, o „consubstanțialitate” asigurând „unitatea structurală a semnului lingvistic” (Benveniste, 2000, p. 51), ci relația semn(ificant)/referent. După E. Benveniste, autorul *Cursului de lingvistică generală* are în vedere un al treilea termen, ce nu apare formulat explicit în definiția semnului lingvistic, acest al treilea termen fiind obiectul însuși, realitatea: „semnul lingvistic nu reunește un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică” (Saussure, 1998, p. 81), și afirmă în continuare că „legătura ce unește semnificantul de semnificat este arbitrară” sau că „semnul lingvistic este arbitrar”, adică „arbitrar în raport cu *semnificatul* cu care, în *realitate*, nu are nici o legătură naturală”. Deși vorbește despre „idee”, „reprezentare mentală”, „concept”, Saussure are în vedere reprezentarea *obiectului real* și caracterul nemotivat al legăturii care unește semnul cu obiectul” (Benveniste, 2000, p. 53).

În capitolul despre *valoarea lingvistică*, Saussure repune în discuție problema arbitrarului lingvistic: „[...] alegerea unei tranșe acustice pentru exprimarea unei anumite idei este perfect arbitrară. Dacă nu ar fi astfel, noțiunea de *valoare* și-ar pierde ceva din caracteristica sa, pentru că ar conține un „element impus din afară” (Saussure, 1998, p. 127).

În concluzie, modelul binar (diadic) al semnului lingvistic rămâne unitatea indisolubilă a unui concept cu o imagine acustică, comparabilă cu o foaie de hârtie: „gândirea [semnificatul] este fața, iar sunetul dosul foii; nu putem decupa fața foii fără să decupăm, în același timp, și dosul ei” [*ibidem*].

3. Modelul triadic al semnului lingvistic

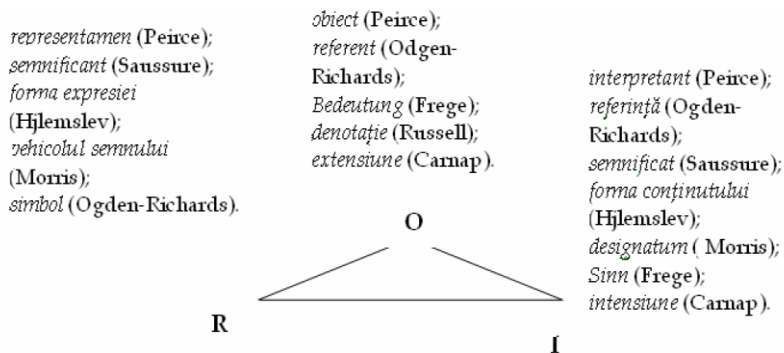
Dacă pentru lingvistica structuralistă de orientare saussuriană semnul reprezintă unitatea dintre semnificant și semnificat sau legătura formei expresiei cu forma conținutului (cf. supra, 2), lingvistica anglo-americană definește semnul ca o unitate *ternară* (modelul triadic al lui Ogden-Richards, R. Carnap, Ch. Morris etc.).

Deși contemporan cu lingvistul genevez Ferdinand de Saussure, dar de cealaltă parte a Oceanului, cel care va formula explicit definiția semnului ca

o unitate triadică este logicianul, semioticianul, filosoful și nu în ultimul rând lingvistul Charles Sanders Peirce. Față de perspectiva binară a semnului lingvistic, Peirce aduce în discuție statutul referentului, nu negat, cum se afirmă greșit de multe ori, de către Saussure, ci nefăcând obiectul analizei în sistemul limbii.

Semnul peircean, ca fenomen al terțității, „este un prim care întreține cu un secund, numit *obiectul* său, o relație triadică atât de autentică, încât ea poate să determine un terț, numit *interpretantul* său, să întrețină cu obiectul său o relație triadică pe care o întreține el însuși cu același obiect. Relația triadică este atât de autentică, adică cei trei membri ai săi sunt legați împreună într-un mod ireductibil la vreun complex de relații diadice” (Peirce, 1990, p. 274). Această natură triadică a semnului, acest proces în care semnul joacă un rol cognitiv în relația sa cu obiectul și cu interpretantul este numit de către Peirce *semiosis* (= semioză): „[...] prin semiosis înțeleg [...] o acțiune sau influență care este sau implică cooperarea a trei subiecți și un *semn*, *obiectul* său și *interpretantul* său care formează o relație triadică ireductibilă la acțiuni între perechi” (*idem*, p. 484).

Schematic, natura triadică a semnului poate fi reprezentată astfel:

Din schema de mai sus (Rovența-Frumușani, 1999, p. 80), rezultă că, de-a lungul istoriei lingvisticii, elementele definitorii ale semnului lingvistic au fost controversate, uneori chiar contradictorii, unii cercetători considerând drept semn lingvistic doar semnificantul, alții introducând solidaritatea R–I (din schemă). Ch. S. Peirce, prin introducerea noțiunii de *referent* (O), permite definirea oricărei practici semiotice (lingvistice și non-lingvistice) sub forma *semiozei*.

Pentru fiecare element al triunghiului semiotic, Peirce stabilește subcategorii. Astfel, *obiectul* este împărțit în *imediat* (Oi) („mijlocitul din interiorul semnului”) și *dinamic* (Od) („mijlocitul din afara semnului”), a cărui cunoaștere se realizează prin experiență colaterală (Peirce, 1990, p. 340). Interpretanții apar

sub formă de: (1) interpretant *imediat* (Ii) sau „emoțional”; (2) interpretant *dinamic* (Id) sau „energetic”; (3) interpretant *final* (If) sau „logic”.

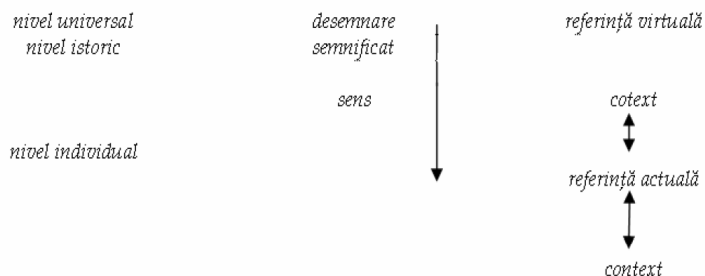
Din definiția generală a semnului ca *ceva* ce stă pentru *altceva* – *aliquid pro aliquo* –, trebuie înțeleasă și o altă condiție a semnelor, anume faptul că un semn nu are existență în sine, fără legătură cu alte semne (definiția semiozei nelimitate).

În sistemul tripartit al nivelurilor limbajului, E. Coșeriu (Coșeriu, 2000, pp. 245-246) definește *desemnarea* drept conținut lingvistic universal: „desemnarea este referința la „realitate”, adică relația, în fiecare caz, determinată între o expresie lingvistică și o „stare de lucruri” „reală”, între semn și „lucrul” denotat”.

Soluția coșeriană propusă pentru trihotomia nivelelor limbajului privit, în același timp, ca *activitate*, *tehnică* și *conținut* (*idem*, p. 31) poate să se constituie oricând într-o posibilă premisă teoretică în abordarea *lingvistico-pragmatică* a referinței:

limbaj	activitate/energăia	tehnică/dinamis	conținut
nivel universal	vorbire în general	competență elocuțională	desemnare
nivel istoric	a vorbi o limbă	competență idiomatică	semnificație
nivel individual	discurs (ca unitate a vorbirii)	competență expresivă	sens

Desemnarea ca funcție a limbajului (capacitatea intrinsecă a acestuia de a trimite la o realitate din afara lui) care traversează, pe verticală, nivelul idiomatic (prin semnificatul conținut de expresiile verbale și modalitățile lingvistice prin care acesta se manifestă în orice limbă istoric constituită), iar la cel de-al treilea și ultim palier - această funcție designativă se realizează de fiecare dată într-o situație discursivă determinată, particularizată (vezi și opoziția lui J.-C. Milner (Milner, 1982) între *referința virtuală* / *referința actuală*):

Referința virtuală, înțeleasă ca ansamblu de condiții pe care o expresie verbală trebuie să le îndeplinească, se situează la granița nivelului universal

(prin funcția designativă, intrinsecă limbajului) cu cel istoric (semnificația unei expresii într-o limbă dată). Referința actuală, parte constituentă a sensului, ține cont de date furnizate de *cotext* (contextul lingvistic imediat – „le voisinage linguistique immédiat”) și, mai ales, de informațiile *contextuale*, prin context înțelegând contextul situațional, universul enciclopedic, presuposițiile, inferențele, implicatul etc.

4. Concluzii

(a) Abordarea lingvistico-pragmatică prezintă referința ca un fenomen cu duble implicații: pe de o parte, referința ține de domeniul lingvisticii, în sensul propriu-zis al termenului, referința fiind un *act de limbaj* prin care un locutor folosește o *expresie verbală* pentru a desemna un obiect din lume, aspectele lingvistice ținând de semnificațiile lexicale ale expresiei verbale, deci, de *referința sa virtuală*, independentă de întrebuițarea expresiei, iar, pe de altă parte, referința are implicații pragmatice, odată cu utilizarea expresiei verbale într-un *act particular*, într-un context determinat stabilindu-i-se, în același timp, *referința actuală*.

(b) Referința reprezintă un *act verbal*, este filtrată printr-un *cod lingvistic*, *existența reală* a referentului expresiilor verbale ce pot desemna un obiect existent, posibil sau ficțional din perspectiva textual-discursivă, interesează mai puțin. Devenind *obiecte lingvistice*, expresiile referențiale, indiferent de natura lor, nu reclamă, în mod necesar, existența obiectului reprezentat, referentul fiind construit în și prin text. Contrar principiului imanenței (conform căruia limba reprezintă un obiect abstract în care interesează doar relațiile dintre termeni), trebuie rezervat un loc și realității. Referentul se găsește în afara discursului, dar este vizat de către el. Prin semnul verbal, el devine o „realitate” integrată limbajului (Coquet, 1991, p. 26).

Referințe

- Benveniste, E. (2000). *Probleme de lingvistică generală* (vol. I). Editura Teora.
- Coquet, J.-C. (1991). Réalité et principe d'immanence. *Langages*, 103, 23-35.
- Coseriu, E. (1989). Determination y entorno. *Teoria del lenguaje y lingüística general*. Editorial Gredos.
- Coșeriu, E. (1994). Prelegeri și conferințe. Supliment al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară”. T. XXXIII. 1992-1993. Iași.
- Coșeriu, E. (2000). *Lecții de lingvistică generală*. Editura Arc.
- Milner, J.-C. (1982). *Ordre et raisons de langue*. Éditions du Seuil.
- Moeschler, J., Reboul, A. (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Editura Echinoux.

- Munteanu, M. (2006). *Semantica textului și problema referinței nominale*. Editura Accent.
- Parret, H. (1983). *Semiotics and Pragmatics. An Evaluative Comparison of Conceptual Framework*. John Benjamins Publishing Company.
- Peirce, Ch. S. (1990). *Semnificație și acțiune*. Editura Humanitas.
- Reboul, A., Moeschler, J. (1998). *Pragmatique du discours*. Éditions Armand Colin.
- Roventă-Frumușani, D. (1999). *Semiotică, societate, cultură*. Editura Institutul European.
- Saussure de, F. (1998). *Curs de lingvistică generală*. Editura Polirom.
- Sperber, D., Wilson, D. (1989). *La pertinence. Communication et cognition*. Éditions de Minuit.
- Vlad, C. (2003). *Textul aisberg. Teorie și analiză lingvistico-semiotică* (ediția a II-a revăzută și adăugită). Editura Casa Cărții de Știință.

**SPRACHVERGLEICH DEUTSCH-RUMÄNISCH.
EINE KONTRASTIVE FEHLERANALYSE /
A CONTRASTIVE ERRORS ANALYSIS
IN GERMAN AND ROMANIAN**

[Ana POMELNICOVA](#)

Dozent, Doktor in Philologie

(Staatliche Universität Alecu Russo, Bălți, Republik Moldau)

apomelnicova@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-5356-6870>

Abstract

The research sheet presents some phonetic aspects of the German language as a foreign language. The study is carried out from a contrastive perspective, because learning a foreign language is always closely connected with one's own native language. Thus, the study highlights a number of phonetic differences in German and Romanian and proposes some detailed ways to overcome them.

Keywords: *phonetics, native language, foreign language, pronunciation, study*

Rezumat

În fișa de cercetare, sunt abordate unele aspecte fonetice ale limbii germane ca limbă străină. Cercetarea se face din perspectivă comparată cu limba maternă a vorbitorului, fiindcă învățarea unei limbi străine se face prin prisma celei materne. Sunt evidențiate o serie de deosebiri în acest sens și trasate modalități de depășire a dificultăților în articularea sunetelor din germană.

Cuvinte-cheie: *fonetică, limba maternă, limbă străină, pronunțare, cercetare*

Der Gegenstand dieser Untersuchung ist dem Forschungsbereich der kontrastiven Sprachwissenschaft entnommen. Sie soll in erster Linie einen praktischen Nutzen für den Fremdsprachenunterricht des Deutschen haben. Sie zielt darauf ab, durch eine phonologisch orientierte Konfrontation der beiden Sprachen Deutsch und Rumänisch und durch eine sich dieser Konfrontation anschließenden Analyse von Fehlern, die rumänische Muttersprachler bei der Produktion deutscher Laute gemacht haben, Erkenntnisse zu erlangen. Die Ergebnisse dieses Studiums helfen den Fremdsprachenunterricht mit Deutsch als Zielsprache zu optimieren. Hierzuäußert sich Ahmad B. fol-

genderweise: „Kontrastbedingte Lernschwierigkeiten und Fehler können durch Lernmaterialien und -methoden behoben werden, welche die Kontraste zwischen Ausgangs- und Zielsprache durch Bewusstmachung und entsprechende Übungen gezielt berücksichtigen“ (Ahmad, 1996, S. 12).

Mit unserer Untersuchung haben wir es vor, nach einem direkten Vergleich verschiedener Aspekte der Phonetik und Phonologie neben eventuellen Gemeinsamkeiten in erster Linie die Unterschiede der Systeme herauszuarbeiten. Neben der bloßen Fehleridentifizierung und Fehlerbeschreibung versucht man, eine Erklärung für die aufgetretenen Fehler vor dem Hintergrund der erarbeiteten phonographemisch – orthographischen Kontraste zu finden.

Jeder Mensch, der mehr als eine Sprache spricht, erlebt, dass sich die von ihm gesprochenen Sprachen gegenseitig beeinflussen. Diese negativen Folgen bezeichnet man als Interferenz. Auf lautlicher Ebene heißt das, dass man in der Regel nur eine Sprache völlig „akzentfrei“ sprechen kann. Der „Akzent“ lässt sich aber reduzieren, wenn man sich die Schwierigkeiten bewusst macht.

Die Beobachtung häufiger Normverstöße in bezug auf die Vokaldauer und die graphische Wiedergabe von kurzen bzw. langen Vokalen im Fremdsprachenunterricht bewogen uns, uns eingehender mit dieser Problematik zu befassen. Der Lehrer macht sich mit der Phonetik und Phonologie der Ausgangssprache der Lerner vertraut, denn Information über das Lautsystem der Muttersprache entdeckt dem Lehrer Ursachen für bestimmte phonetische Schwierigkeiten. Die Kenntnisse der phonetisch-phonologischen Besonderheiten der beiden Sprachen (der Ausgangs- und Zielsprache) soll die sprachwissenschaftlichen Grundlagen liefern, Problempunkte der lautlichen Interferenz vorherzusagen, experimentell zu ermitteln und zu bewerten. Die bei der praktischen Arbeit gewonnenen Erkenntnisse können nützlich bei der Entwicklung vorbeugender Maßnahmen gegen die analysierten Fehlertypen sein. Eben dafür muss der Lehrer in der Lage sein, die entsprechende Fachliteratur zu rezipieren, ihre Ergebnisse in der Unterrichtsvorbereitung anzuwenden und in Handlungsstrategien im Unterricht umzusetzen.

Sehr oft kommt es vor, dass Fremdsprachenlehrer die Beschäftigung mit Phonetik im Sprachunterricht als Zeitverschwendung oder als etwas ganz und gar Überflüssiges halten. Das wird auch durch manches Anfängerlehrwerk bestätigt. Phonetik als Fach ist doch kein Selbstzweck, sondern dient dem reibungslosen Ablauf des Kommunikationsprozesses in der Fremdsprache. Deswegen steht vor jedem Lehrer die Aufgabe, solide Phonetikkenntnisse zu vermitteln und die entsprechenden Fertigkeiten in der Anfangsphase einzüben.

Aus der Praxis des Deutschunterrichts geht es hervor, dass dem rumänischen Deutschlernenden die Aussprache der deutschen Vokale (lange und gespannte) und besonders deren positionsbedingte Qualitätsänderung Schwie-

rigkeiten bereiten. Dabei kann man selbst in der Artikulationsbasis Unterschiede feststellen. Im Bereich der Vokale sind im Rumänischen die für das Deutsche charakteristischen Oppositionen

- lang vs. kurz
- Bildung vorn vs. Bildung hinten
- Bildung hoch vs. Bildung tief ganz oder zum Teil fremd.

Im Rumänischen haben die Vokale eine mittlere Länge und sind nur in akzentuierter Position etwas länger; der Quantität kommt keine phonologisch distinktive Funktion zu. Was die Länge der Vokale anbelangt (Moise, 2000), gibt es im Unterschied zum Deutschen nur einen Vokalwert. Das führt zu einer geringeren Anzahl der Vokalphoneme im Rumänischen (7 - [i], [i], [u], [e], [ə], [o], [a]) im Vergleich zum Deutschen (16 - [i] [i:], [a] [a:], [ʊ][u:], [e:] [e:] [ɛ], [ɔ] [o:], [y] [y:], [oe] [o:] und [ə]).

Zu berücksichtigen sind auch die im Rumänischen fehlenden Laute ö und ü, deren Artikulation für rumänische Lerner oft einen „Probstein“ bedeutet. Besonderen Schwierigkeiten begegnet der rumänische Student bei der Realisierung des reduzierten „ø“. Im Rumänischen gibt es zwar einen ähnlichen Laut, der aber Phonemstatus hat und vom Lerner voll und deutlich produziert ins Deutsche übertragen wird.

Problematisch erweist sich auch die Realisierung des für das Deutsche spezifischen Vokalneueinsatzes, z. B. im *Ei* vs. im *Mai*, da im Rumänischen in dieser Hinsicht eine „liason“ wirksam ist.

Es kann davon ausgegangen werden, dass zwischen den Vokalsystemen des Rumänischen und Deutschen keine Identitäten bestehen. In diesem Sinne ist im Deutschunterricht auf allen Ebenen mit zahlreichen Fehlern zu rechnen, denen besonders im Anfängerunterricht die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt werden muss.

Dabei muß die Ausspracheschulung nicht nur die produktiven, sondern auch die rezeptiven Fertigkeiten umfassen. Zwischen beiden besteht für die praktische Ausspracheschulung im Unterricht ein Unterschied in der Weise, daß letztere eine größere Varietätenbreite umfaßt als erstere. Hinzu kommt noch, daß der Erwerb produktiver Fertigkeiten schwerpunktmäßig im Anfangsstadium des Sprachunterrichts liegen sollte, während die Schulung rezeptiver Fertigkeiten teilweise auch in den Unterricht mit Fortgeschrittenen gehört.

In diesem Sinne werden folgende zwei Grundarten von Übungen angelehnt an Kelz empfohlen: Hörübungen und Verbindung von Sprechübungen und nonverbalen Mitteln.

Als Hörübungen kommen folgende Arten in Frage: einfache Hörübungen zur Sensibilisierung, die sogenannten Eintauchübungen; Diskriminationsübungen; Hörübungen zur auditiven Entscheidung. Dadurch kann das richtige Hören geschult werden, der Lerner kann Unterschiede wahrnehmen und sich derselben bewusst werden.

Als Sprechübungen kommen: Imitationsübungen; Sprechfähigkeitsübungen; Reproduktive Übungen, z. B. Lesen eines Textes; Freie, produktive Übungen (Dialoge, Rollenspiele, Spiele usw.) in Frage. Die Zielstellung dieser Übungen ist, das richtige Sprechen zu entwickeln, das andere, für die Zielsprache Charakteristische produzieren zu lernen. Bei der Ausspracheschulung werden folgende Aspekte berücksichtigt: die Lerner lernt- Hören; Brummen; Sprechen/Nachsprechen; Markieren: Unterstreichen, Ankreuzen; frei Sprechen. Mit diesen Übungen zielt er auf bestimmte Fertigkeiten: Gehörtes wiederholen, differenzieren, umformen, auf ein Modell reagieren: imitieren, reproduzieren, kreativ umformen. Als Sprachstoff für Übungen gelten: isolierte Wörter, Wortpaare im Kontrast, Wendungen, Sätze, Satzpaare, Texte. Als Hilfe bei der Aussprachetraining im Fremdsprachenunterricht dienen unterschiedliche Medien: Tonband, Buch, Schemata, Computer.

Die hier in knapper Form vorgelegte Darstellung der Ausspracheschulung fasst wesentliche Erkenntnisse heutiger Forschung und Praxis zusammen. Das geschilderte Verständnis der Kontrastivlinguistik macht es möglich, die Ziele und Methoden individuell einzupassen, indem Fehleranalyse als Grundlage der Interlingualforschung ist. Die Prognostizierung von Fehlern und somit die Fehlervermeidung in der fremdsprachlichen Vermittlung, hilft den Fremdsprachenunterricht effektiver gestalten.

- Ahmad, B. (1996). *Kontrastbedingte Lernschwierigkeiten und Fehler*. Einführung in die Sprachkontaktforschung.
- Babără, N. (1996). Roentgenocinematografia și articularea sunetelor vorbirii. *Materialele Conferinței Științifice Jubiliare din 2-3 octombrie 1996*. CEP U.S.M.
- Hirschfeld, U. (1996). *Phonothek*. Langenscheidt.
- Kelz, H. P. (1999). Phonetische Übung und sprachliche Kreativität. Übungsformen im Aussprachetraining. *DaF, Heft 3, 36 Jahrgang*, 131-135.
- Moise, M. I. (2000). *Systembedingte Aussprachefehler rumänischer Deutschlernenden. Methodisch-didaktische Schwerpunkte im DaF-Unterricht*. Editura Academiei Române.
- Pușcariu, S., Stock, E. (1994). *Limba română* (vol. II „Rostirea”). Editura Academiei Române.

CONSIDERAȚII ASUPRA MIJLOACELOR DE EXPRIMARE
A INTENȚIEI ÎN TEXTUL LITERAR FRANCEZ /
EXAMINING LEXICAL MEANS OF EXPRESSING INTENTION
IN FRENCH LITERARY TEXTS

[Silvia SANDU](#)

magistru în filologie, doctorandă

(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)

bogdansilvia@ymail.com, <https://orcid.org/0009-0007-0127-1741>

Abstract

The present study focuses on the analysis of the units denoting intention in French literary texts. The problem of intention is examined from the pragmatic, functional and semantic viewpoints.

Keywords: *intention, code, text, literature, pragmatics, approach, viewpoint*

Rezumat

Cercetarea este axată pe analiza unităților din textele literare franceze, care înglobează caracteristica intenției. Intenția este studiată din mai multe perspective: pragmatică, funcțională și semantică.

Cuvinte-cheie: *intenție, cod, text, literatură, pragmatică, perspectivă, punct de vedere*

„Maeștrii limbajului nu sunt cei care folosesc cuvinte rare, dar nici cei care aplică formule clișee, ci persoanele care, cu ajutorul cuvintelor obișnuite ale tuturor, știu să-și exprime cât mai complet intențiile, prin toate mijloacele exprimării expresive” (T. Slama-Cazacu).

Intenția comunicativă inerentă oricărui fapt de limbaj este de bază în identificarea funcției de comunicare, funcție primordială umană, care se realizează prin emiterie și receptare.

Din punct de vedere pragmatic, intenția de comunicare are un rol esențial în procesul emiterii unui mesaj verbal, deoarece anume emițătorul este ge-

neratorul oricărei comunicări. În acest sens, cercetătorii J. J. van Cuilenberg, O. Sholten și G. W. Noomen afirmă: „Pentru ca transferul de informație să devină un proces de comunicare, emițătorul trebuie să aibă intenția de a provoca receptorului un efect oarecare” (Cuilenburg et al., 1998, p. 21).

Tradițional, comunicarea este concepută ca un proces bilateral, ce se realizează prin interacțiunea emițătorului cu receptorul. Respectiv, elementul intențional (intenția de comunicare) implică și receptorul, în măsura în care acesta recunoaște nu numai conținutul informativ al mesajului, dar și finalitatea sa pragmatică. Utilizând termenii lui R. Jakobson (Jakobson, *apud* Fuchs et al., 1992, pp. 131-132), putem evidenția, în acest sens, funcția referențială și cea conativă. Toate acestea sunt niște factori fundamentali în determinarea intenției comunicative. Cercetătorii Ch. Baylon și X. Mignot subliniază, în acest context, că „comunicarea verbală nu este doar o activitate voluntară, dar o activitate prezidată de o intenție destinată de a fi recunoscută de receptor” (Baylon et al., 2000, p. 20).

Din perspectivă semantico-funcțională, intenția comunicativă se prezintă ca un factor de generare ghidată a discursului, fiind vectorul în baza căruia participanții își organizează intervențiile lor verbale (Rumleaschi, 1997, p. 3). Astfel, dacă funcționarea unui discurs e motivată de circumstanțele contextului, atunci elementul intențional determină alegerea strategiilor de comunicare și anume a mijloacelor lexico-gramaticale care materializează scopurile strategice ale emițătorului în discurs.

Literatura de specialitate înregistrează o varietate de opinii și definiții în contradictoriu în ce privește discursul. Pentru a evita contradicția în cauză, D. Maingueneau (Maingueneau, 1976, p. 11) a delimitat, mai întâi, apoi a sistematizat definițiile acestei entități, recurgând la următorul tabel:

Modalități de concepere a discursului	
Modalitatea 1	„Act de vorbire” saussurian sau orice caz de enunț
Modalitatea 2	Unitate superioară frazei, enunț conceput în totalitatea sa, obiect de studiu al „gramaticii textului”
Modalitatea 3	Enunț considerat din perspectiva dimensiunii sale interactive, puterii sale de acțiune/influență asupra receptorului, înscrierii sale într-o situație de enunțare; obiect de studiu al teoriilor de enunțare sau al pragmaticii
Modalitatea 4	Conversație considerată ca un tip fundamental de enunțare; obiect de studiu al „analizei conversaționale”
Modalitatea 5	Entitate ce se opune limbajului ca diversificare superficială, legată

	de varietatea de utilizare a faptelor de limbaj
Modalitatea 6	Sistem de constrângeri, care reglează producerea unui ansamblu nelimitat de enunțuri, pornind de la o anumită poziție socială sau ideologică
Modalitatea 7	Enunțare considerată din punctul de vedere al mecanismului discursiv, care o condiționează
Modalitatea 8	Echivalent al „textului”: enunțare scrisă, produsă în concordanță cu anumite reguli; enunțare înscrisă într-un interdiscurs comprimat care fixează mizele istorice, sociale, intelectuale, etc.

Din cele relatate mai sus, e lesne de înțeles că se pune accentul pe aspectul funcțional al discursului, marcând, astfel, mai mult latura lui orală, decât cea scrisă. Cu toate acestea, încercarea de a echivala discursul cu textul (Modalitatea 8) nu este prea reușită. Cum nu există o sinonimie absolută între două cuvinte cu sens identic, la fel nu poate exista o echivalență totală între discurs și text.

Cercetătorii H. Widdowson, D. Ellis, G. Cook și R. Bell consideră discursul drept o unitate a limbajului cu caracter comunicativ, care înregistrează atât o formă orală, cât și una scrisă. Discursul este, de asemenea, conceput ca „sistem semantic” (Ellis, 1992, p. 85) de nivel superior care se formulează prin intermediul unui text construit după anumite principii interacționale, cognitive și glotice.

Distincția și relația dintre discurs și text devin tot mai pronunțate, dacă conștientizăm că discursul ca proces se exprimă prin textul luat drept produs. Textul, la rândul său, înglobează scopurile discursului sau, mai bine zis, expresia lexico-gramaticală a scopurilor funcționale ale autorului (*idem*, p. 84). În această ordine de idei, R. Bell susține că „textul este produsul rezultat în urma selecției variantelor oferite de sistemele de TEME ale gramaticii, o unitate care poartă conținutul *semantic* al unei afirmații prin intermediul *propozițiilor* între care există legături stabilite cu ajutorul *coeziunii*; discursul este un eveniment cu caracter comunicativ care face apel la potențialul de sens existent în cadrul unei limbi, pentru a transmite o anumită *valoare comunicativă* a actelor de comunicare prin intermediul *enunțurilor*, între care există legături stabilite cu ajutorul *coerenței*” (subl. aut.) (Bell, 2000, p. 179).

Acceptăm definițiile propuse de cercetătorul R. Bell în contextul analizei intenției în textul literar francez.

Un studiu profund al semanticii oricărui text relevă că intențiile autorului nu se manifestă separat. Ele sunt produsul minții umane și capătă calificati-

vul de intenții comunicative numai în cazul când autorul are scopul de a comunica, influența, manipula, persuadea, informa, etc. pe cineva. Prin urmare, sensul, în comunicarea verbală, este condiționat de folosirea intenționată a unităților lexicale în concordanță cu cunoștințele lingvistice, sociale, sintactice, semantice și pragmatice ale interactanților actului comunicativ.

La rândul său, sensul fiecărei unități lexicale, folosite în comunicare, nu se limitează doar la conținutul său denotativ, înregistrat în dicționare. Sensul este actualizat de autor atunci când crează un text. Vom insista, în cele ce urmează, asupra intențiilor comunicative care pot fi exprimate atât într-un mod direct (explicit), cât și indirect (implicit).

Intențiile explicite sunt transpuse nemijlocit prin semantica unităților lexicale sau a paradigmelor lexicale. E vorba de cuvinte cu bază (sau rădăcină) comună, derivate prin sufixare și prefixare, ce contribuie la formarea texturii² textului.

Identificăm intențiile implicite în cazul când sensul global al unităților textuale (adică al frazelor) nu coincide cu suma semnificațiilor cuvintelor ce le compun.

Analizând detaliat vocabularul limbii franceze în baza surselor lexicografice „Le Grand Robert de la langue française” și „Le Petit Larousse”, înregistrăm prezența, în această limbă, a unor cuvinte și locuțiuni perifrastice³ care includ, în structura lor semantică, *caracteristica de intenție*. În acest sens, identificăm:

- (I) prepoziții și locuțiuni perifrastice prepoziționale: *pour (+inf)*, *afin de*, *dans le dessein de*, *en vue de*, *dans le but de*, *dans la crainte de (+inf)*, *dans l'intention de*, *à dessein de*, *a l'intention de*, etc.:

„Arrange-toi *pour* lui plaire, et à sa femme aussi” (ital. n. – S. S.) (Flaubert, 1996, p. 23).

„*Afin de* mieux loger son ami, il acheta une couchette de fer, un second fauteuil, dédoublă sa literie; et, le jeudi matin, il s'habillait pour aller au-devant

²Textura, în concepția lui C. Baylon și X. Mignot, reprezintă toată organizarea formală a textului, toate punctele de sudură intercalate într-un tot întreg care asigură continuitatea semantică și isotopia textului (Baylon et al., 2000, p. 200).

³Locuțiunea este „un grup de cuvinte cu înțeles unitar, care se comportă, din punct de vedere gramatical, ca o parte de vorbire unitară” (Constănescu-Dobribor, 1998, p. 208). Gh. Constănescu-Dobridor evidențiază că toate tipurile de locuțiuni sunt perifraze, de aceea le vom numi și noi *locuțiuni perifrastice*.

de Deslauriers quand un coup de sonnette retentit à sa porte" (ital. n. - S. S.) (*idem*, p. 50).

„Quant aux volontés souveraines/De Celui qui fait tout; et rien qu'*avec dessein*,/Qui les sait, que lui seul? Comment lire en son sein" (ital. n. - S. S.) (La Fontaine, 1964, p. 65)?

(II) conjuncții și locuțiuni perifrastice conjuncționale: *si... que, à dessein que (+subjectif), afin que, que, ainsi... que, sans que..., pour que*, etc.:

„Les images que ces lectures amenaient à son esprit l'obsédaient *si fort, qu'il* éprouvait le besoin de les reproduire" (subl. n. - S. S.) (*idem*, p. 19).

„Tu mangeras, mon fils? L'ai-je fait *à dessein*/Qu'il assouvisse un jour ta faim" (ital. n. - S. S.) (La Fontaine, 1964, p. 111) ?

„Longtemps! toujours! ma main dans ta crinière lourde/Semera le rubis, la perle et le saphir,/Afin *qu'*à mon désir tu ne sois jamais sourde" (ital. n. - S. S.) (Baudelaire, 1997, p. 62) !

Credem că exemplele analizate înglobează unități care transpun reușit intenția comunicativă a autorului și personajelor.

În plan semantico-funcțional, materialul lexical propus pentru analiză în exemplele citate evidențiază că funcționarea acestor mijloace lexicale determină și delimitează sensul lor primar „cu intenția de a”, „cu scopul de a”, „pentru ca să”, etc. În plus, aceste unități lexicale simple și locuțiuni perifrastice (prepoziționale sau conjuncționale) sunt niște indici formali de suprafață ai relațiilor de coeziune internă a textului. Acești indici explicitează și intenția autorului.

Reieșind din faptul că aceste unități lexicale, mai cu seamă *pour, afin de, avec dessein, si... que, à dessein que, afin que*, sunt unități coezive importante (coeziunea, după R. Bell, fiind „unul dintre cele șapte standarde ale textualității” (Bell, 2000, p. 171), ele au o frecvență sporită în textele literare franceze.

La exprimarea intenției într-un text literar își mai dau concursul și alte mijloace lexicale:

- adverbele și locuțiunile perifrastice adverbiale *exprès, expressément, à dessein, intentionnellement, délibérément, volontairement, résolument*, etc.:

„- Je ne l'ai pas perdu! dit Jean de Bize.

- Quoi?

- Je l'ai laissé tomber *exprès*" (ital. n. - S. S.) (Troyat, 1974, p. 45).

„Mais on me défendit *expressément* de me présenter avant midi" (ital. n. - S. S.) (France, 1952, p. 183).

- adjectivale *délibéré, intentionnel, voulu, exprès, significatif*, etc.:

„Ne sois jamais insolent que par volonté *délibérée*, et seulement à l'égard d'un homme plus puissant que toi" (ital. n. - S. S.) (Alain, 1928, p. 245).

- locuțiunile verbale *avoir l'intention (de), avoir le dessein (de), avoir en vue, en vouloir (à qqch.), parvenir à son but, parvenir à ses fins, en avoir (à)*.

- verbele și semi-perifrazele verbale *résoudre, songer (à), chercher (à), prétendre, tenter, intentionner, projeter, se proposer (de), préméditer, préparer, méditer, mûrir, entendre, signifier, viser (à), vouloir (+inf.), compter (+inf.)*, etc.:

„Donc, il *résolut* de la posséder à lui seul et d'aller vivre ensemble bien loin au fond d'une solitude ; il cherchait même sur quel lac assez bleu, au bord de quelle plage assez douce, si ce serait l'Espagne, la Suisse ou l'Orient, et choisissant exprès les jours où elle semblait plus irritée, il lui disait qu'il faudrait sortir de là, imaginer un moyen, et qu'il n'en voyait pas d'autre qu'une séparation" (ital. n. - S. S.) (Flaubert, 1996, p. 183).

„Il eut d'abord l'idée de se présenter souvent, pour marchander des tableaux. Puis il *songea* à glisser dans la boîte du journal quelques articles « très forts », ce qui amènerait des relations" (ital. n. - S. S.) (*idem*, p. 29).

„Si tu *cherches* à m'exaspérer, avoue-le tout de suite, et je m'en irai sans demander mon reste" (ital. n. - S. S.) (Troyat, 1974, p. 83).

„Vous entendez bien, lui dis-je en le reconduisant, que je ne *prétends* pas imposer à mademoiselle Préfère mon système d'éducation qui est tout intime et parfaitement incompatible avec l'organisation des pensionnats les mieux tenus" (ital.n. - S. S.) (France, 1952, p. 140).

„Il s'en taisait par ambition, tenant à le ménager pour le conduire, car il attendait avec impatience un grand bouleversement où il *comptait* bien *faire* son trou, avoir sa place" (ital. n. - S. S.) (*idem*, p. 146).

- substantivale *intention, projet, dessein, arrière-pensée, but, esprit (de), propos, plan, fins, finalité, objectif, visée, volonté, vouloir, résolution*, etc.:

„Brusquement, Marcel Lobligeois décida qu'il perdait son temps à Cannes, que la vraie piste était probablement à Paris et qu'il fallait avancer le départ de huit jours. Quand il annonça son *intention* à la famille, tout le monde protesta" (ital. n. - S. S.) (Troyat, 1974, pp. 38-39).

„Il fallait donc abandonner leur vieux *projet* de vivre ensemble dans la Capitale, pour le présent du moins" (ital. n. - S. S.) (Flaubert, 1996, p. 20).

„Personne n'est plus déprouvé de *desseins, d'arrière-pensée* (...) que moi" (ita. n. - S. S.) (Colette, 1983, p. 177).

Din exemplele aduse mai sus, conchidem că intenția autorului este o entitate care poate fi transpusă în orice text literar, prin diverse mijloace care înglobează, în semantica lor, caracteristica de intenție. Astfel, au fost puse în evidență unele prepoziții și locuțiuni perifrastice prepoziționale, conjuncții și locuțiuni perifrastice conjuncționale, adverbe și locuțiuni perifrastice adverbiale, locuțiuni verbale, verbe și semi-perifraze verbale și substantive. Multe dintre aceste mijloace, mai cu seamă, locuțiunile verbale, verbele și semiperifrazele verbale, substantivele, prepozițiile și locuțiunile perifrastice prepoziționale, precum și conjuncțiile și locuțiunile perifrastice conjuncționale, înregistrează o frecvență mare în textele literare franceze.

Menționăm că alegerea unităților în construirea oricărui text și actualizarea acestora este condiționată și motivată de intenția autorului. Astfel, dacă autorul nu are scopul de a-și ascunde intențiile, el utilizează explicit unitățile limbii, creând texte după toate regulile pragmatico-lingvistice, retorice, cognitive și sociale.

Referințe

- Baylon, C., Mignot, X. (2000). *Initiation à la sémantique du langage*. Éditions Nathan HER.
- Bell, R. (2000). *Teoria și practica traducerii*. Editura Polirom.
- Constatinescu-Dobribor, Gh. (1998). *Dicționar de termeni lingvistici*. Editura Teora.
- Cook, G. (1995). *Discourse and Literature*. Oxford University Press.
- Cuilenburg van J. J., Scholten, O., Noomen, G. W. (1998). *Știința comunicării*. Editura Humanitas.
- Ellis, D. G. (1992). *From Language to Communication*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fuchs, C., Le Goffic, P. (1992). *Les linguistiques contemporaines (repères théoriques)*. Éditions Hachette Livre.
- Maingueneau, D. (1976). *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*. Éditions Hachette.
- Robert, P. (1994). *Le Grand Robert de la langue française* (2e éd). Éditions Hachette.
- Rumleaschi, M. (1997). L'intention communicative: genèse et manifestation. *Analele Științifice ale Universității „Alecru Russo”* (Vol. XVIII). Editura Universitară.
- Slama-Cazacu, T. (1999). *Psiholingvistica*. Editura All Educational.
- Widdowson, H. G. (2007). *Discourse Analysis*. Oxford University Press.

Texte

- Alain, E.-A. (1928). *Propos sur le bonheur*. Éditions N. R. F.
- Baudelaire, Ch. (1997). *Les Fleurs du Mal*. Editura Pandora.
- Colette. (1983). *La naissance du jour*. Éditions Raduga.
- Flaubert, G. (1996). *L'éducation sentimentale*. Éditions DDL.
- France, A. (1952). *Le crime de Sylvestre Bonnard*. Éditions en langues étrangères.
- La Fontaine, J. (1964). *Oeuvres choisies*. Éditions du Progrès.
- Troyat, H. (1974). *Le carnet vert et autres nouvelles*. Éditions du Progrès.

DE LA TRADIȚIONALISM LA MODERNISM
ÎN ABORDAREA RAȚIONALULUI ȘI IRAȚIONALULUI /
TRADITIONAL AND MODERN APPROACHES
IN STUDYING THE RATIONAL AND THE IRRATIONAL

[Anjela COȘCIUG](#)

conferențiar universitar, doctor în filologie
(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)
acosciug@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4720-8111>

Abstract

Traditionally, the rational is conceived as a phenomenon in full agreement with the notions of reason and norm. Thus, anything that is reasonable is considered rational. In a similar vein, the irrational denotes the opposite to the aforementioned notions. However the question that modern researchers are concerned about is if the rational and the irrational are indeed in opposition or in conflict. From an interactive point of view, these notions are understood as conditioned realities. Therefore, in a modern investigation, these entities find themselves in unity and not in opposition. Being analyzed as something mutable, they are brought into line with logic or lack of logic. The mobility of the rational and the irrational is explained by lack of any rational ideal, because what was rational at one time may no longer be rational at another one.

Keywords: *reason, rational, iriontium, perspective, concept, theory, phenomenon*

Rezumat

În accepție tradițională, noțiunea de rațional trimite la ceva ce este în conformitate cu rațiunea și cu normele acesteia. Astfel, totul ce este rezonabil este, în același timp, și rațional. Prin urmare, iraționalul ar fi opus atât rezonabilului, rațiunii, cât și normelor acesteia. Astăzi, cercetătorii se întrebă, dacă raționalul și iraționalul sunt, cu adevărat, în opoziție sau chiar în conflict. Concepute din perspectivă muabilă, noțiunile de rațional și irațional se condiționează reciproc, în sensul că raționalul nu poate exista fără irațional, iar raționalul pur nu există. Iată de ce, în teoriile moderne, aceste fenomene sunt analizate în unitate și nu în opoziție.

Cuvinte-cheie: *rațiune, rațional, irațional, perspectivă, notiune, teorie, fenomen*

În accepție tradițională, noțiunea de rațional trimite la „ceva ce este în conformitate cu rațiunea și cu normele acesteia” (Философский энциклопедический словарь, 2001, p. 426). Însă așa cum tot ce ține de normativ este, în același timp, și valoare, și raționalul poate fi calificat drept valoare. Este cunoscut faptul că rațiunea, dar și valorile în genere evoluează, fiind fenomene dinamice. Reiese că ceea ce era rațional în Antichitate, poate să nu mai fie rațional într-o perioadă istorică posterioară Antichității. Cu referire la acest subiect însă, filosofia tradițională dă dovadă de o anumită rezervă, apelând la

așa-numita *gândire rațională* sau *ideal rațional* pentru a demonstra faptul că raționalul este ceva static. Se consideră, astfel, că gândirea rațională culminează în discursul științific, adică este o gândire obiectivă, care nu are nimic comun cu prejudecățile sau cu așa-numitele *însușiri oculte ale personalității* și e legată de o cunoaștere metodică a realității, caracterizată printr-un grad mai mare sau mai mic de abstractizare. Gândirea obiectivă mai este interpretată și drept una universală, adică una proprie speciei umane în ansamblu și nu unui individ luat aparte. Însă după cum se observă ușor, această poziție nu demonstrează că un ideal rațional nu este dinamic. Din aceeași perspectivă tradițională, iraționalul este definit drept o noțiune cu conotație negativă: este declarat irațional „tot ceea ce contravine rațiunii” (*ibidem*). Prin urmare, iraționalul nu este o noțiune simplă, deoarece, opus raționalului, el se opune, în același timp, și regulilor fundamentale ale logicii, cu care raționalul vine în acord, acestea aplicându-se unui demers științific cognitiv sau unei simple acțiuni factitive. Reiese că, prin irațional, se concepe, în primul rând, lipsa *consistenței logice* și a *coerenței*. Cu referire la comportamentul unei persoane, iraționalul se manifestă, de exemplu, la nivel de dezacord cu eu-l interior al persoanei date sau cu concepțiile și principiile acesteia. E vorba, prin urmare, de situațiile când se crede, în același timp, un lucru și contrariul acestuia. Cazul dat e prezentat drept o *acrasia*, definită încă de Aristotel în cartea a VII-ea a lucrării sale „*Etica la Nicomac*” și care constă în faptul că o persoană oarecare știe perfect ce are de făcut, dar acționează contrar principiului „bunei” acțiuni. E cazul, de exemplu, al individului care știe că consumarea excesivă a alcoolului este dăunătoare sănătății, acceptă acest adevăr științific, dar, totuși, atunci când apare ocazia, consumă alcool în mod excesiv. Prin urmare, acțiunea lui (adică acțiunea de a bea vin) vine în contradicție cu principiul acestei acțiuni, care presupune că consumarea alcoolului (dacă și e permisă) trebuie să fie moderată. În situația când o persoană crede și, în același timp, nu crede în existența farfuriilor zburătoare, avem, de asemenea, o manifestare a iraționalului. Se susține că, la nivel cognitiv, iraționalul ia, de cele mai dese ori, forma unei judecăți false din perspectivă logică și se citează, în acest caz, următoarea unitate: <în această casă, toți pisoii sunt negri; Pufușor este un pisoi ce trăiește în această casă, el este alb>. Unitatea în cauză este adusă drept exemplu când iraționalul este legat de o greșeală logică, care survine atunci când sunt încălcate o serie de reguli ale „bunei” rațiuni, adică când se dă preferință unor *imbolduri spirituale* în detrimentul consistenței logice și al coerenței, în primul rând, adică, indirect, și în detrimentul deductibilității. Se consideră că aceste imbolduri contractează, de cele mai dese ori, cu afectivitatea, inconștientul sau chiar cu nebunia, adică, în ultimă instanță, cu ceva ce nu se supune controlului. Toate acestea postulează că limita dintre rațional și irațional este întotdeauna și o limită între

inteligibil, deductibil, coerent, consistent logic și non-inteligibil, non-deductibil, incoerent și non-consistent logic, deoarece iraționalul ar mai fi echivalat și cu ceva lipsit de sens, de inteligibilitate (Carfantan, 2002), lipsit de posibilitatea de a fi interpretat. Se crede că este inteligibil doar ceea ce poate lua forma unui concept, iar conceptul este definit, de cele mai dese ori, drept „o imagine generalizată a însușirilor esențiale ale unui fragment al realității” (Vergez et al., 1981, p. 54). Iată de ce se afirmă că și noțiunea de Dumnezeu nu se pretează unei deducții raționale, ci unei modelări, mai curând, de ordin spiritual. Totodată, se susține că este inteligibil, adică interpretativ, și ceea ce este justificat, adică fundamentat, motivat, argumentat. Astfel, judecata <nu avea decât 30 de ani, dar a murit, căci avea inima bolnavă> este considerată inteligibilă în virtutea faptului că moartea a survenit din cauza unei boli cardiace incurabile. Judecata < cumpără o țesătură roșie, dar când se întoarce acasă, îi zise mamei că a cumpărat o țesătură albă > este calificată drept non-inteligibilă, deoarece nu permite formularea unei motivări asupra faptului de ce persoana X a cumpărat o țesătură de o culoare, dar a zis că este de altă culoare. Se mai afirmă că inteligibilul corelează cu amploarea și chiar cu finalitatea judecății, în sensul că „numai o judecată „amplă”, finalizată poate constitui subiectul unei interpretări „ample” (Carfantan, 2002). Să comparăm următoarele judecăți:

(1) < el a plecat >;

(2) < el a plecat ieri la București cu trenul de la orele cinci >.

Prima judecată înglobează subiectul logic < el > și predicatul logic < a plecat >. Acest predicat nu este considerat drept unul „amplu”, fapt care permite să se afirme că judecata în cauză nu implică o interpretare „amplă”. În același timp, se afirmă că a doua judecată înglobează același subiect logic <el>, dar un predicat logic mai „amplu” în comparație cu prima judecată, și anume < a plecat ieri la București cu trenul de la orele cinci >, care permite o interpretare mai amplă. Prin urmare, se afirmă indirect că non-inteligibilul mai corelează și cu non-finalitatea și lipsa amplitudinii. Astfel, unitatea «Păi...» nu are nici amploare și nici finalitate, și nu este inteligibilă spre deosebire de unitatea „Păi el e aici, dar trebuie să fie la București”. Din cele expuse mai sus, ar reieși că raportul dintre rațional și irațional este unul de opoziție, de conflict chiar, acesta luând forma unui antagonism indestructibil, domeniile raționalului și iraționalului fiind unele ce se exclud reciproc, reducând la zero posibilitatea unui dialog, unei comunicări. Astăzi se mai consideră că iraționalul umilește și chiar amenință rațiunea, în timp ce raționalul exclude prin sine iraționalul. Afirmarea trebuie înțeleasă în sensul că iraționalul este un obstacol în calea rațiunii, atât cu raportare la o acțiune factuală, cât și cu referință la cunoașterea în genere, deoarece este o limitare permanentă a inteligibilității. Limitarea inteligibilității mai este concepută drept o slăbire a

raționalului, acesta făcând din inteligibilitate unul dintre principalii săi parametri. Se consideră, tradițional, că limitarea inteligibilității pune o problemă serioasă în demarcarea adevărului de fals, această demarcare fiind facultatea esențială a rațiunii. Dar, după cum sublinia E. Kant în „Critica rațiunii pure”, pierderea acestei facultăți duce la transformarea raționalului în irațional. Afirmarea că raționalul exclude prin sine iraționalul reiese din faptul că raționalul este o realitate cu o putere de unificare sintetică supremă (Kant, 2001). Dacă se susține însă că iraționalul umilește, iar, în unele cazuri, amenință chiar raționalul, nu se uită oare, într-o anumită măsură, de caracterul suprem al rațiunii? Oare ceva suprem poate fi umilit de ceva mai puțin suprem? Oare ceva ce se pretează ușor umilinței mai poate fi numit suprem? Dacă afirmăm totuși că rațiunea are caracter suprem, atunci raportul dintre rațional și irațional nu mai poate fi, pur și simplu, unul de opoziție, de conflict, ci, mai degrabă, unul de ierarhie, de condiționare, adică unul dinamic, în care apariția unui fenomen (a raționalului, de exemplu) condiționează apariția celuilalt. Nu ar fi oare raportul în cauză unul dialectic, ce ar presupune dacă nu o unitate a raționalului cu iraționalul, atunci, cel puțin, un dialog dintre aceste fenomene? Dialogul dat pare necesar pentru însăși existența raționalului și iraționalului, în sensul că conceperea unei realități se face prin comparație, iar aceasta din urmă se realizează, la rândul ei, cel mai ușor în baza unor noțiuni corelate. E ca și în cazul conceperii frumosului prin noțiunea de urât, ultima asumându-și rolul de principiu de posibilitate a existenței frumosului.

Se pare că dialogul dintre rațional și irațional ia forma unei influențări, am zice chiar a unei generări, în sensul că iraționalul se prezintă ca un motor, un generator al raționalului. În orice caz, așa se prezintă lucrurile din perspectiva istoriei științelor, când existența iraționalului a fost factorul esențial, care a determinat rațiunea să-și schimbe metodele, să se renoveze. Renovarea în cauză s-a produs mai des prin confruntarea rațiunii cu haosul, complexitatea, probabilul etc. Din cele expuse, reiese că raționalul nu poate exista fără irațional, adică raționalul în sine nu există (de astfel, nici iraționalul), iar rațiunea este un fenomen dinamic. Dinamismul în cauză își are rădăcinile în metodele rațiunii și în existența iraționalului. Astfel, revoluția științifică, înfăptuită de Galilei și Newton a dus la o transformare profundă a idealului rațional, fundamentat de Aristotel. Raționalul nu cedează în fața iraționalului, ci instaurează un dialog serios cu acesta din urmă, dialog ce duce la dezvoltarea de mai departe a rațiunii. Nici fidelitatea oarbă față de normele raționale tradiționale nu este salutară, deoarece rațiunea trebuie să se „adapteze” tot timpul noilor „condiții” și „realizări”, astfel încât să fie gata să accepte ca explicații raționale chiar și modelele explicative cu elemente pur-fictive, multiple, adică așa-numita *gândire complexă*, care culmi-

nează mai des în beletristică. Oare beletristica nu este astăzi supusă unei cercetări științifice?

Din cele expuse mai sus, concluzionăm că strategia în cauză nu face decât să „strâmtoreze” arealul iraționalului, astfel încât să fie posibilă afirmația că iraționalul de ieri se poate transforma într-un rațional al momentului actual, pe când raționalul de ieri poate lua, la momentul actual, forma unui irațional. Astfel, dacă pentru E. Kant era irațional să se facă cercetări de ordin cosmologic, atunci, în secolul al XX-lea, cosmologia este deja un domeniu prioritar de investigare științifică. Și dacă pentru geografii antici Ultima Thule era capătul pământului, atunci astăzi aceasta nu mai e o afirmație științifică. Reiese că nici raționalul și nici iraționalul nu sunt fenomene absolute, ci relative. În această situație, după cum opinează, pe bună dreptate, A. Petit (Petit, 2003, p. 23), se cere a nu confunda iraționalul cu raționalul neexercitat, cum ar fi cazul gândirii primitive, calificată în grabă de savanții secolului al XX-lea drept una mitică, magică chiar, cu alte cuvinte, irațională. Se știe că orice gândire este axată, în primul rând, pe logică, adică pe anumite unități și procedee logice, logica fiind pilonul raționalului. În afară de aceasta, mitul primar, adică mitul clasic, nu era decât o încercare a indivizilor primitivi de a-și explica fenomenele lumii înconjurătoare. Prin urmare, mitul clasic trebuie conceput drept o formă primitivă de cercetare. Iar orice cercetare, fie ea efectuată și de pe poziții „primitive”, se face cu concursul rațiunii care apelează, într-o măsură mai mare sau mai mică, la abstractizare. Concepția *animistă* asupra lumii înconjurătoare, specifică individului primitiv, se poate forma doar pe principiul abstractizării, iar această concepție, după cum atestază V. Kernbach (Kernbach, 1995, p. 33), vine să înlocuiască concepția animalistă și aceasta are loc doar atunci când individul primitiv poate să admită existența abstractului (a sufletului detașat de corp, de exemplu), adică a ceva ce există, dar nu se vede, nu se simte și rămâne de conceput doar ca o abstractizare.

Așadar, cum se explică calificarea gândirii primitive drept una irațională? Credem că această greșeală s-a produs din cauza faptului că savanții secolului al XX-lea au rămas fideli, în multe privințe, principiilor tradiționale în identificarea raționalului și iraționalului, fără să țină cont de caracterul evolutiv al rațiunii și raționalului care poate fi și neexercitat, implicit, și poate avea, după A. Petit (Petit, 2003, p. 47), diferită intensitate: de la cea minimală (în discursul mitic și cel magic) până la cea maximală (în discursurile matematic și logic, bazate pe o abstractizare completă). Dacă se acceptă ideea lui A. Petit, atunci chiar și fenomene ca afectivul sunt raportate la domeniul raționalului, al raționalului implicit. Or, aceste fenomene nu refuză sută la sută raționalul, în sensul că, în cazul unei *acrasia*, este vorba nu de refuzul total al raționalului, ci de o lipsă de adecvență între o premiză universală și una particulară, în timp ce raționalul este conservat sub o formă implicită, instru-

mentală sau de calcul. Dacă se pledează, la ora actuală, pentru o frontieră slab conturată între rațional și irațional, mai ales din perspectivă istorică, reiese că raționalul pur nu există și că raționalul și iraționalul formează un cuplu, astfel încât raționalul implicit este luat ușor drept irațional în baza anumitor interferențe cu iraționalul. Orice cuplu este definit drept un ansamblu, o unitate de două elemente. Ar reieși că relația raționalului cu iraționalul este una de unitate.

Concluzii

Analiza raportului dintre rațional și irațional permite să înțelegem raționalul doar ca ceva ce există datorită corelatului său, adică iraționalului. Prin urmare, raționalul nu este o noțiune absolută, definită prin sine însăși, ci una relativă, muabilă, care ia diferite forme de-a lungul evoluării cunoașterii. Aceasta reduce la zero teoria despre idealul rațional și șterge aproape în întregime limita dintre rațional și irațional, fapt ce-i face încă pe unii cercetători să califice greșit drept irațional un rațional neexercitat, adică implicit.

Referințe

- Carfantan, S. (2002). *Philosophie et spiritualité*. <http://sergecar.club.fr/cours/raison1.htm>.
- Kant, E. (2001). *Appendice à la dialectique transcendentale*. Éditions Nathan.
- Kernbach, V. (1995). *Dicționar de mitologie generală*. Editura Hyperion.
- Petit, A. (2003). La Rationnalité. In *Les notions de philosophie*. Éditions Folio Essais.
- Vergez, A., Huisman, D. (1981). *Nouveau cours de philo*. Éditions Nathan.
- (н.д.) (2001). *Философский энциклопедический словарь*. Из-тво ИИФРА/(n. d.) (2001). *Filosofskij ènciklopedičeskij slovar'*. Iz-tvo INFRA.

**SYMBOLE UND IHR GEBRAUCH
IN VERSCHIEDENEN LEBENSBEREICHEN /
AN OVERVIEW OF THE SYMBOLS
AND THEIR ROLE IN VARIOUS AREAS OF LIFE**

Oxana CHIRA

Magister in Philologie

(Staatliche Universität Alecu Russo, Bălți, Republik Moldau)

ruxanda_chira@yahoo.de, <https://orcid.org/0000-0002-5296-4931>

Abstract

Semiotics is regarded as the general theory of signs and meaning. Ch.S. Peirce distinguishes, in this sense, icones, indexes and symbols. The article discusses the symbol from a typological point of view. For this reason, a series of symbols from various fields such as: religion, mythology, natural sciences, sport, technology, economics, etc. are compared in order to highlight their peculiarities.

Keywords: *semiotics, sign, meaning, icon, index, symbol, peculiarity*

Rezumat

Semiotica este teoria generală a semnelor și a modurilor de semnificare. Ch.S. Peirce distinge, în acest sens, semne iconice, indexicale și simbolice. În articol, se abordează problema simbolului din perspectiva tipologiei, adică se compară o serie de simboluri din diferite domenii - religie, mitologie, științe ale naturii, sport, tehnică, economie, etc. - pentru a arăta trăsăturile lor distinctive.

Cuvinte-cheie: *semiotică, semn, semnificație, semn-icoană, semni-indice, semn-simbol, particularitate*

In der Sprache von heute taucht das Wort Symbol in vielen Bedeutungen. Es stammt, vom griechischen *symbolon*. In dieser Sprache hieß es ursprünglich nichts anderes als *Erkennungszeichen*. Das Symbol bezeichnet ein Zeichen der Verbundenheit mit einer Bedeutung oder ihrem Besitzer. Die Symbole sind visuelle oder sprachlich formulierte Zeichen, die auf etwas außerhalb ihrer selbst verweisen. Zumeist enthalten sie einen Bedeutungsüberschuss, sie lassen sich infolgedessen nicht restlos verstehen, entschlüsseln oder interpretieren. Die Symbole werden vor allem in Religion, Kunst, Literatur und Psychologie verwendet. Von Symbolen abgeleitet sind Zeichen, aus denen man etwas eindeutig schließen oder erkennen kann, dazu gehören: Kennzeichen, Wahrzeichen, Abzeichen, Sinnbild, (Ausweis-)Karte.

Wir, die Menschen, handeln und sprechen fast immer symbolisch - unsere ganze Sprache besteht aus Zeichen, die etwas anderes repräsentieren; als Mittel des Symbolbewusstseins kann die unübersichtliche Empirie (Sinnesfassung) übersichtlich und geordnet werden. Handlungen und Gegens-

tände können als Verdichtung von unüberschaubaren, komplexen Zusammenhängen erfasst werden. Politische Herrschaft beruht wesentlich auf symbolischen Ordnungen. Ein zerfetztes Stück Tuch kann zum Beispiel ein nationales Symbol werden (Kurz, 1997, S. 68). Es werden mehrere Typen von Symbolen vom Standpunkt verschiedener Wissenschaftszweigen aus unterschieden:

1. *logisches Symbol* (wie +, =) - ein arbiträr festgesetztes Zeichen, fast wie eine Abkürzung für ein kompliziertes Verhältnis zwischen den beiden Dingen. Diese Symbole haben wenig mit dem literarischen Gebrauch zu tun, selbst I. Kant hat einmal protestiert, dass solche Zeichen nicht als "Symbole" benannt werden sollten.
2. *Verkehrszeichen* - rot, gelb, grün, etc; auch arbiträr, manchmal aber auch eine analogische Beziehung zu dem, was sie bedeuten: z.B.; für eine Einbahnstraße haben wir einen Pfeil; oder ein Auto, das in eine bestimmte Richtung fährt, können wir als analog zu unserem Auto verstehen.
symbolische Handlung oder Geste. Diese Symbole repräsentieren einen größeren Zusammenhang mit Gefühlen, Absichten und Handlungen. Sie sind entweder als Ersatzfunktion zu verstehen: ich gebe dir die Hand (Begrüßung) oder auch als arbiträres Zeichen: ich schüttele den Kopf (Ablehnung, Verneinung).
3. *symbolische oder sprechende Namen*, solange sie nicht allegorische Namen sind (Adam, Eva) Allegorische Namen beziehen sich auf den Prätext, symbolische Namen beziehen sich auf die Geschichte und die Handlung selbst. Viele Blumen haben symbolische Namen.
4. *dichterisches (literarisches) Symbol* ist kein bloßes Zeichen für etwas anderes, sondern es hat dichterischen Wert an sich, ist als Empirisches, als reales Ding auch wichtig (Wilpert, 1989, S. 89).

Ein Symbol ist immer etwas Konkretes: ein Gegenstand, eine Person, eine ausgeführte bestimmte Handlung. Was symbolisiert wird, ist dagegen normalerweise nicht konkret, und es ist aus diesem Grund auch sehr schwer auszudrücken. Es ist eine abstrakte Aussage, meist moralische oder psychische, über die Welt oder den Zustand der Menschheit: ein Verweis auf das Unbegreifbare, das Göttliche oder Unendliche, das sonst nicht zu fassen ist.

In der neueren Semiotik hat sich die Auffassung von Charles Sanders Peirce durchgesetzt, der als einer der „Väter“ der Semiotik gilt. Bei Peirce ist der Begriff „Zeichen“ als Oberbegriff zu verstehen. Das Symbol ist dann eine der drei Unterkategorien *Symbol, Index, Ikon*.

Jetzt betrachten wir die Symbole in verschiedenen Themenbereichen.

Die *Ursprungsbedeutung* des Symbols leitet sich von einem antiken Brauch ab: Ein Gast reichte seinem Gastgeber zum Abschied eine zerbrochene Tontafel oder einen Tonring. Sie dienten als Erkennungszeichen bei einem möglichen Gegenbesuch eines Mitglieds aus dem Gastgeberhaushalt bei dem

ehemaligen Gast: Durch das *Zusammenfügen* der beiden Bruchstücke konnte sich der ehemalige Gastgeber (oder einer aus seiner Familie) als solcher zu erkennen geben. Der Ring als Symbol weist so über sich hinaus auf die Bedeutung „Ehe“.

Alle *Religionen* drücken Kerngedanken in Symbolen aus, z.B. das Rad (als Symbol der ewigen Wiederkehr), das leere Grab (als Symbol der Auferstehung), der Weg (als Symbol der Lebensgeschichte oder der Lebensführung). Daneben gibt es in den christlichen Kirchen Glaubenssymbole, das sind Glaubensbekenntnisse.

Auch eine *Zahlensymbolik* durchzieht das theologische Denken, deren Grundlage die *Drei* als Zahl der Dreieinigkeit und der theologischen Tugenden und die *Vier* als Zahl der Welt bilden. Es gibt vier Tages- und Jahreszeiten, Himmelsrichtungen, Elemente, Lebensalter, vier christliche Kardinaltugenden (Glaube, Liebe, Hoffnung, Barmherzigkeit), vier Ströme des Paradieses (Euphrat, Tigris, Pison, Geon) als Männer mit Wasserkrügen z.B. am Taufbecken des Hildesheimer Doms abgebildet. In der Vierzahl kommen auch die großen Propheten und die Evangelisten vor (Jesaja, Jeremia, Hesekeil und Daniel). Drei und vier ergeben addiert sieben, multipliziert zwölf. In der Siebenzahl treten die Tugenden, die Todsünden und die freien Künste auf, zu zwölfen die Monate, die Stämme Israels, die kleinen Propheten, die Jünger Jesus. Wir können feststellen, dass die religiösen Symbole konstitutive Elemente religiöser Identifikation, Sprache und Handlungen sind.

In der Mythologie werden wie in der Religion Symbole verwendet, die auf Transzendenz verweisen. Mit ihrer Erforschung befasst sich vor allem die vergleichende Mythologie. Laut Forschungen von Mythologen wie Joseph Campbell, der zu den wichtigsten Vertretern der Vergleichenden Mythologie zählt, die Symbole in Religion und Mythos als innere und geistige Wahrheiten im Gegensatz zu historischen Fakten interpretiert, enthält die Bildsprache von Mythos und Religion selbst keine absolute Wahrheit, sondern verweist auf eine Wahrheit jenseits von Bildern, Bedeutungen, Ideologien, Theologien und Konzepten. Insofern ist das mythische Symbol ein Hilfsmittel, um das Bewusstsein zu transformieren und zu erweitern im Hinblick auf Transzendenz. Es steht damit im Gegensatz zur ideologischen Verwendung von Symbolen, wie sie zum Teil in Politik oder Religion zu beobachten ist (Golowin et al., 1998, S. 208.).

Die bildende Kunst verwendet Symbole seit den frühesten Beispielen von Höhlenmalerei bis in die Gegenwart hinein Symbole. In sakraler Kunst folgt die Symbolik den Vorgaben von Religion und Theologie. Es gibt häufig eine verbindliche Ikonographie. In der Moderne tritt dagegen der individuelle und freie Umgang mit Symbolen an die Stelle traditioneller Bildprogramme.

In der *Naturwissenschaft* verwendet man Symbole, indem Wirklichkeit in Form von symbolischer Repräsentanz abgebildet wird. Ernst Cassirer deutet den gesamten Bereich menschlicher Kultur in Form von symbolischen For-

men: Auch in den anderen Wissenschaften wird mit sinnlichen Zeichen gearbeitet, die zum Träger von geistigen Bedeutungen und damit von Sinn werden.

In der *Politik* finden Symbole häufige Verwendung. Beispiele für politische Symbole sind: *das Hakenkreuz* als Symbol für den Nationalsozialismus (für die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) *Hammer und Sichel* als Symbol des Kommunismus (*Deutsches Universalwörterbuch*, 1989, S. 657), *der Halbmond* als Symbol für den Islam und islamische Einrichtungen, *das christliche Kreuz* als Zeichen christlicher Bewegungen und Institutionen. Das Kreuz ist das zentrale religiöse Symbol des Christentums, wurde aber vielfach politisch gebraucht (von den Kreuzzügen bis zu politischen Freiheitsdemonstrationen 2004 in der Ukraine), *das rote Kreuz auf weißem Grund* als Abzeichen des Roten Kreuzes einer nichtstaatlichen Organisation, in politischer Absetzung zu Nationalfahnen, besonders im Krieg als Zeichen politischer Neutralität; *strahlerner Armreif* und *das Schwert* des Sikh als öffentliches symbolisches Bekenntnis *der Fez* als Kennzeichen islamischer Männer. Das laizistische* Fez- und Kopftuchverbot in der modernen Türkei im Kampf gegen das Kalifat. *Das Kopftuch* oder auch der *Schleier* werden als Kennzeichen islamischer Frauen, politisch vom Islamismus zum Zeichen der öffentlichen Bekenntnisses zur Recht- und Strenggläubigkeit aufgewertet; die Farbe *Grün* steht für den Islam und islamische Einrichtungen und wird politisch vielfach verwendet (die Fahne des revolutionären Libyen), die Farbe *Violett* steht für die evangelische Kirche bzw. für die Frauenbewegung. In manchen Staaten z. B. in Frankreich ist das Tragen von politischen oder religiösen Symbolen in öffentlichen Gebäuden verboten.

In der *Wirtschaft* sind Symbole zumal am Erfolg von Marken beteiligt z. B. "Mercedes"- *Stern*. Doch auch existieren allgemeine Symbole, wie z. B. das Standbild des „Roland“ zum Zeichen des Markenfriedens - in deutschen Städten (heute noch unter anderem in Bremen und Wedel, einige im Ausland).

Mit dem Laizismus wird eine Bewegung bezeichnet, die sich gegen jeden Einfluss des Klerus auf Staat, Kultur und Erziehung wendet und die Kirchen in den sakralen Bereich zurückdrängen will (*idem*, S. 921).

In der *Technik* sind eher Allegorien als Symbole von großer Bedeutung, sie stellen vereinfachte Darstellungen als Repräsentanten real existierender Teile oder Systeme dar. Aus ihnen geht hervor, um welches prinzipielle Teil es sich handelt, unabhängig davon, ob die reale Ausführung modernisiert ist, wie z. B. der Papierkorb in der Desktopeinstellung. Doch haben einige davon auch symbolische Kraft gewonnen (die Silhouette einer Dampflokomotive, der Zirkel in der Fahne der DDR).

Im *Sport* werden die Symbole auch gebraucht. Im Wettkampf haben sich etliche Symbole durchgesetzt z. B. die Goldmedaille bei Sieg, Silber für den zweiten, Bronze für den dritten, dem vierten bleibt nur die blecherne Medaille.

Die Symbole sind auch in der *Literatur*, besonders in den Werken von Goethe, Schlegel, Schelling, Novalis zu treffen. Nach Goethe kamen Schlegel und Schelling, die das Symbol mystischer und persönlicher deuteten, und natürlich auch Novalis, dessen Symbole der Nacht als *das Mütterliche, das Gebärende* oder des Unterreichs *als Bereich der Kunst* eine wichtige Rolle für die späteren Symbolisten spielten. Die blaue Blume ist somit das Symbol des Aufbruchs zur Erfüllung von Sehnsüchten und aber auch das Symbol des Findens des eigenen, persönlichen Glücks und Lebenssinnes. Die Verbindung zwischen der Symbolik der blauen Blume und Mathildes Gesicht kann auch als Sehnsucht nach Einigkeit und Verbundenheit mit der Natur verstanden werden. Mathilde stirbt, doch bleibt Heinrich sich über den Tod hinaus seiner Liebe und damit seiner Sehnsüchte treu. Die poetische Farbsymbolik der Farbe *Blau* bei Novalis wird vom Leser intuitiv wahrgenommen und kann auch anhand der modernen Erkenntnisse aus der Farbenpsychologie verstanden werden. Das Denken an die Farbe löst eine sehnsüchtige, träumerische Stimmung aus und erzeugt gleichzeitig *Geborgenheit* und *Ruhe*. Die Symbolisten, die in Frankreich am meisten waren, nahmen den Symbolbegriff zum Teil von Goethe und Novalis wieder auf, aber sie brachten auch das moderne Verständnis des Persönlichen mit, eine Autonomie des Symbols an und für sich. Oft vermuten oder erkennen wir Symbole, ohne ihre spezifische Bedeutung erklären oder nennen zu können. "Erst durch ihre Deutung werden Gegenstände und Ereignisse zu Symbolen. Die symbolische Bedeutung ist die symbolische Deutung" (Frenzel, 1966, S. 79).

Die Voraussetzung für das Verstehen eines Symbols ist Kenntnis der Konvention, die etwas sinnlich Wahrnehmbares zum bedeutungstragenden Zeichen macht. Dieser Zusammenhang muss für jedes Zeichen gelernt werden. Das Wissen von allgemeinen Zusammenhängen in der Welt der Erscheinungen oder von den Techniken der Abbildung von Gegenständen genügt nicht. Sprachliche Zeichen sind in diesem Sinne generell symbolische Zeichen.

Auch das Verstehen sprachlicher Zeichen ist von Unsicherheiten nicht ausgenommen. Sprachliche Zeichen besitzen zwar eine derart spezifische Struktur. Aber auch hier ist unser Verstehen nicht immer von Zweifeln frei. Wir verstehen die Zeichen, wir verstehen auch ihre sprachliche Bedeutung, das ist aber nicht immer ausreichend klar, was von einer Äußerung zu halten ist.

Ohne dass wir sie bewusst wahrnehmen, bestimmen Symbole unser tägliches Leben nicht nur im kulturellen und religiösen Bereich, sondern auch in der Literatur. Die tiefgründigen Symbole können den geometrischen Grundformen, Landschaftsbildern, Farben, Himmelskörpern, Zahlen und Buchstaben sowie Tieren und Pflanzen, ja selbst Kleidungsstücken und

Haushaltsgeräten innewohnen. Die reiche Symbolsprache zu beherrschen ist eine Kunst.

Literatur

*** *Deutsches Universalwörterbuch* (1989). Dudenverlag.

Frenzel, E. (1966). *Stoff-, Motiv-, Symbolforschung*. Metzler Verlag.

Golwin, S., Eliade, M., Campbell, J. (1998). *Die großen Mythen der Menschheit*. Herder Verlag.

Kurz, G. (1997). *Metapher, Allegorie, Symbol*. Vandenhoeck & Ruprecht Verlag.

Wilpert, G. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. Kröner Verlag.

**TYPES OF SPEECH AND INTERACTIONAL MECHANISMS
IN COMMUNICATION**

NEGOCIEREA ROLURILOR COMUNICATIVE
ÎN ROMÂNIA VORBITĂ ACTUALĂ /
NEGOTIATING COMMUNICATIVE ROLES
IN MODERN SPOKEN ROMANIAN

[Luminița HOARTĂ CĂRĂUȘU](#)

profesor universitar, doctor în filologie

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

lumicararusu@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0004-7172-7116>

Abstract

The paper examines the ways in which the linguistically encoded information of sentence meaning provides an indication of the direct, literal messages intended by the speaker. Every sentence has a Direct Message Potential. Sentence meaning can be divided up into two separate and distinct parts. On the one hand, a sentence encodes a proposition, which represents a state of the world which the speaker wishes to bring to the addressee's attention and, on the other hand, there is everything else: mood markers such as lexical expressions of varying length and complexity. This nonpropositional part of sentence meaning can be analyzed into different types of signals, called Pragmatic Markers. These pragmatic markers signal the speaker's potential communicative intentions. Pragmatic markers are not part of the propositional content of the sentence. Pragmatic markers have procedural (pragmatic) meaning and specify how the sentence of which they are part of is related to the preceding discourse.

Keywords: *sentence, meaning, message, speaker, pragmatics, pragmatic markers, discourse*

Rezumat

Există un sistem implicit de organizare a conversației, acest sistem având două elemente componente: unul vizează structura intervențiilor din cadrul interacțiunii verbale, iar celălalt - regulile accesului la cuvânt. În structura diverselor intervenții conținute în conversație, sunt incluse mărci pragmatice ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două reguli de alocare a rolului de emițător, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător.

Cuvinte-cheie: *propoziție, semnificație, mesaj, vorbitor, pragmatică, marcatori pragmatici, discurs*

Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, al cărei fondator a fost, în anii '50, H. Garfinkel (Garfinkel, *apud* Gumperz et al., 1972). Termenul de etnometodologie, propus de către Garfinkel, după modelul „etnobotanică” și alte „etnoștiințe”, ar trebui înțeles astfel: este vorba despre descrierea „metodelor” pe care le întrebuințează membrii unei societăți date, pentru a rezolva convenabil ansamblul de probleme comunicative, pe care le întâmpină în viața cotidiană. Normele care susțin comportamentele sociale le sunt acestora din urmă, în parte, preexistente, fiind, în același timp, în

permanență reactualizate de practica cotidiană, într-o mișcare fără sfârșit de construcție interactivă a ordinii sociale. Viața în societate apare, deci, ca o „realizare” continuă („accomplissement continu”) (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 14), ca o „muncă permanentă pentru construirea identității sociale, pentru a face inteligibil ansamblul comportamentului și pentru a fi admis ca membru abilitat al acelei societăți” (*ibidem*). În opinia etnometodologilor, ordinea socială „nu este determinată de norme impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior; organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț” (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, p. 43). Pentru etnometodolog, „un medic nu este medic, decât în măsura în care „o face pe doctorul”, afișându-și statutul prin ansamblul conduitei sale” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 15). Demersul etnometodologic este, teoretic, aplicabil în toate domeniile sociale de activitate. Obiectivul *analizei conversaționale* (sub impulsul lui H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson) este acela de a descrie derularea conversației cotidiene în situații naturale. Modelul etnometodologic de analiză a conversației, propus de către H. Sacks, E. Schegloff și G. Jefferson, „are ca punct de plecare observarea felului în care participanții înșiși produc și interpretează conversația, ca formă de interacțiune socială” (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, p. 43). Conversația apare, de fapt, ca „un loc privilegiat de observare a organizării sociale în ansamblul ei” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 16). Ceea ce interesează în cadrul analizei conversaționale, în opinia etnometodologilor, este „tehnologia conversației” (*ibidem*) (asigurarea alternanței sau schimbului de roluri, repararea eventualelor greșeli ale schimbului comunicativ, negocierea temelor în conversație, deschiderea și încheierea schimbului comunicațional etc.), tehnologie care poate fi reconstituită plecându-se de la observații minuțioase ale eșantioanelor înregistrate.

Cei care au propus modelul etnometodologic de analiză a conversației (Sacks et al., 1974, pp. 696-755) susțin ideea că există un sistem implicit de organizare a conversației, acest sistem având două componente: una vizează *structura intervențiilor* dintr-o conversație dată, cealaltă - *regulile accesului la cuvânt*. În acest sens, analiza conversației pe baza modelului etnometodologic a fost interesată, în principal, de problema *secvențialității* și, în special, de regulile sau principiile care permit participanților la conversație să-și ajusteze luările de cuvânt. Astfel, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) propus de către Sacks, Schegloff și Jefferson „se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*” (Moeschler et al., 1999, p. 450).

Orice act conversațional este determinat de prezența a cel puțin doi protagoniști care, alternativ, joacă rolul vorbitorului și al receptorului. Vorbitorul, care își planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvântul, marcând, astfel, posibili-

tatea unei intervenții a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în liniște, discursul vorbitorului și a-i semnală, frecvent și în mod regulat, că îl ascultă, că înțelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcând, astfel, scopul „controlului vorbitorului”, fără a întrerupe fluxul dialogului. Cu alte cuvinte, pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulți locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei să-și vorbească, adică să fie ambii „angajați” în schimbul comunicativ și să producă „semne” ale acestui angajament mutual, recurgând la diverse „procedee de validare interlocutivă” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 4).

Emițătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbește *cui* prin orientarea corpului, direcția privirii sau „producerea” unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-i mențină trează atenția interlocutorului prin diverse mărci de captare a atenției, de tipul *nu-i așa, știi, îți voi spune, nu-ți spun* etc. și, eventual, să elimine dificultățile de ascultare a mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creștere a intensității vocale sau prin reformulări.

Și receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i confirme locutorului faptul că este bine „activat” la circuitul comunicativ. Aceste mărci pragmatice⁴, numite și „semnale de ascultare” (*régulateurs*) (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 4) au diverse realizări: *nonverbale* (priviri și ridicări din cap, zâmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc.), *vocalice* (de exemplu, *îhî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da, de acord* etc.), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ.

Sintagma „sincronizare interacțională” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 5) vizează „ansamblul mecanismelor de „influență reciprocă” pe care o exercită interacțiunii, mecanisme de acomodare care intervin la toate nivelurile funcționării interacțiunii comunicative” (*ibidem*), fenomenul de sincronizare interacțională acoperind atât modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale, alegerea temelor, a registrului de limbă, a vocabularului utilizat, cât și comportamentul „corporal” al diverșilor parteneri conversaționali (în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 6), adaptându-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație).

În conversație, este evident faptul că protagoniștii comunicării vorbesc pe rând, motivul pentru care comunică pe rând fiind reprezentat „de limitele funcționale ale creierului nostru: nu putem vorbi și asculta în același timp” (Collett, 2005, p. 88). Chiar dacă regula universală a conversației este „câte o persoană pe rând”, există și momente când „oamenii vorbesc în același timp și nu se ascultă unul pe altul”, unele cazuri de „dialog suprapus” apărând fiindcă „ascultătorul încearcă să întrerupă pentru a prelua rolul vorbitorului” (*ibidem*).

⁴Pentru teoretizarea noțiunii de *marcă pragmatică*, vezi Hoarță Cărăușu, 2003, pp. 69-96.

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două *reguli de alocare a rolului de emițător*, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, p. 45). Astfel, psihologii au descoperit că „între momentul în care o persoană își termină mesajul și momentul în care cealaltă începe să vorbească poate fi un interval de timp atât de scurt încât poate fi considerat aproape inexistent – în anumite cazuri este mai mic de 50 de miimi de secundă” (Collett, 2005, p. 88), acest lucru numindu-se „tranziție lină” (Walker, *apud* Collett, 2005, p. 88), pentru că trecerea de la un vorbitor la altul este atât de netedă.

Cele două reguli ale accesului la cuvânt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație” (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, p. 46). Există două tipuri de suprapuneri, și anume, *suprapunerile propriu-zise*, care „apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, când locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător”, *suprapunerile fiind*, în acest caz, un rezultat al competiției pentru rolul de emițător, și *suprapunerile- rezultat al întreruperii locutorului*, care sunt „produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant”, acest tip de suprapuneri fiind „forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preluatul unui conflict” (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, pp. 46-47).

Carla Bazzanella (Bazzanella, *apud* Ionescu-Ruxăndoiu, 1999, p. 47) include suprapunerile într-o tipologie a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Disputele pentru rolul de emițător se rezolvă prin „retragerea unuia dintre cei care încearcă să își asume acest rol, „învingătorul” reluând adesea partea mai puțin clară pentru receptor din cauza suprapunerii” (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, p. 47).

În opinia Carlei Bazzanella (Bazzanella, 1995, p. 236), există mai multe tipuri de mărci utilizate „pentru a întrerupe replica vorbitorului sau pentru a se suprapune pe unul dintre cuvintele discursului vorbitorului”, numite *mechanisme de întrerupere*, mărci de tipul: *dar, deci, scuze, scuză-mă, scuzăți-mă, un moment etc.*

Pentru a vorbi pe rând într-o conversație „este necesar ca vorbitorul și ascultătorul să își poată indica unul altuia dacă vor sau nu cuvântul”, vorbitul pe rând fiind organizat „printr-un set de semnale convenționale pe care oamenii le emit în timp ce vorbesc și ascultă” (Collett, 2005, p. 89). Din acest motiv, „orice conversație funcționează pe două niveluri – un dialog „oficial”, în care se schimbă idei și opinii, și un dialog „neoficial”, în care se schimbă semnale despre momentul intervenției și se exprimă gradul de hotărâre în a continua conversația” (*ibidem*).

Folosind mărci care indică momentul intervenției, ascultătorul poate indica dacă vrea să evite sau să preia rolul vorbitorului, iar vorbitorul în curs poate indica dacă vrea să păstreze rolul de emițător sau să îl cedeze receptorului.

Studiul nostru analizează mărcile schimbării rolului conversațional având la bază corpusuri de limbă română vorbită dialectală și nedialectală: „Texte dialectale Muntenia”⁵ și „Corpus de limbă română vorbită actuală”⁶.

Mărci ale ascultătorului

1. Mărci care servesc la evitarea preluării cuvântului

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate arăta că nu vrea să preia rolul vorbitorului în curs. Unul dintre acestea este producerea așa-numitor „semnale de fond” (Yngve, *apud* Collett, 2005, p. 89). Edith Mara (Mara, 1986, p. 183) numește acest tip de mărci *semnale de receptare* („Hörrersignale”), considerând că acestea sunt „elemente discursive prin intermediul cărora ascultătorul contribuie la coordonarea rolurilor interactive, manifestându-și, astfel, propria atenție la procesul conversațional” (*ibidem*). Aceste mărci pragmatice sunt numite și *semnale de ascultare* („régulateurs”) (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 4), producerea în mod regulat a acestor tipuri de mărci fiind indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ. Diverse experiențe comunicative au demonstrat faptul că absența acestor „semnale de ascultare” introduc „importante perturbări în comportamentul locutorului” (Kerbrat-Orecchioni, 1996, p. 5).

Semnalele de ascultare au diverse realizări *nonverbale* și *verbale*.

Printre *semnalele nonverbale de ascultare* pot fi amintite aprobările din cap și zîmbetele scurte, „care au rolul de a arăta că ascultătorul este de acord cu vorbitorul sau înțelege mesajul acestuia” (Collett, 2005, p. 89). Sensul aprobării din cap „depinde de viteza cu care este făcut gestul: dacă gestul este lent, el exprimă acordul, dacă este rapid el exprimă fie un acord entuziast, fie nerăbdarea și dorința de a prelua rolul vorbitorului” (*ibidem*). Și negarea din cap poate fi un semnal de ascultare, atunci când capul este mișcat lent⁷. Dacă vorbitorul tocmai a povestit un lucru incredibil și ascultătorul răspunde negând lent cu capul, poate indica „faptul că ascultătorul împărtășește incredulitatea vorbitorului și, implicit, că nu dorește să își asume rolul vorbitorului” (Collett, 2005, p. 90).

Există încă două moduri, în opinia lui Peter Collett (*ibidem*), în care ascultătorul poate indica că nu dorește să preia cuvântul. Primul este producerea unor indicatori de „atenție”: dacă păstrează tăcerea, se orientează spre vorbitor și îl privește intens, „ascultătorul poate arăta că este interesat de

⁵Sub conducerea lui Cazacu, B. (1973). Editura Academiei (vol. 1-2).

⁶Coordonator Hoarță Cărașu, L. (2005). Editura Cermi.

⁷Dacă capul este mișcat repede, negarea din cap arată dezacordul ascultătorului și faptul că acesta ar dori să preia cuvântul (vezi, în acest sens, Collett, 2005, p. 89).

ceea ce are de spus vorbitorul și, din acest motiv, nu dorește să preia rolul lui". Al doilea este producerea unui indicator de „nonintenționalitate”⁸. Indicatorii nonintenționalității „constau din acțiuni care împiedică vorbitul, ca încrucișarea brațelor, strângerea buzelor sau acoperirea gurii cu mâna ori cu un deget – cu alte cuvinte, acțiuni opuse pregătirii pentru vorbit” (Collett, 2005, p. 90). *Semnalele verbale de ascultare* sunt reprezentate de mărci pragmatice de tipul: *da, mda, sigur*, caracteristica lor pertinentă fiind aceea că „nu servesc niciodată la schimbarea rolurilor în actul de comunicare lingvistică: „Când ascultătorul folosește semnalele de receptare, pare a fi o înțelegere reciprocă în privința faptului că vorbitorul continuă să vorbească” (Duncan-Fiske, 1977, p. 101):

„L: <S s-închidi automat>.

D: pornești digeaba. +++ așa-l pornești ↑ ++ da' o <F CLACAT>.

L: *da da* ↓

D: < F S-O TERMINAT>” (Corpus, 2005, p. 48);

„B: da] da' + nu ↓ inițial un so so soțul moștenește [jumătăți ↑

A: *da da*]

C: copiii jumătate.] (Corpus, 2005, p. 55);

„L: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancî ↑ +

A: *da* ↓

L: și așația [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa” (Corpus, 2005, p. 61);

„B: nu-i în mod obligatoriu. deci agenția imobiliară se obligă doar sî-ți găsească ție un apartament ↑ cari sî-l închiriezi. aceasta este obligativitatea ↑ pe care și-o asumî ↑ agenția imobiliară prin contractul di prestări servicii ↑ cari-l închei tu cu agenția imobiliară. deci agenția imobiliară nu faci altceva decât sî intermedieze. ++ pur și simplu. și nchei cu agenția imobiliară un contract di prestări servicii ↑ plătești comisionu' respectiv pi cari_l percep ei ↑

A: *da* ↑

B: pentru această ↑ î ↑ activitati. pentru acest serviciu pi cari ți-l oferă ↑ și-ți găsesc un apartament. ++ că + vrei sî_nchei contractul ulterior în formă autentică sau nu ↑ este problema între părțile respectivi. întri chirias și cel cari_nchiriazi” (Corpus, 2005, p. 187).

Un alt mod verbal prin care ascultătorul arată că nu dorește să vorbească este punând întrebări. Este vorba despre așa-numitele *întrebări disjunctive* de tipul „nu-i așa?” „nu?”, care se adaugă la o afirmație a vorbitorului și care „îl invită pe celălalt să continue să vorbească” (Collett, 2005, p. 90):

„L: < Î CUM>? da' asta a noastră i_n o mii nou' suti: =

⁸În opinia lui Peter Collett, există și indicatori ai intenționalității, prin care ascultătorul poate cere cuvântul, cum ar fi: aplecarea în față, ridicarea unui deget sau deschiderea ușoară a gurii (Collett, 2005, p. 90).

A: treiză' și ceva. nu?

L: treiză' și șapți. parcă [xxx]

A: asta-i din o mii opt sute nou' zeci și ceva" (*Corpus*, 2005, p. 66).

2. Mărci care servesc la preluarea cuvântului

Există mai multe moduri în care ascultătorul poate să-i arate vorbitorului că vrea să vorbească. Carla Bazzanella (Bazzanella, 1995, p. 232) numește acest tip de semnale *mărci care servesc la preluarea replicii*, considerând că acestea „ajută la stabilirea contactului lingvistic și la preluarea cuvântului” (*ibidem*).

Printre mărcile *nonverbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi amintite așa-numitele „semnale de avertisment” (Collett, 2005, p. 91), cum ar fi ridicarea mâinii sau mărirea ușoară a ochilor pentru a-i arăta celuilalt că dorește să vorbească, deschiderea gurii și tragerea aerului în plămâni cu zgomot, cu alte cuvinte, producerea unor versiuni ușor exagerate ale „mișcărilor pregătitoare” pe care le-ar face ascultătorul în mod normal chiar înainte să vorbească. De asemenea, un alt mod prin care ascultătorul poate încerca să-l convingă pe vorbitorul în curs să renunțe la cuvânt este producerea unor „semnale de fond negative” (*ibidem*). De exemplu, ascultătorul poate ofta, se poate uita în altă parte sau poate da nerăbdător din cap, făcând lucruri care îl pot descuraja pe vorbitor. Mărcile *verbale* de preluare a cuvântului de către ascultător pot fi clasificate în două grupe:

(1) „Semnalele de turn-taking (de schimbare a rolului conversațional)” (Mara, 1986, p. 183), prin intermediul cărora „ascultătorul comentează enunțul partenerului, asumându-și, în același timp, rolul vorbitorului” (*ibidem*) de tipul: *vreau să spun, dar* etc. Ascultătorul poate încerca să preia cuvântul întrerupându-l pe vorbitor, cele două intervenții, cea a vorbitorului și cea a ascultătorului, suprapunându-se. Ascultătorul poate face o remarcă pozitivă în timp ce partenerul vorbește, de tipul „sunt complet de acord”, dar poate dori și să-și exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, ascultătorul utilizând mărci de tipul „prostii!” sau „nu sunt de acord” (Collett, 2005, p. 91):

„D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =

A: = spuneți mai tare.

B: puțin mai tare dacă ↑

A: așa.

D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus și nespus în interacțiunea comunicatională. deci în + interacțiunea în + comunicarea interpersonală” (*Corpus*, 2005, p. 168-169).

(2) „Semnale care servesc la preluarea replicii” (Bazzanella, 1995, p. 232), care ajută la stabilirea contactului lingvistic între protagoniștii actului lingvistic și la preluarea cuvântului de către ascultător. Pot fi utilizate, în acest sens, mărci de tipul: *deci, în concluzie, iată, dar și, și, dar* etc.:

„L: vreo trei metri ↑ nu?

A: nu știu [...].

L: *șî* ↑ +++ ci voiam eu *sî* ti-ntreb? a ↑ deci *sî* poati intra *șî* di pi: hol ↑

A: da. poți *sî* intri-n camera mari" (*Corpus*, 2005, p. 62);

„L: da. da.

A: depindi cu [xxx]

L: *șî* ci voiam eu *sî* ti mai întreb. +++

A: a ↑ + (râde) +

L: a ↑ *șî* ari debara?" (*Corpus*, 2005, p. 64);

„L: aha ↓ <S da da da da>. deci n_ari debara ↓ =

A: = nu. nu. poți *sî* + † [faci: =

L: *dar*] dispri bai. baia ci: +++ ari faianți ↓ ari [gresii?

A: ari faianți *șî* gresii. ari tot da' eu vreau s-o schimb cu alta ↓ =" (*Corpus*, 2005, p. 64);

„B: = *șî* eu am spus treaba voastră ↑ eu nu vă pot da dicît + cin' suti di mii

↑ ++ *șî* lu' adi

i-am luat papuci di casî țî-am spus ↑ =

C: *da'* i-ei luat deja?

B: lu' doina la fel ↑ DA. i-am luat ↑ doar la treiză *șî* opt. la magazinul

treiză *șî* opt ↑ undi *sî* vând foarti ieftin. fați di + piați. pentru cî la + bără + asta cum *sî* cheamî?" (*Corpus*, 2005, p. 71);

„C: tre' *sî*-i storc?

A: nu. puni-i acolo: ↑ +++

B: *șî* vreau *sî* mă suc *sî* văd la fel ă ↑ la mitropolii ↑ cî *sî* fac colinzi ↑ ș-am *sî* mă duc în ziua di crăciun" (*Corpus*, 2005, p. 73).

Mărci ale vorbitorului

3. Semnale de încheiere

Când vorbitorul în curs dorește să își încheie discursul, îi trimite receptorului semnale că cedează cuvântul. Unele dintre aceste semnale sunt transmise înainte de sfârșitul intervenției în curs a vorbitorului, „dând ascultătorului posibilitatea unei „tranziții line”, în care momentul de începere coincide cu momentul în care partenerul termină ce avea de spus” (Collett, 2005, p. 93).

Aceste semnale sunt atât *nonverbale*, cât și *verbale*.

Unul dintre modurile *nonverbale* prin care vorbitorul semnalează sfârșitul intervenției sale este schimbarea pattern-ului privirii – „dacă vorbitorul se uită în altă parte, poate semnala că se apropie sfârșitul mesajului, începând să îl privească din nou pe ascultător” (Kendon, *apud* Collett, 2005, p. 93). Peter Collett este de părere că acest gest este foarte important atunci când conversația implică mai multe persoane – „în această situație persoana pe care o privește vorbitorul va deveni, probabil, următoarea care va lua cuvântul” (Collett, 2005, p. 94). Gesturile făcute cu mâna pot servi și ele ca semnale că vorbitorul se pregătește să-și încheie intervenția, iar unii oameni ridică din umeri, transmițând un mesaj similar la sfârșitul intervenției (Collett, 2005, p. 94).

Prin intermediul mărcilor *verbale* de cedare a cuvântului de către vorbitorul în curs, acesta anunță sau marchează sfârșitul discursului său conversațional.

În structura diverselor intervenții conținute în conversație, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. O astfel de funcție pot avea diverse tipuri de unități lingvistice (vocativele și interjecțiile, anumite adverbe și locuțiuni adverbiale, repetițiile, construcțiile interogative, formulele tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample) și paralingvistice (accentul sintactic, intonația, debitul verbal etc.) (Ionescu Ruxăndoiu, 1999, pp. 44-45). Urmărim, în textele dialectale, câteva exemple de mărci pragmatice de încheiere a intervenției comunicaționale, mărci ce fac previzibilă posibilitatea transferului rolului de emițător:

- *repetițiile*:

„da n-a vrut / am trăit... opt ani / *opt ani* am trăit cu el / da n-a vrut să-n spuie” (TDM, 2, p. 208).

„Acum merge ei care cum apucă iese pă ușe nu mai aștiaptă să... *nu mai aștiaptă să* /” (TDM, 2, p. 226).

- *construcțiile interogative*:

„Ce iera să fac? să mă sui în târșar sau să zvârlu după iei?” (TDM, 2, p. 219).

- *vocativele și interjecțiile*:

„și l-a zvârli cu bățu iel // și l-a... l-a lovit așa-n pulpa piciorului // ș-a fugit lupu *mă!* / s-a dus” (TDM, 2, p. 233).

- *formulele tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample*:

„noi după ele, noi alergam după vacă să le-ntuarcem îndărăt / *ș-așa am pățit am pățit dăstule.*” (TDM, 2, p. 213).

„cu hainili ne-nveleam / ca să nu ne fiie frig / *ș-așa făceam atunci când ieram noi la pădure*” (TDM, 2, p. 217).

„Și vrecea aia făceam o groapă ș-o-ngropam / ca să n-apuce alte ligioni // și spălam tucu bine bine / *și asta iera / povestea săpunului asta ie*” (TDM, 2, p. 237).

„Le dedeam pă toate și luam porumb pă iele // *asta ie*” (TDM, 2, p. 238).

„când a vin colo parcă mi s-a-torz așa pielea acolo în vârful capului așa dă...dă... frică // *ș-aia e*” (TDM, 2, p. 239).

K. Lichem consideră că vorbitorul își marchează sfârșitul discursului său conversațional prin intermediul unor mărci pragmatice caracteristice pentru această grupă de semnale de tipul: *bine, iată, da, sigur, evident, nu? și deci?* etc. (Lichem, 1981, p. 71):

„A: ați spus bine. nenorocirii altora ↑ de pe urma nenorocirii altora ↑ înseamnă de pe urma nenorocirii <F LOR>. nu? am putea altfel exprima. ă ↑ + deci nu este

+ ALTĂ nenorocire. dac_ar fi fost altă nenorocire ↑ ar fi fost atribut adjectival. ++ pentru că numai caracteriza substantivul nenorocire. dar așa ↑ dac_avem nenorocirii altora ↑ substituie. și_atunci evident că ↑ nu mai este adjectiv. este pronume. *bine*.

H: exprimat prin pronume nehotărât ↑ [xxx] numărul plural ↑ cazul genitiv” (*Corpus*, 2005, p. 197).

4. Mărci pragmatice menținătoare ale replicii

Vorbitorii care vor să păstreze cuvântul folosesc o gamă diferită de strategeme de „eliminarea a tentativelor de intervenție” (Collett, 2005, p. 96) pentru a-l împiedica pe receptor să ia cuvântul. Pentru a păstra cuvântul, vorbitorul trebuie să ofere impresia că mai are multe informații de transmis. Poate face asta prin mai multe semnale *nonverbale*.

Foarte importante sunt, în acest sens, mișcările ochilor. Astfel, pentru vorbitorul care vrea să-și continue intervenția „este mai bine să nu își privească ascultătorul prea mult în ochi – ar putea lăsa impresia falsă că se pregătește să abandoneze cuvântul” (*ibidem*, pp. 94-95).

Măinile sunt uneori utilizate în același scop. De exemplu, nu este ceva neobișnuit pentru italieni să păstreze cuvântul numărând pe degete : „după ce a indicat că va prezenta o listă de puncte, vorbitorul fie ridică, fie apasă fiecare deget pe rând pentru a arăta unde se află în lista de lucruri despre care vorbește și, deci, câte puncte mai intenționează să acopere” (Collett, 2005, p. 95.).

O tehnică similară de păstrare a cuvântului este folosirea de către vorbitor a mărcilor pragmatice *menținătoare ale replicii* („*riempitivi*”) (Bazzanella, 1995, p. 232), care sunt utilizate pentru a păstra cuvântul, indicând „dificultatea planificării, tipică vorbirii spontane” (*ibidem*). Pot fi folosite, în acest sens, mărci de tipul: *și, de asemenea, mai mult, în plus* (Collett, 2005, p. 95), *cum pot să spun, să spunem, pentru a spune astfel* (Bazzanella, 1995, p. 232) etc.:

„B: s-o furat în iarnă inclusiv stâlpii di beton mai =

A: da

B: ș-o angajat un om la pază în anu' următor ↑ și tot n-o reușit ↑ tot ++ <R

și n-ai ci să faci altceva pi pământu ăla > + cî-i argilos așa

A: la noi (tușește) la noi sî furî stâlpii ăia + cini n-ari vii pi + deal + dealurile așa +
ă : sî furî stâlpii di lemn ↑ că ăia sî pun sî pun pi foc ↑ (râde) da' ăștia di beton nu
↑” (*Corpus*, 2005, pp. 58-59).

Concluzii

Studiul de față face referiri la una dintre componentele de bază ale sistemului implicat de organizare a conversației încadrat în modelul etnometodologic de analiză conversațională: regulile accesului la cuvânt. În structura diverselor intervenții conținute în schimburile verbale, sunt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor și, deci, posibilitatea transferului rolului de emițător. În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune

ne două reguli de alocare a rolului de emițător, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător. În acest sens, sistemul de alocare a intervenției (fr. *tour de parole*) se bazează pe noțiunile de *selectare a următorului vorbitor*, de *autoselecție* și de *punct de tranziție pertinent*. Studiul ia în discuție două categorii de mărci: (1) *mărci ale ascultătorului, care conțin mărcile care servesc la evitarea preluării cuvântului și mărcile care servesc la preluarea cuvântului*; (2) *mărcile vorbitorului, ce includ semnalele de încheiere și mărcile pragmatice menținătoare ale replicii*.

Referințe

- Bazzanella, C. (1995). I segnali discorsivi. In Renzi, L. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Bologna.
- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all'italiano*. Firenze.
- Collett, P. (2005). *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*. Editura Trei.
- Duncan-Fiske, D. (1977). *Face-to-face interaction*.
- Garfinkel, H. (1972). Remarks on Ethnomethodology. In J. J. Gumperz, D. H. Hymes. *Directions in Sociolinguistics*. New York Publishing House.
- Hoartă Cărăușu, L. (2003). *Elemente de analiză a structurii conversației*. Editura Cermi.
- Ionescu Ruxăndoiu, L. (1999). *Conversația. Structuri și strategii*. Editura All Educational.
- Kendon, A. (1967). Some Functions of Gaze-Direction in Social Interaction. *Acta Psychologica*, 26, 2-63.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1996). *La conversation*. Hachette.
- Lichem, K. (1981). Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch. In Ch. Schwarze. *Italienische Sprachwissenschaft*. Tübingen.
- Mara, E. (1986). Per un'analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato. In K. Lichem, E. Mara, E., S. Knaller. *Aspetti della Sintassi dell'italiano contemporaneo*. Tübingen.
- Moeschler, J., Reboul, A. (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Editura Echinoux.
- Sacks, H., Schegloff, E., Jefferson, G. (1974). A simple Systematics for the Organization of Turn-taking in Conversation. *Language*, 50, 696-755.

Walker, M. (1982). Smooth Transitions in Conversational Turn-taking: Implications for Theory. *Journal of Psychology*, 110, 31-37.

Yngve, V. J. (2005). On Getting a Word in Edgewise. In *Acts of the 6th Regional Conference of Chicago Linguistic Society*. Chicago Linguistic Society Press.

Texte

Cazacu, B. (coord.). (1973). *Texte dialectale Muntenia* (vol. 1 și 2). Editura Academiei [= TDM].

Hoarță Cărăușu, L. (coord.). (2005). *Corpus de limbă română actuală*. Editura Cermi [= *Corpus*, 2005].

LA VOLUBILITÉ EXPRESSIVE EN ACTION:
COMMENT LES CAMEROUNAIS FRANCOPHONES
RÉPONDENT AU COMPLIMENT /

EXPRESSIVE VOLUBILITY IN ACTION:
HOW FRENCH-SPEAKING CAMEROONIANS
RESPOND TO COMPLIMENTS

Bernard Mulo FARENKIA

Professeur, Docteur ès lettres
(Université de Cape Breton, Canada)

bernard_farenkia@cbu.ca, <https://orcid.org/0000-0002-9184-8140>

Abstract

The article analyzes how French is used by French-speaking Cameroonians in language acts. We propose a typology of strategies employed by French-speaking Cameroonians to respond to compliments and maintain social relationships. The article shows that unlike European and Asian cultural spaces characterized by stereotypical reactions, underlying respect for the dual constraint (modesty, for example), responses in the Cameroonian context are marked by an expressive volubility, which generates a wide variety of hybrid discursive strategies from the point of view of the form that are ambiguous from a pragmatic perspective.

Keywords: language, act, culture, compliment, French, strategy

Rezumat

Scopul acestui articol este de a arăta în ce mod limba franceză este întrebuințată în acte de limbaj, în Camerun. În acest context, ne propunem să prezentăm atât o tipologie a strategiilor verbale, întrebuințate în țara sus-numită, pentru a exprima complimente, cât și impactul acestora asupra relațiilor sociale. Prezentarea în cauză ne permite să constatăm că, contrar spațiilor culturale europene și asiatice, pentru care sunt caracteristice reacții stereotipice, axate pe modestie, actele de limbaj în Camerun sunt toate marcate de volubilitate expresivă, care dă naștere unor strategii discursive pe cât de hibride din punct de vedere al formei, pe atât de ambigue din punct de vedere pragmatic.

Cuvinte-cheie: limbă, act, cultură, compliment, limba franceză, strategie

1. L'échange de compliments: une activité discursive récurrente et délicate

Il nous arrive très souvent de faire des compliments à nos amis, proches, collègues, et même aux inconnus. Il nous arrive aussi d'en recevoir. Complimenter et recevoir des compliments est une activité socio-discursive universelle dont le fonctionnement varie en fonction des langues et des cultures. Que visons-nous quand nous complimentons les autres ? Quelle(s) attitude(s) attendons-nous de ceux ou celles que nous complimentons ? Que faisons-nous ou disons-nous à ceux qui prennent la peine de dire qu'ils admirent ce que nous sommes, faisons ou possédons ? Quoique triviales de prime abord, ces questions intéressent davantage le sociolinguiste. D'autant plus que l'échange de compliments a influé sur la gestion des relations sociales. Ce qui justifie d'ailleurs cette recherche riche et intense sur le compliment

ces dernières années. Si de nombreux éclairages ont permis de diversifier le paysage théorique et empirique, on observe que la plupart des études menées jusqu'à cette date portent sur les espaces culturels européens, américains et asiatiques. L'espace francophone en général et camerounais en particulier semble n'avoir pas assez retenu l'attention des chercheurs. Notre contribution se propose d'explorer l'espace camerounais pour tenter une typologie des réponses au compliment.

Mais il convient tout d'abord de relever que les travaux antérieurs attestent, dans leur quasi-totalité, de ce que l'échange de compliments dans la plupart des cultures est une activité socio-discursive complexe et délicate. En effet, le compliment est l'expression par excellence de la politesse. Complimenter un interlocuteur, nous dit Zihong Pu, « c'est le louer et mettre en valeur ses qualités personnelles » (Zihong, 2003, p. 169). Le compliment constitue pour ainsi dire un discours laudatif en faveur d'une personne dont le comportement, les qualités personnelles, certaines possessions, etc. sont jugés positifs. Le Petit Larousse illustré définit le compliment comme un ensemble de « paroles élogieuses que l'on adresse à [quelqu'un] pour le féliciter » (Le Petit Larousse, 2007, p. 273). L'élément cardinal du compliment c'est donc l'évaluation positive, c'est-à-dire la valorisation de la *face* (positive) de l'autre, pour employer une expression chère à Brown et Levinson (1987). Quand on complimente un interlocuteur, on lui exprime de la sollicitude ou de l'attention par rapport à ce qu'il est, fait ou possède. Complimenter, c'est, en définitive, se montrer poli⁹. Comme évaluation positive (Traverso, 1996, p. 89), le compliment constitue un bienfait pour l'autre. Ce qui a fait dire à Kerbrat-Orecchioni (Kerbrat-Orecchioni, 2005a et 2005b) que le compliment est un « cadeau verbal ».

Mais le compliment est aussi un « cadeau embarrassant ». En effet, cet acte place le complimenteur en droit d'attendre une réponse du complimenté. Une réaction qui peut avoir des conséquences négatives pour la suite de l'interaction. Du moment où l'on conçoit le compliment comme un acte qui viole le territoire de l'autre et/ou lui impose un certain comportement réglementé socialement, le « cadeau verbal » met autrui mal à l'aise. En effet, le compliment place son bénéficiaire dans une situation de *double contrainte*, c'est-à-dire dans l'obligation de concilier deux principes conversationnels divergents, notamment (a) *accepter l'éloge/le cadeau pour valoriser la face positive du complimenteur* ; (b) *respecter le principe de modestie, c'est-à-dire éviter de trop valoriser sa propre face en minimisant la portée du compliment/cadeau reçu*. Le compliment est donc un cadeau embarrassant ou quelque peu empoisonné (Kerbrat-Orecchioni, 2005b, p. 77).

Il serait alors important de savoir comment les Camerounais réagissent au compliment. Cela nous donnera l'occasion de répondre à la question de

⁹Voir à ce sujet Manes, 1983; Herbert, 1990; Manes/Wolfson, 1981; Wolfson, 1989; Kerbrat-Orecchioni, 2005a, 2005b, pour ne citer que ces auteurs-là.

savoir s'ils perçoivent le compliment essentiellement comme « cadeau ». Mais avant cela, une brève revue de quelques résultats des travaux antérieurs est nécessaire.

2. État des lieux

Le travail inaugural dans ce domaine est celui de Pomerantz (1978) qui, se basant sur un corpus américain, a été la première à soulever le problème de la double contrainte (accepter le compliment et éviter de donner l'air de se valoriser la face) en corrélation avec le compliment. Cette problématique a donné lieu à une abondante littérature, avec une forte tendance à l'approche comparative. Comme nous l'avons déjà évoqué, les travaux existants portent majoritairement sur les cultures européennes, américaines et asiatiques et sur plus de quinze langues, notamment l'anglais américain (Pomerantz, 1978), (Manes et al., 1981), (Manes, 1983), (Herbert, 1986), (Herbert, 1989), (Herbert, 1990), (Wolfson, 1989), l'anglais britannique (Lewandowska-Tomaszyk, 1989), (Ylänne-McEwen, 1993), l'anglais néo-zélandais (Holmes, 1986), (Holmes, 1988a), (Holmes, 1988b), (Holmes et al., 1987), l'anglais sud-africain (Herbert et al., 1989), (Herbert, 1989), (Herbert, 1990), le français (Wieland, 1995), (Traverso, 1996), (Kerbrat-Orecchioni, 1987), (Kerbrat-Orecchioni, 2005a), (Kerbrat-Orecchioni, 2005b), l'allemand (Kothoff, 1989), (Kothoff, 1993), (Beetz, 1990), (Golato, 2002), (Golato, 2005), (Mulo Farenkia, 2004), (Mulo Farenkia, 2005), (Mulo Farenkia, 2006), le polonais (Lewandowska-Tomaszyk, 1989), (Herbert, 1991), (Jaworski, 1995), l'espagnol (Valdés et al., 1981), (Moore, 1996), (Lorenzo-Dus, 2001), le portugais brésilien (Brezolin, 1995), (Barbosa, 1996), le russe (Nisdorf, 2002), le mandarin (Yang, 1987), (Chen, 1993), (Ye, 1995), (Liu, 1995), (Liu, 2002), (Yuan, 1996), (Fong, 1998), (Pu, 2003), le japonais (Daikuhara, 1986), (Barnlund et al., 1985), l'arabe (Nelson et al., 1993), (Nelson et al., 1996), le grec (Sifianou, 2001), le turc (Ruhi et al., 2001), (Ruhi, 2006), le thaï (Gajaseni, 1994), (Cedar, 2006). Le français camerounais a été l'objet de quelques études exploratoires (à voir Mulo Farenkia, 2004; Mulo Farenkia, 2005 et Mulo Farenkia, 2006).

D'une manière générale, nous pouvons retenir de cette abondante littérature que les valeurs culturelles influencent le choix, la fréquence et l'interprétation des types de réponses. Aussi les typologies de réponses varient-elles non seulement de culture en culture, mais aussi selon les chercheurs et les types de données employées.

Les cultures asiatiques et l'influence de la modestie

Les travaux de Yang (1987), Chang (1988), R. Chen (1993), Liang (1998), S. E. Chen (2003), Pu (2003), etc. montrent que les réactions au compliment dans les cultures asiatiques (Chine, Corée, Japon, Thaïlande, etc.) reposent en général sur l'idée que le compliment embarrasse. L'accepter directement ou explicitement, constitue une atteinte au principe de la modestie et, par conséquent, une menace pour la face de l'interlocuteur et de la collectivité. Donc, les membres de ces espaces culturels ont généralement recours aux

stratégies d'évitement qui consistent à rejeter les compliments, à s'auto-dénigrer ou à éviter toute réaction qui s'apparente à l'auto-flatterie. En ce qui concerne les Chinois, Pu (Pu, 2003, p. 180) relève que: « la modestie est une vertu fondamentale. Quand [sic] l'allocutaire reçoit un compliment, il doit se montrer modeste et exprimer sa reconnaissance envers son interlocuteur. Accepter le compliment sans modestie serait plutôt une mauvaise manière »¹⁰.

Les travaux sur le comportement laudatif des Japonais attestent de la forte tendance à l'évitement systématique des réponses qui portent atteinte à la loi de la modestie (Daikuhara, 1986), (Barlund et al., 1985). Cela se manifeste par le rejet du compliment ou par le sourire ou le silence. Cette attitude s'observe aussi, selon l'analyse de Yoon (1987), chez les Coréens. Gajasemi (1994) et Cedar (2007) observent aussi chez les Thaï la forte tendance à éviter de répondre favorablement au compliment. La stratégie d'évitement consiste alors à rejeter l'évaluation positive, à sourire ou simplement à ignorer le compliment¹¹.

Les cultures arabo-musulmanes

Les réactions dans les cultures arabes se singularisent par la forte fréquence du renvoi du compliment au complimenteur et surtout la tendance à offrir l'objet du compliment au partenaire d'interaction (à voir Al Falasi, 2001 et Nelson et al., 1996).

La culture nord-américaine

Les travaux de Pomerantz (1978), Wolfson (1989), etc. permettent de constater que les Américains contournent le problème de la *double contrainte* en minimisant le plus souvent la portée du compliment. Cette stratégie consiste précisément à faire ressortir une caractéristique négative, pas tout à fait positive du moins, de l'objet du compliment. Ainsi, ils adoucissent ou bémolisent la force illocutoire de l'énoncé laudatif, sans toutefois contredire ou se montrer désagréables avec le complimenteur. Ils évitent, du même coup, toute forme d'éloge de soi. Il faut relever toutefois - comme l'a fait Chen (1993) - que les types de réponses employés par les Américains reposent sur la maxime de l'entente. C'est pourquoi on note une forte fréquence des remerciements. Comme les études de R. K. Herbert (1986) et Pomerantz (1978) le montrent, les Américains utilisent une ou plusieurs types de réponses.

¹⁰Pour ce qui est des types de réponses en contexte chinois, les chercheurs proposent des typologies variées. On y note, néanmoins, la prépondérance des réactions négatives. Pu (2003, pp. 180-183) a identifié les catégories suivantes : désaccord direct à l'assertion, désaccord indirect à l'assertion, acceptation totale du cadeau, acceptation partielle, déplacement du compliment, renvoi du compliment, demande de confirmation. À voir aussi Chen (2003).

¹¹Pour les types de réponses chez les Thaï, Gajaseni (Gajaseni, 1994, p. 6) identifie 13 stratégies regroupées dans les trois grandes catégories.

La culture française

Les analyses sur l'espace culturel français mené par Weil (1983), Wieland (1995) et surtout Kerbrat-Orecchioni (1987, 1998, 2005b) permettent de constater que les Français adoptent de plus en plus la « façon anglo-saxonne, qui est de remercier » (Weil, 1983, p. 229). Une situation qui semble rompre avec ce que pensent les adeptes du savoir-vivre, pour qui « il est de bon ton de paraître refuser un compliment, comme si on ne le mériterait pas vraiment »¹². Ce qui semble expliquer l'avis d'une locutrice interviewée par Wieland (Wieland, 1995, p. 809) qui affirme que les Français ont du mal à accepter :

« Les Français, si tu les complimentes, par exemple, sur un vêtement qu'ils portent, leur réflexe sera de dire, `oh, c'est vieux`, `oh, je l'ai eu d'occasion`, `oh, tiens, c'est ma mère qui me l'a offert. ` On ne sait pas quoi en faire ».

Toujours selon cette informatrice, cette attitude se justifie comme suit :

« C'est peut-être qu'il y a toujours un minimum de scepticisme chez les Français. On se demande, `est-ce que ce ne serait pas ironique? ` L'ironie est si importante en français que si quelqu'un te dit, `tiens, j'adore ton pull`, ça peut signifier que c'est horrible. On s'en méfie » (*ibidem*).

Mais il faut nuancer ces propos en relevant, à la suite de Traverso (1996), que « dans les conversations familières, la possibilité d'acceptation semble légèrement plus large que dans d'autres situations. Pourtant, l'enchaînement le plus fréquent comprend toujours une minimisation » (*idem*, pp. 109-110). Kerbrat-Orecchioni (Kerbrat-Orecchioni, 1998, p. 260) distingue 10 types de réponses au compliment¹³. Traverso (1996) propose une typologie différente¹⁴.

3. Les limites des travaux antérieurs

Comme on peut le constater, plusieurs typologies de réponses au compliment ont déjà été esquissées. Si cela constitue un avantage indiscutable pour le présent travail, il n'en demeure pas moins que les classifications proposées revêtent de nombreux inconvénients pour l'analyse d'un corpus francophone. En effet, la majorité des travaux sont rédigés en anglais ou portent sur des espaces anglo-saxons. Ces travaux s'inspirent des catégories et

¹²À cela s'ajoute le fait qu'on y remercie parfois indirectement, en disant: « Vous êtes gentil de dire ça, vous êtes trop aimable » (Weil, 1983, p. 230).

¹³L'accord, l'acceptation, le désaccord, le rejet, le déplacement, le renvoi, la demande de confirmation, la contestation de la sincérité du complimenteur, les réactions infra-verbales, l'évitement du compliment.

¹⁴Cette typologie présente trois sous-catégories: *enchaînement sur l'assertion* ((a) accord, accord explicite et minimisation de l'évaluation (atténuation, adjonction d'un commentaire négatif); (b) accord implicite et explication (apport d'information, réorientation); (c) désaccord (Traverso, 1996, pp. 97-103)); *réponse au cadeau* ((a) acceptation (le remerciement, le sourire, l'explicitation de l'intention); (b) refus (Traverso, 1996, pp. 103-105)); *autres types de réponses* ((a) le renvoi, la question (Traverso, 1996, pp. 105-107)). Pour d'autres typologies, voir Golato (2005) pour l'allemand et Ruhi (2006) pour le turque.

terminologies présentées dans les recherches antérieures qui portent aussi majoritairement sur l'anglais. En outre les typologies proposées sont nombreuses et variées, les critères de classification variant d'un auteur à un autre.

L'analyse d'un corpus francophone implique donc un travail d'adaptation ou de création. Puisqu'il est pratiquement impossible de partir d'une taxonomie anglophone. Par ailleurs, les terminologies anglaises prêtent à confusion et les taxonomies présentées dépendent des espaces culturels étudiés, du corpus et de la méthodologie du chercheur. Autant d'aspects qu'il serait fastidieux de discuter ici. Puisque notre travail constitue la première étape d'une typologie plus complexe, nous nous emploierons seulement à présenter des types de réponses que nous avons pu identifier à cette phase de notre enquête et d'en donner, ensuite, quelques exemples illustratifs.

4. Comment les Camerounais répondent au compliment

4.1. Le contexte sociolinguistique

La communication au Cameroun se déroule dans un espace marqué d'une hétérogénéité sociolinguistique, socioculturelle et ethnique remarquable surtout à travers les modes de vie et le fait que les langues officielles, l'anglais et le français, sont constamment en contact avec plus de 248 langues autochtones, le *pidgin English*, une langue véhiculaire et le *camfranglais*, un parler hybride¹⁵. Dans ces conditions, les Camerounais se voient « contraints » à s'approprier et à adapter les langues officielles dominantes à leur culture locale, dans le but de les rendre fonctionnelles pour les interactions quotidiennes (Fosso, 1999). Cela se manifeste par l'inventivité néologique et le recours aux langues locales. On assiste alors à la cohabitation (au conflit) de plusieurs variétés de français (français standard, français populaire, etc.) et d'un parler hybride plus complexe, le *camfranglais*. Les pratiques linguistiques, comme les réponses au compliment, constituent alors un terrain privilégié d'emploi et d'observation de ces variétés linguistiques.

4.2. Corpus et technique de collecte des données

Le corpus d'analyse est constitué de 4357 réponses au compliment obtenues à partir d'un questionnaire directif que nous avons élaboré et distribué à une centaine d'étudiants (118) francophones de l'Université de Yaoundé 1, de 2002 à 2003. Les enquêtés se devaient de formuler des compliments et des réponses au compliment par rapport à sept (07) situations différentes, à savoir: Situation 1 [habillement], Situation 2 [prestation sportive], Situation 3 [travail manuel], Situation 4 [maison], Situation 5 [coiffure], Situation 6 [beauté physique], Situation 7 [repas/talent culinaire]. Les informateurs se devaient aussi de formuler leurs compliments/réponses au compliment en fonction des variables socioculturelles comme l'âge, le sexe, le statut social, le degré de familiarité ou d'intimité, etc. Ce qui a permis de recueillir des

¹⁵Pour plus de détails consulter les travaux de Zang Zang (1998), Mendo Ze (1999), Tabi-Manga (2000), Biloa (2003), Echu (2003a, 2003b), Noumsi (2004), Ntsobe, Biloa *et alii* (2008) entre autres.

exemples destinés aux amis, parents, inconnus, supérieurs hiérarchiques, etc. Après dépouillement, nous avons obtenu 4357 compliments et 4357 réponses au compliment. Ces données ont été complétées par des entrevues ethnographiques avec une soixantaine d'étudiants. La discussion avec les interviewés portait, entre autres, sur la valeur relationnelle des stratégies employées pour complimenter et réagir au compliment. Nous nous sommes aussi appuyé sur des notes de terrain relatives aux situations que nous avons personnellement vécu en tant qu'acteur ou dont nous avons juste été témoin. Ces enquêtes sur le terrain se sont déroulées en grande partie à Yaoundé, la capitale politique du Cameroun¹⁶.

5. Résultats

Le dépouillement du corpus nous a permis de constater que les locuteurs camerounais emploient aussi bien les énoncés simples que les stratégies discursives complexes pour répondre aux compliments. Les stratégies simples sont constituées d'un énoncé relativement court présentant une seule valeur illocutoire. Dans les réponses complexes, par contre, le complimenté a recours à plusieurs énoncés pour transmettre plus d'une intention communicative. La fonction pragmatique majeure de la réponse est ainsi renforcée, atténuée ou contredite. Nous avons pu identifier les différentes catégories suivantes.

5.1. Les réponses simples

Nous avons identifié treize types de réponses simples :

5.1.1. Acceptation du compliment

Expression de la gratitude : A complimente B ; B accepte le compliment et en remercie A :

- [1] A : « Ma puce, ton habillement me fait rêver ».
B : « Merci beaucoup ».

Expression de la joie : A complimente B ; B accepte le compliment et exprime la joie que lui procure le compliment :

- [2] A : « Tu es vraiment bien habillé ».
B : « Comme je suis content de l'entendre ».

5.1.2. Accord / Confirmation de l'évaluation positive

A complimente B ; B indique qu'il/elle partage l'avis de A :

- [3] A : « Tu as vraiment bon goût. Ta maison est un paradis ».
B : « Oui, je le trouve aussi ».

L'accord peut être accompagné d'un petit commentaire :

- [4] A : « Ta nouvelle coiffure te va à merveille ».

¹⁶Ce corpus nous a d'ailleurs permis de mener une réflexion plus large et comparative avec les compliments en milieu socioculturel germanique (Mulo Farenkia, 2004), (Mulo Farenkia, 2005).

B : « Je l'aime aussi, elle est à la mode ».

5.1.3. Commentaire / Apport d'information

A complimente B ; B accepte implicitement le compliment et fait un commentaire sur l'objet du compliment (genèse, finalité, etc.) :

[5] A : « Tu n'es pas allé de main morte. C'est vraiment une belle maison ».

B : « Merci. Je me suis énormément investi pour arriver à ce résultat ».

B fait part du principe ayant guidé son action :

[6] A : « Quelle habileté! »

B : « Il faut toujours soigner son travail ».

5.1.4. Renvoi du compliment au complimenteur

A complimente B ; B renvoie le même compliment à A :

[7] A : « Tu es élégant dans cette tenue ».

B : « Merci. Mais toi aussi tu es frais¹⁷ ».

A complimente B ; B complimente A sur un autre objet :

[8] A : « Tu es fort élégant aujourd'hui. Est-ce une nouvelle tenue ? »

B : « Merci. Exactement. Tu es une très bonne observatrice ».

5.1.5. Désaccord / Rejet du compliment

A complimente B ; B rejette le compliment de A (sous prétexte que A n'est pas sincère, plaisante, exagère, ment, se moque des autres, etc.) :

[9] A : « Tu as seulement tué aujourd'hui ».

B : « Je n'aime pas les moqueries ».

5.1.6. Auto-éloge / Renforcement du compliment

A complimente B ; B renforce la portée de l'évaluation en rajoutant des traits positifs à l'objet du compliment :

[10] A : « Mon amour, tu es encore charmant aujourd'hui comme le jour de notre mariage ».

B : « Hélas! Je suis toujours Okay ».

[11] A : « Tu es bien habillé ».

B : « Oui, chérie, c'est dans le sang ».

[12] A : « Chéri, tu as accompli un travail fantastique ».

B : « J'ai toujours été fort./Je ne suis pas un dormeur ».

5.1.7. Conseil / Encouragement

A complimente B ; B prodigue des conseils à A ou encourage celui-ci/celle-ci à suivre son exemple :

[13] A : « Que serions-nous sans toi, papa ? »

B : « Eh bien, c'est un exemple à suivre ».

¹⁷Toi aussi tu es bien habillé.

- [14] A : « Papa, j'admire ton jardin ».
B : « J'espère que demain tu pourras faire comme moi ».

5.1.8. Transfert à une tierce personne

A complimente B ; B fait un petit commentaire dans lequel il renvoie le mérite à une tierce personne (en relevant la contribution de cette dernière à l'accomplissement de l'action/l'acquisition de l'objet du compliment) :

- [15] A : « Gars, tu as été magnifique pendant le match ».
B : « C'est grâce au travail technique de notre entraîneur ».

- [16] A : « Ta chambre est toujours bien rangée ».
B : « J'essaie d'appliquer ce que me dit ma mère ».

5.1.9. Minimisation /Autodénigrement

A complimente B ; B fait un petit commentaire négatif pour relativiser la valeur de l'objet du compliment :

- [17] A : « Tu as une belle jupe ».
B : « Merci, mais je la trouve un peu trop courte ».

A complimente B ; B fait un petit commentaire dans lequel il/elle dénigre sa propre personne pour contrebalancer l'évaluation positive de A :

- [18] A : « Dis donc, papa, tu as encore les réflexes du football [soccer] ».
B : « Laisse, mon fils, ton papa est déjà fini comme la lime ».

- [19] A : « Tu te débrouilles mieux que je ne le pensais, papa ».
B : « Merci. Mes vieux os tiennent encore ».

5.1.10. Expression de la surprise

A complimente B ; B se montre surpris par le compliment :

- [20] A : « Papa, tu t'es bien défendu pendant le match. C'était incroyable ».
B : « Comme ça ?/Ah bon ?/Vraiment ? »

5.1.11. Contestation de la sincérité du complimenteur/Demande de confirmation

A complimente B ; B s'interroge sur la sincérité du compliment et/ou demande à A de confirmer son évaluation positive :

- [21] A : « Tu es vraiment sapé ».
B : « Tu trouves ?/Crois-tu ?/Penses-tu ?/C'est vrai ça, chérie ?/» /« Es-tu vraiment sincère ?/Tu en es sûre ? »

- [22] A : « Tu es encore en forme, mon chéri ».
B : « J'espère que ce n'est pas une moquerie ».

5.1.12. Réactions humoristiques

A complimente B ; B accepte implicitement le compliment en y ajoutant un brin d'humour pour détendre l'atmosphère et consolider la relation avec A :

- [23] A : « Tu as vraiment l'œil, ma chérie ».
B : « C'est ça. Sans cet œil je ne suis rien ».

- [24] A : « Dieu a vraiment pris du temps pour te créer ».

B : « Je ne suis donc pas n'importe qui ».

[25] A : « Dis donc, tu as vraiment fait une démonstration fantastique ».

B : « Reste là, on n'est pas ensemble ».

[26] A : « Gars, tu es vraiment frais aujourd'hui ».

B : « On va faire comment ? C'est tout ce qui nous reste, être chaud ».

5.1.13. Offre

A complimente B ; B offre/propose l'objet du compliment à A :

[27] A : « Le repas était vraiment délicieux ».

B : « Il y en a encore ».

A complimente B ; B se propose d'aider A à acquérir l'objet complimenté :

[28] A : « Comment fais-tu pour être toujours frais comme ça ? »

B : « Si tu veux, je peux te donner mon tuyau [te dire mon secret] ».

5.2. Combinaisons de plusieurs types de réponses

Les réponses complexes sont constituées de combinaisons de plusieurs types de réponses simples. Ces combinaisons se singularisent par le fait que le remerciement précède ou est suivi par un autre type de réponse. Nous avons recensé les combinaisons suivantes :

5.2.1. Remerciement & Minimisation

B remercie A et enchaîne sur une légère diminution de l'évaluation :

[29] A : « C'est un travail de professionnel ! »

B : « Merci, mais il y a à refaire ».

[30] A : « Mais tu es jolie! Si tu pouvais continuer à l'être ».

B : « Merci, chaque jour n'est pas dimanche ».

Dans l'exemple [30], l'énoncé parémique « chaque jour n'est pas dimanche » sert à atténuer les attentes de l'interlocuteur complimentant qui souhaiterait voir l'objet du compliment, l'habillement de l'autre, perdurer. Ce souhait exprimé dans l'énoncé laudatif peut s'interpréter comme une forme d'imposition qui menace le territoire du complimenté. C'est dans le but de se défaire de cette pression et de protéger son territoire que le complimenté accepte le compliment (remerciement) tout en prenant ses distances par rapport aux attentes de son vis-à-vis (minimisation).

5.2.2. Remerciement & Commentaire

B remercie A et ajoute un commentaire sur le lieu d'acquisition de l'objet, les circonstances de l'acquisition, les motivations de l'action, etc. :

[31] A : « Papa, tu es vraiment polyvalent. Tu d'adaptes à tout ».

B : « Merci, fiston. Cela fait partie de notre éducation ».

[32] A : « Tu as conçu un plan superbe ! La maison est très belle ! »

B : « Merci, j'ai toujours rêvé d'une maison pareille ».

5.2.3. Remerciement & Commentaire / Conseil

B remercie A et ajoute un commentaire qui s'apparente à un conseil :

[33] A : « Père, vous êtes très propre dans cette tenue! Cette tenue vous va à merveille ».

B : « Merci fiston. C'est ça un homme, fils. Style, style et style ».

[34] A : « Maman, mais tu es fraîche dans ta tenue ! »

B : « Merci ma fille. Tu sais, même comme on n'est plus jeune, on ne doit pas se négliger ».

5.2.4. Remerciement & Auto-éloge

B remercie A et enchaîne avec un commentaire auto-flatteur :

[35] A : « Ta maison est très jolie. Dis, qui t'a appris à faire un tel choix ? »

B : « Merci, mais j'ai quand même les yeux pour voir ».

[36] A : « Gars, je t'encourage dans ton way [façon] de jouer ».

B : « Merci, mais tu n'as encore rien vu ».

5.2.5. Remerciement & Eloge du complimenteur initial

B remercie A et renvoie le même compliment à ce dernier ou le complimente sur un autre objet :

[37] A : « Tu es fort élégant aujourd'hui! C'est une nouvelle tenue ? »

B : « Merci, exactement, tu es très observatrice ! »

[38] A : « Je ne puis résister à ta beauté. Tu es le plus beau cadeau de ma vie ».

B : « Merci. Tu l'es autant pour moi ».

5.2.6. Remerciement & Expression de la joie

B remercie A et exprime sa joie en même temps :

[39] A : « Ta demeure est un paradis ».

B : « Merci. Cela me réjouit que tu l'apprécies ».

[40] A : « Qu'est-ce que tu es beau dans cet habillement ! »

B : « Merci. Cela me va tout droit au cœur ».

5.2.7. Question / Expression de la surprise & Expression de la joie

B exprime sa surprise et remercie A pour le compliment :

[41] A : « Papa, cet espace est mieux que l'ancien site ».

B : « C'est vrai ? J'en suis ravi ».

[42] A : « Apparemment tu as changé de couturier, tu es hyper jolie ».

B : « Ah bon ? Merci beaucoup ».

5.2.8. Remerciement & Promesse de mieux faire

B remercie A et promet de s'améliorer :

[43] A : « Continue dans cette voie, ton avenir est des plus prometteurs ».

B : « Merci, j'essaierai de faire mieux la prochaine fois ».

5.2.9. Remerciement & Transfert à une tierce personne

B remercie A et enchaîne sur l'apport/l'aide d'une tierce personne dans l'acquisition/la réalisation de l'objet :

- [44] A : « Je trouve votre maison très sublime ».
B : « Merci! C'est le travail de ma femme ».

5.2.10. Remerciement & Demande de récompense

B remercie A et demande une récompense à ce dernier :

- [45] A : « C'est bien fait. Du courage ! »
B : « Merci, achète-moi alors le chocolat ».
- [46] A : « Tu es clair, petit ! Ta mère a droit à une Guinness ! »
B : « Merci, envoie alors ! »

5.2.11. Remerciement et promesse / engagement

A complimente B ; B promet d'aider son interlocuteur à en faire autant [47], de continuer dans la même lancée [48], à célébrer l'événement que constitue l'obtention ou l'atteinte de l'objet du compliment [49] :

- [47] A : « Ta technique est parfaite, tu es vraiment brillante ! »
B : « Merci, si tu le souhaites, je te montrerai quelques points ».
- [48] A : « Tu vois que maintenant tes cheveux sont plus propres et tu es beaucoup plus beau ! »
B : « Merci tata, je promets toujours de bien me coiffer ».
- [49] A : « Monsieur, votre Excellence est à la une des « top-modèles » cette année ».
B : « Merci ! Rassurez-vous, je ne manquerai pas d'arroser ».

5.2.12. Remerciement et vœu

- [50] A : « C'est toi qui habites cette jolie maison? C'est vraiment encourageant ! »
B : « Merci, mais dès que tu auras les moyens, tu feras comme moi ».
- [51] A : « Tu m'as offert un repas extraordinaire, un repas de souvenir. Le goût était impeccable ».
B : « Merci, je serais heureuse de te recevoir une autre fois ».

5.2.13. Remerciement et commentaire ludique

- [52] A : « Ma chérie, tu as toujours été d'une beauté extrême ».
B : « Merci mon amour. C'est pourquoi tu m'as toujours aimée ».
- [53] A : « Tu sais que tu ne cesses de me séduire avec ton mignon visage ! »
B : « Dieu merci pour mon visage qui a une force séductrice, haha ha ! »

6. Discussion : les valeurs relationnelles des réponses

Nous pouvons retenir des types de réponses ci-dessus illustrés que la perception du compliment comme bienfait pour le bénéficiaire ou « lubrifiant » pour les relations sociales est largement partagée par la majorité des Camerounais. Toutefois, certaines réponses font état de ce que les personnes

complimentées entendent aussi transmettre les perceptions du compliment reçu. En outre, contrairement aux espaces culturels asiatiques et occidentaux où l'interlocuteur complimenté est soumis au respect du principe de modestie, les exemples camerounais révèlent une certaine liberté du point de vue du choix des réactions. Laquelle liberté donne lieu à une multitude de réponses, les unes aussi complexes et ambiguës que les autres. Sur le plan de la régulation des rapports sociaux, les réponses données expriment l'orientation relationnelle du complimenté.

Ainsi, l'expression de la gratitude et/ou de la joie indique que le complimenté conçoit le compliment comme un cadeau. Il faut ré-établir l'équilibre social rompu par le fait d'être en position de débiteur. A travers le remerciement se projette donc l'image d'une personne reconnaissante et l'expression de la joie indique l'effet perlocutoire du cadeau.

Le compliment peut aussi être perçu comme une demande d'information ou une invite à un échange plus dense. D'où le recours au commentaire souvent employé en lieu et place du remerciement. Le commentaire se présente sous forme d'apport d'informations sur la genèse, la finalité de l'action complimenté ou le lieu d'obtention de l'objet du compliment. Dans la perspective du jeu des faces, on peut dire que ce type de réponse est valorisant pour les faces des deux protagonistes. Si on suppose que le compliment est souvent sous-tendu par le souci de savoir comment le complimenté en est-il arrivé à l'objet ou l'action admiré, on peut interpréter le commentaire comme une forme de partage, de générosité et d'encouragement. Le commentaire applique pour ainsi dire la maxime de générosité énoncée par Leech (Leech, 1983, p. 133). C'est-à-dire que l'apport d'informations laisse entrevoir l'image d'une personne qui ne se contente pas de garder le secret de sa « réussite » pour soi, mais qui le partager avec son vis-à-vis afin que ce dernier, s'il le souhaite, puisse en faire autant. On a aussi affaire à l'application de la maxime de tact (Leech, 1983, p. 132) dans la mesure où le complimenté œuvre indirectement pour la maximisation du bénéfice pour le complimenteur. Si le commentaire n'est pas émaillé de propos d'auto-flatterie et d'arrogance, il permet de valoriser la face du complimenteur en lui faisant part de quelque chose d'utile et de verbaliser l'image d'un complimenté ouvert et généreux.

Le compliment peut aussi être perçu comme une demande d'aide, une requête. D'où le recours aux réactions comme le conseil, l'encouragement, l'offre, etc. Le renvoi du compliment montre que le compliment peut fonctionner aussi, aux yeux du complimenté, comme une quête de compliments. C'est dans cette perspective que le complimenté renvoie, rend la pareille au complimenteur. Le recours à l'auto-éloge/au renforcement du compliment initial comme type de réponse laisse entrevoir la perception du compliment comme une occasion pour le bénéficiaire de se mettre en valeur, d'affirmer

ou de réaffirmer sa supériorité, d'exalter son orgueil personnel, au grand dam de l'interlocuteur complimentant.

Le refus ou le rejet du compliment est une indication que le cadeau verbal constitue plutôt une menace pour la face du complimenté ou une intrusion dans son territoire. Ce type de réponse se lit alors comme le refus de se laisser observer davantage. À cela s'ajoute le fait que le compliment est perçu comme un cadeau intéressé dont il faut se méfier. D'où la remise en question de la sincérité du complimenteur ou la demande de confirmation de son intention initiale. La menace que suscite une telle réaction concerne aussi bien la face du complimenteur que celle du complimenté.

Il arrive aussi que le compliment se présente comme un prétexte pour détendre l'atmosphère et renforcer les liens existants. On s'appuie alors sur des réponses ludiques.

Conclusions

L'échange de compliments en contexte camerounais est une activité sociodiscursive complexe. Les personnes complimentées disposent de plusieurs possibilités pour réagir dans et par lesquelles elles transmettent des messages divers. Si les travaux antérieurs ont toujours présenté le compliment comme un cadeau verbal, il faut relever à la faveur de nos observations que l'interlocuteur complimenté peut véhiculer dans ses réponses des perceptions plutôt diversifiées du compliment. Il serait alors important d'analyser l'impact des types de réponses dans le cadre d'une approche conversationnelle. On pourrait, par exemple, se demander comment les interlocuteurs se comportent par rapport aux maximes énoncées par Leech (1983).

Références

- (n.d.) *Speech Acts Bibliography: Compliments/Responses*. <http://www.carla.umn.edu/speechacts/bibliography/compliments.html>.
- Barnlund, D. C., Araki, S. (1985). Intercultural Encounters: The Management of Compliments by Japanese and Americans. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 16 (1), 9-26.
- Brown, P., Levinson, S. C. (1978). Universals in Language Usage: Politeness Phenomena. In E. Goody (Ed.), *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction* (pp. 56-289). Cambridge University Press.
- Brown, P., Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
- Chen, R. (1993). Responding to Compliments: A Contrastive Study of Politeness Strategies between American English and Chinese Speakers. *Journal of Pragmatics*, 20, 49-75.
- Daikuhara, M. (1986). A Study of Compliments from a Cross-cultural Perspective: Japanese vs. American English. *Working Papers in Educational Linguistics*, 2 (2), 103-134.

- Golato, A. (2005). *Compliments and Compliment Responses: Grammatical Structure and Sequential Organization*. John Benjamins Publishing House.
- Herbert, R. K. (1989a). The Ethnography of English Compliments and Compliment Responses: A Contrastive Sketch. In W. Oleksy (Ed.), *Contrastive Pragmatics* (pp. 3-35). John Benjamins Publishing House.
- Herbert, R. K. (1990). Sex-based Differences in Compliment Behavior. *Language in Society*, 19, 201-224.
- Herbert, R. K. (1991). The Sociology of Compliment Work: An Ethnocontrastive Study of Polish and English Compliments. *Multilingua*, 10 (4), 381-402.
- Herbert, R. K., Straight, H. S. (1989b). Compliment-rejection vs. Compliment Avoidance: Listener-based vs. Speaker-based Pragmatic Strategies. *Language and Communication*, 9, 35-47.
- Holmes, J. (1986). Compliments and Compliment Responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics*, 28, 485-508.
- Holmes, J. (1988a). Compliments and Compliment Responses in New Zealand. *Anthropological Linguistics*, 28(4), 485-508.
- Holmes, J. (1988b). Paying Compliments: A Sex-preferential Politeness Strategy. *Journal of Pragmatics*, 12, 445-465.
- Jaworski, A. (1995). "This is not an Empty Compliment!": Polish Compliments and the Expression of Solidarity". *International Journal of Applied Linguistics*, 5(1), 63-94.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1987). La description des échanges en analyse conversationnelle: l'exemple du compliment. *DRLAV – Revue de linguistique*, 36/37, 1-53.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1990). *Les interactions verbales* (tome 1). Éditions Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1992). *Les interactions verbales* (tome 2). Éditions Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1994). *Les interactions verbales* (tome 3). Éditions Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1996). *La Conversation*. Éditions du Seuil.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (2005a). *Les actes de langage dans le discours*. Éditions Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (2005b). *Le discours en interaction*. Éditions Armand Colin.
- Leech, N. G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman Publishing House.
- Linguistic Politeness across Boundaries: the Case of Greek and Turkish*. (2001). A. Bayraktaroglu, M. Sifianou, M. (Eds.). John Benjamins Publishing Company.
- Manes, J. (1983). Compliments: A Mirror of Cultural Values. In N. Wolfson, E. Judd (Eds.), *Sociolinguistics and language acquisition* (pp. 96-102). Newbury House Publishers.
- Manes, J., Wolfson, N. (1980). The Compliment as a Social Strategy. *Papers in Linguistics: International Journal of Human Communication*, 13, 391-410.
- Manes, J., Wolfson, N. (1981). The Compliment Formula. In F. Coulmas (Ed.), *Conversational Routine* (pp. 115-132). Mouton Publishing House.

Mulo Farenkia, B. (2004). *Kontrastive Pragmatik der Komplimente und Komplimenten-erweiterungen. Kamerunisch-Deutsch*. Shaker Verlag.

Mulo Farenkia, B. (2005). Kreativität und Formelhaftigkeit in der Realisierung von Komplimenten. Ein deutsch-kamerunischer Vergleich. *Linguistik online*, 22 (1), 33-45. http://www.linguistik-online.de/22_05/mulo_a.html.

Mulo Farenkia, B. (2006). *Beziehungskommunikation mit Komplimenten Ethnographische und gesprächsanalytische Untersuchungen im deutschen und kamerunischen Sprach- und Kulturraum*. Peter Lang Verlag.

Nelson, G. L., Al-Batal, M., Echols, E. (1996). Arabic and English Compliment Responses: Potential for Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*, 17(4), 411-432.

Nelson, G. L., El-Bakary, W., Al-Batal, M. (1993). Egyptian and American Compliments: A Cross Cultural Study. *International Journal of Intercultural Relations*, 17, 293-313.

Picard, D. (1998). *Politesse, Savoir-vivre et relations sociales*. Presses Universitaires de France.

Pomerantz, A. (1978). Compliment Responses: Notes on the Cooperation of Multiple Constraints. In J. Schenkein (Ed.), *Studies in the Organization of Conversational Interaction* (pp. 79-112). New York and London Academic Press.

Sifianou, M. (1999). *Politeness Phenomena in England and Greece. A Cross-Cultural Perspective*. Oxford University Press.

Traverso, V. (1996). *La conversation familière. Analyse pragmatique des interactions*. Presses Universitaires de Lyon.

Wieland, M. (1995). Complimenting Behavior in French/American Cross-Cultural Dinner Conversations. *The French Review*, 68(1), 796-812.

Wierzbicka, A. (2003). *Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Mouton de Gruyter Publishing House.

Wolfson, N. (1981). Compliments in Cross-cultural Perspective. *TESOL Quarterly*, 15(2), 117-124.

Wolfson, N. (1984). Pretty is as Pretty Does: a Speech Act View of Sex Roles. *Applied Linguistics*, 5, 236-244.

Wolfson, N. (1989). *Perspectives: Sociolinguistics and TESOL*. Newbury Publishing House.

Yuan, Y. (1996). Responding to Compliments: a Contrastive Study on the English Pragmatics of Advanced Chinese Speakers of English. In A. Stringfellow, D. Cahana-Amitay, E. Hughes, A. Zukowski (Eds.), *Proceedings of the 20th Annual Boston University Conference on Language Development I-II* (pp. 861-872). Cascadilla Publishing House.

Yuan, Y. (2002). Compliments in Kunming Chinese. In *Pragmatics. Quarterly Publication of the International Pragmatics Association* (pp. 183-226).

Zheng, L.-H. (1998). *Langage et interactions sociales. La fonction stratégique du langage dans les jeux de face*. Éditions Harmattan.

Zihong, P. (2002). La politesse à l'épreuve de l'égalité. *Le français dans le monde* (p. 324). <http://www.fdlm.org/fle/article/324/zihong.php>.

LA REFUTATION - STRATEGIE ARGUMENTATIVE
DE L'EDITORIAL POLITIQUE /
THE REFUTATION - AN ARGUMENTATIVE STRATEGY
OF THE POLITICAL EDITORIAL

Cristina ILINCA

Maître-assistant, Doctorante
(Université de Pitești, Roumanie)

cristina.ilinca@upit.ro, <https://orcid.org/0000-0001-8691-0811>

Abstract

In argumentative rhetorics, refutation refers to either a part of the rhetorical system or an argumentative strategy. This article discusses refutation as an argumentative strategy. The study is based on some French political editorials of different political views, such as "L'Humanité", "Libération", "Le Monde", "Le Point" and "Le Figaro", and articles referring to the presidential election campaign that took place in France in 2007.

Keywords: *rhetorics, refutation, argumentation, editorial, election*

Rezumat

În retorica argumentativă, negarea desemnează fie un compartiment al sistemului retoric, fie o strategie argumentativă. În articol, supunem cercetării negarea ca strategie argumentativă, bazându-ne pe publicații franceze periodice de diferită orientare politică, cum sunt „L'Humanité”, „Libération”, „Le Monde”, „Le Point”, „Le Figaro” și articolele din ele, care reflectă campania electorală prezidențială din Franța, în 2007.

Cuvinte-cheie: *retorica, negare, argumentare, publicație periodică, alegere*

Introduction

Dans le champ de la rhétorique argumentative, le terme de réfutation peut désigner soit une partie du système rhétorique, soit une stratégie argumentative. Nous allons nous arrêter ici à la réfutation en tant que stratégie argumentative. Notre corpus est composé d'éditoriaux politiques français d'orientation politique différente (« L'Humanité », « Libération », « Le Monde », « Le Point », « Le Figaro ») parus pendant la campagne électorale présidentielle qui a eu lieu en France en 2007.

On peut définir la réfutation comme un acte réactif argumentatif d'opposition. Dans l'usage, « réfuter » tend à désigner toutes les formes de rejet explicites d'une position, à l'exception des propositions d'action : on réfute les thèses des opposants, mais on repousse un projet. Du point de vue scientifique, une proposition est réfutée si l'on prouve qu'elle est fautive. Du point de vue dialogal, une proposition est réfutée si après une discussion, elle est abandonnée par l'adversaire, de manière explicite ou implicite. L'objectif de la réfutation est de détruire le discours attaqué. Tous les éléments définissant un discours en situation peuvent être utilisés pour le

rendre intenable. On peut disqualifier en attaquant directement l'adversaire lui-même, par la mise en contradiction de ses dires et de ses actes ou par une attaque personnelle, sans rapport avec le thème en débat (Charaudeau et al., 2002).

1. La description de la réfutation

Dans cette partie de notre étude, nous allons nous appuyer essentiellement sur plusieurs études que J. Moeschler a faites sur la négation et les mécanismes de réfutation. Les recherches de J. Moeschler sur l'acte illocutoire de réfutation relèvent de trois directions de la pragmatique : (a) l'étude des différents types d'actes de langage et de leurs conditions d'emploi, (b) l'étude des modes de réalisation des actes de langage directs, indirects et allusifs, et enfin, (c) l'étude des séquences d'actes de langage dans le discours et dans la conversation. La réfutation est un acte de nature dialogale, par opposition aux actes monologiques. Une réfutation présuppose un énonciateur (celui à qui s'adresse la réfutation), qu'il soit présent à la situation de communication (orale) ou implicite (dans la communication écrite). La réfutation s'oppose ainsi à la justification (nécessairement monologique). La réfutation est un acte réactif qui présuppose un acte d'assertion préalable auquel elle s'oppose. Entre le contenu de la réfutation et celui de l'assertion précédente il y a donc une relation de contradiction, ce qui signifie qu'il y a un désaccord entre les acteurs de l'échange verbal. Mais il existe aussi des emplois où il s'agit d'une relation d'opposition entre deux points de vue énonciatifs, ce qui fait de la réfutation un cas de polyphonie. Nous signalons deux cas :

(1) L'énonciation de l'assertion à réfuter peut manquer du discours. Elle peut être inférée de la situation d'énonciation :

« Le petit Paul prend son déjeuner dans la cuisine. Un verre tombe par terre. La mère de Paul le regarde furieuse. Paul dit : « Ce n'est pas moi qui l'ai cassé ».

(2) La même intervention peut contenir l'assertion et la réfutation de celle-ci, ayant comme source un seul énonciateur. Le locuteur a donc la possibilité de jouer, dans une même situation de communication, les rôles du proposant et de l'opposant. Par exemple, « Il gagne bien sa vie, *mais* il n'est pas heureux » où le connecteur *mais* est anti-implicatif ; par contre dans « Il ne gagne pas beaucoup, *mais* il est heureux », *mais* a une valeur compensatoire.

Pour J. Moeschler, la *rectification* constitue un sous-type réfutatif correspondant aux énoncés négatifs dont le foyer est spécifié par l'enchaînement¹⁸. Dans l'exemple ci-dessous, la rectification porte sur le circonstant locatif :

A : « Jean va à Paris ».

B : « Non, il ne va pas à Paris, il va à Lyon ».

¹⁸(Loi d') enchaînement = lorsqu'un énoncé A est enchaîné à un énoncé B, le lien entre A et B ne concerne jamais ce qui est présupposé, mais seulement de qui est posé par A et par B.

J. Moeschler distingue les *rectifications par défaut d'extension* (portant sur des foyers d'arguments) des *rectifications par défaut d'intension* (portant sur les prédicats foyers) :

« François Bayrou n'est pas là pour empêcher Sarkozy *mais*¹⁹ pour éliminer la gauche » (*L'Humanité*, le 15 mars 2007).

« Celui-ci [l'intellectuel] ne *doit* pas suivre un candidat *mais* le précéder » (*Le Figaro*, le 19 avril 2007).

2. Réfutation et argumentation

Ayant une valeur argumentative incontestable, la réfutation implique la présence d'un rapport d'ordre argumentatif. L'objet d'une fonction illocutoire réactive de réfutation est formé par une relation d'au moins deux actes d'énonciation : un acte directeur d'assertion d'un contenu sémantique négatif et un acte subordonné qui vient justifier cette assertion. Argumentativement, la séquence réfutative est constituée d'un argument de contenu Q et d'une conclusion de contenu non-P. Si Q est un argument pour non-P, c'est que son statut vériconditionnel ne prête pas à discussion : « Fonctionnellement, cela signifie qu'une réfutation est constituée d'un acte de contenu négatif non-P à fonction illocutoire d'assertion et d'un contenu Q à fonction interactive de justification » (Moeschler, 1982c, p. 132).

L'acte directeur d'une réfutation est l'acte à force illocutoire d'assertion de contenu non-P, tandis que l'acte subordonné est l'acte à fonction interactive de justification.

L'acte ou les actes de justification ont la même orientation argumentative que l'acte directeur. La réfutation peut porter :

- sur un acte directeur (B1) ;
- un acte subordonné (B2) ;
- sur la relation argumentative entre ces deux actes (B3).

J. Moeschler propose l'analyse suivante :

A : « Anatole est à la maison. Il y a de la lumière à ses fenêtres ».

B1 : « Ce n'est pas possible, car il est en vacances. Ça doit être sa copine qui est là ».

B2 : « Ce ne sont pas ses fenêtres qui ont de la lumière, mais celles de ces voisins ».

B3 : « Tu sais qu'Anatole est distrait. Il a pu oublier d'éteindre la lumière avant de sortir ».

B1 : La réfutation « ce n'est pas possible » porte sur l'assertion (directrice de l'intervention de A) « Anatole est à la maison ». L'argument présenté en A pour la présence d'Anatole n'est pas refusé, mais déclaré comme invalide (ça doit être sa copine qui est là).

B2 : La vérité de la justification « il y a de la lumière à ses fenêtres » est refusée.

¹⁹La mise en italique de certaines unités nous appartient ici et dans les exemples qui suivent - *C.I.*

B3 : La réfutation porte sur la relation d'« argument pour » existant entre les contenus « y avoir de la lumière » et « être à la maison »: c'est donc l'évidence d'une telle inférence qui est mise en doute, à partir d'un argument plus légitime (« Anatole est distrait »).

Cependant, en B2 et B3, même si les réfutations ne portent pas explicitement sur l'assertion directrice de l'intervention A (« Anatole est à la maison »), leur effet indirect est de réfuter cette assertion.

La majorité des cas de réfutation trouvés dans notre corpus porte soit sur un acte directeur, soit sur un acte subordonné. Dans les deux exemples suivants, la réfutation porte sur un acte directeur : l'énoncé réfutatif infirme le contenu de l'interrogation rhétorique qui le précède :

« Peut-elle [la France] redéfinir sa place en Europe - un des grands enjeux du prochain quinquennat - en figeant ainsi ses marges de manœuvre ? *Ce n'est pas raisonnable* et, comprenons-le bien, cela ne sert nullement les intérêts de long terme des agriculteurs français » (*Le Figaro*, le 3 mars 2007).

« En se lançant la veille dans une surprenante tentative de débauchage ministériel, Ségolène Royal imaginait-elle que Bayrou pourrait ne pas lui claquer la porte au nez ? *Évidemment non* » (*Le Figaro*, le 26 avril 2007).

Dans l'extrait ci-après, la réfutation porte sur un acte subordonné ; la vérité d'une possible justification de la présence de F. Bayrou comme candidat aux élections présidentielles est refusée :

« François Bayrou n'est pas là pour empêcher Sarkozy *mais* pour éliminer la gauche » (*L'Humanité*, le 15 mars 2007).

L'extrait suivant nous offre un cas de réfutation qui repose sur le refus de la relation entre un acte directeur et un acte subordonné. La réfutation joue sur la relation « d'argument pour » qui existe entre « système politique » et « l'état actuel de désarroi » ; un argument plus légitime vient soutenir ce rejet :

« Disons qu'on devine dans cette rogne un pays « dépaycé » [la France]. Un pays qui vit fort mal le passage d'un monde ancien qui n'est plus jusqu'au monde nouveau qui n'est pas encore. Un pays privé, comme dit l'homme de la rue, de ses « repères » et sorti de ses gonds. *Le bouc émissaire tout trouvé de ce désarroi sera le « système » politique (...). Mais peut-être faut-il aller plus profond et constater que la crise des pouvoirs est en fait une crise de la nation* » (*Le Point*, le 15 mars 2007).

On peut généraliser le fonctionnement de la réfutation et dire que pour réfuter une assertion, il faut :

- soit infirmer l'assertion initiative à l'aide d'une justification dont le contenu a une force argumentative plus grande que celui de la justification de l'assertion ;
- soit infirmer le contenu de la justification en donnant un argument en faveur d'une telle infirmation ;

- soit invalider la relation argumentative entre l'assertion et la justification de l'assertion (Tuțescu, 2005, p. 275).

2.1. Réfutation et topoï

Du point de vue argumentatif, les topoï sont des lieux communs sur lesquels s'appuie l'argumentation et de façon encore plus technique, ils sont des mécanismes rendant possible l'acte d'argumentation. Ainsi, dans « Cette voiture est chère. Elle est donc solide », il s'agit d'un topos de nature générale reliant cherté (prémisse) et solidité (conclusion).

Pour O. Ducrot et Cl. Ascombe (1982), les topoï sont graduels, ils introduisent au niveau des principes interprétatifs la propriété essentielle de l'argumentation, sa gradation. Un topos serait du type « Plus un objet O a la propriété P, plus l'objet O' (identique ou différent de O) a la propriété P' » :

« Plus une voiture (O) est chère (P), plus elle (O') est solide (P') ».

On peut dire que le topos est un principe général rendant possible l'accès à une conclusion. Lorsque la conclusion est explicite, le topos explicite le trajet effectué entre l'argument et la conclusion. Lorsque la conclusion est implicite, le topos constitue un principe d'accès à cette conclusion. Le topos est donc une règle générale, rendant possible une argumentation particulière. Il se distingue du syllogisme et des règles de la déduction naturelle.

Le topos est une règle supposée communément admise. Cela ne veut pas dire que l'argumentation est soumise aux normes du « bon sens » ni qu'une argumentation est soustraite à la créativité du sujet parlant. Celui-ci peut voir son argumentation réfutée, de même qu'il peut poser des relations nouvelles, non-conformes à la doxa, par exemple, il peut dire « Il pleut. Je vais donc me promener » en laissant entendre que la pluie est une bonne raison pour sa promenade. Les trois propriétés des topoï (leur généralité, leur appartenance au sens commun, leur gradation) font apparaître la possibilité de les contester ou de les réfuter. J. Moeschler (1985) nous propose trois manières de réfuter un topos :

(1) On peut déclarer que le topos est non pertinent, c'est-à-dire mettre en correspondance les contenus p et q de l'acte d'argumentation avec les propriétés P et Q du topos. Pour l'exemple : « Cette voiture est bon marché (p), il faut donc l'acheter (q) », on peut refuser l'application du topos T0 : « plus une voiture est bon marché (P), plus il faut l'acheter (Q) ». On répondra donc que le fait qu'une voiture est bon marché n'est pas une raison (une bonne raison, une raison suffisante) de l'acheter. L'« Humanité » montre que le bilan sur l'activité de F. Bayrou n'est pas suffisant pour persuader les électeurs de ne pas le voter :

« Mais reconnaissons-le, cette clarification [le bilan], absolument nécessaire, n'est pas *suffisante*. Les électeurs de gauche ou les nouveaux inscrits qui envisagent le

vote Bayrou n'ont certes pas tous conscience du danger de son programme, car il en a bien un... » (*L'Humanité*, le 20 mars 2007).

(2) On peut reconnaître la pertinence d'un topos, mais refuser de l'appliquer soit en relativisant sa valeur (T2' est présenté comme plus fort que T2 : « oui, mais sa couleur n'est pas belle »), soit en l'opposant à un topos inverse (une réponse du type « je n'achète que des voitures chères » qui convoque T0' : plus une voiture est chère, plus il faut l'acheter). Dans l'exemple ci-dessous, nous avons affaire à une relativisation de la valeur du topos (Bayrou peut éliminer la gauche), à qui s'ajoute un argument plus fort :

« François Bayrou n'est pas là pour empêcher Sarkozy mais pour éliminer la gauche », disait hier Jack Lang. *C'est pertinent mais si l'OPA de la droite sur la présidentielle est devenue possible, n'est-ce pas parce que le peuple de gauche n'y retrouve pas ses petits* » (*Le Figaro*, le 15 mars 2007) ?

(3) On peut accepter un topos, mais refuser son application particulière. Cette situation correspond au cas où O est déclaré comme non suffisamment P pour q ; l'évaluation du degré de propriété P de l'objet O est refusé par l'interlocuteur. Pour notre exemple, cela signifierait refuser que la voiture en question soit suffisamment bon marché pour en conclure qu'il faille l'acheter. Dans l'exemple ci-après, on a affaire à l'acceptation de « La France peut faire face aux problèmes de la mondialisation », mais son application est réduite – elle n'aura pas le pouvoir nécessaire de résoudre un problème qui se pose à tous les pays :

« Il est vrai qu'un peu partout dans le monde émergent des résistances aux foudres du marché. Des protections ponctuelles et sélectives se découvriront nécessaires. Ce sera à l'Europe communautaire de les négocier : *une France solitaire n'aurait pas la dimension suffisante. Seule la concertation européenne pèsera face aux nouveaux géants* » (*Le Point*, le 19 avril 2007).

La réfutation d'une argumentation n'implique pas nécessairement le rejet de la vérité de la prémisse assertée (argument) ou de la prémisse impliquée (topos), mais joue également sur le caractère graduel du topos. Le topos est donc le principe rendant possible une argumentation. Sa fonction est, d'une part, de permettre l'accès aux conclusions visées par l'acte d'argumentation, et, d'autre part, de choisir parmi les conclusions, lorsque plus d'un acte argumentatif est réalisé. Le topos est ainsi en étroite relation avec les opérateurs et les connecteurs argumentatifs, mais aussi avec l'acte d'orientation argumentative, puisque c'est à partir de telles indications que s'applique le topos (Moeschler, 1985, pp. 70-72).

3. Les stratégies de la réfutation

Selon V. Allouche, il y a trois types de stratégies argumentatives:

- les *stratégies de refus*, conséquentes d'une attente du destinataire et d'une demande de dire ou de faire ;

- les stratégies de rejet, conséquentes d'une interprétation du propos ;
- les stratégies d'affrontement ou d'opposition, stratégies qui mettent en jeu des rapports de force entre les protagonistes.

Notre corpus ne présente pas de cas de refus. La stratégie réfutative qui y est privilégiée, c'est le rejet. Le rejet consiste à refuser l'énoncé. Il peut s'exprimer par des expressions exclamatives, dont la signification première sert à mettre en doute les capacités logiques et linguistiques du locuteur. On a ainsi affaire à une négation sémantique, implicite :

« Tu parles ! »/« Penses-tu ! »/« Quelle idée ! »

Dans le fragment suivant, le locuteur fait intervenir les critiques des autres dans son discours pour pouvoir les rejeter :

« La création d'un ministère de l'Immigration et de l'Identité nationale. L'occasion était trop belle pour ne pas en profiter, et parfumer la campagne de Nicolas Sarkozy de quelques relents de peste brune. Habiller le ministre de l'Intérieur d'un costume néofasciste est un plaisir dont ne se privent jamais, depuis de longs mois, les beaux esprits de la République et la gauche française. Avec lesquels aimerait désormais flirter François Bayrou. *Ridicule* » (*Le Figaro*, le 15 mars 2007) !

Dans les énoncés à valeur de rejet, le locuteur n'assume que l'assertion du rejet. La polyphonie y joue un rôle très important : que l'énoncé positif rejeté soit réel ou présupposé, il est présenté comme relevant de la responsabilité d'un autre énonciateur, réel ou potentiel. Les principales modalités de rejet sont la *négation polémique* et la *négation métalinguistique*. Comme entre ces deux types de négation il y a une petite différence, certains auteurs préfèrent parler seulement de la négation polémique.

La négation joue un rôle essentiel dans la polyphonie discursive. Pour O. Ducrot, il y a trois types de négations : descriptive, polémique et métalinguistique.

Pour O. Ducrot, la négation *descriptive* est l'affirmation d'un contenu négatif : « Elle n'est pas belle ». En partant de l'hypothèse que la négation est une forme de contre-argumentation, P. Attal (Attal, *apud* Tutescu, 2005, p. 256) envisage la négation descriptive comme une négation de premier degré et la négation polémique comme une négation de deuxième degré. Pour P. Attal, la négation nous offre une lecture contre-argumentative (par la négation descriptive) et une lecture argumentative (par la négation polémique).

Par son caractère contre-argumentatif, la négation descriptive peut rendre compte d'un énoncé du type « Il ne pleut pas » qui serait interprété comme « il fait sec »/« il fait beau ». La négation descriptive s'oppose à l'orientation argumentative de l'énoncé assertif correspondant : ainsi, un énoncé du type « il pleut » peut être orienté vers une conclusion « on ne peut plus sortir se promener », or la réponse « il ne pleut pas » vient rejeter cette conclusion.

La négation *polémique*, par contraste, est un acte de négation, de réfutation d'un contenu positif, exprimé précédemment par un énonciateur (réel ou virtuel) différent de l'instance énonciative qui produit cet acte :

A : « Elle est belle ».

B : « Elle n'est pas belle, elle est très belle ».

La négation polémique est une stratégie argumentative, basée sur la contestation d'un énoncé antérieur. Sa valeur polyphonique est incontestable. Elle fait intervenir deux instances énonciatives : l'énonciateur de l'affirmation antérieure et le locuteur de l'énoncé qui réfute celle-ci. La négation polémique repose sur une structure binaire : la première partie, de forme négative (qui refuse l'affirmation antérieure) est suivie d'une correction, introduite ou non par un « mais » réfutatif :

« ...ce n'est pas au centre, mais au peuple que se gagnera l'élection » (*Le Figaro*, le 24 avril 2007).

« L'immédiat bénéficiaire n'est pas Ségolène Royal, mais François Bayrou, dont le projet se trouve en quelque sorte crédibilisé par la grâce de Michel Rocard » (*L'Humanité*, le 14 avril 2007).

Pour O. Ducrot, la distinction entre la négation polémique et la négation métalinguistique repose sur le fait que les deux types de négation reposent sur le rejet d'un point de vue, mais les responsables de ces points de vue divergent dans les deux cas : locuteur pour la négation métalinguistique, énonciateur dans le cas de la négation polémique.

La négation *métalinguistique* contredit les termes mêmes d'une parole effective à laquelle elle s'oppose. L'énoncé négatif s'en prend alors à un locuteur qui a énoncé son correspondant positif. Cette négation métalinguistique permet, par exemple, d'annuler les présupposés du positif sous-jacent, comme c'est le cas dans :

A : « Pierre a cessé de fumer ».

B : « Pierre n'a pas cessé de fumer ; en fait il n'a jamais fumé de sa vie ».

Dans le cas d'une réfutation d'un locuteur adverse, « Pierre n'est pas intelligent, il est génial », elle peut avoir une valeur majorante seulement si elle constitue une réponse à un locuteur qui a effectivement qualifié Pierre d'intelligent. Dans l'exemple ci-après, l'éditorialiste introduit dans son discours les arguments possibles d'autrui pour pouvoir les réfuter, en apportant un autre argument qui expliquerait la crise du pouvoir :

« Le bouc émissaire tout trouvé de ce désarroi sera le « système » politique. Sarkozy et Ségolène Royal veulent le réformer, et Bayrou le renverser. Mais peut-être faut-il aller plus profond et constater que la crise des pouvoirs est *en fait* une crise de la nation » (*Le Point*, le 15 mars 2007).

Alors que la question et l'assertion sont des actes (illocutoires) proactifs, la réfutation, comme la réponse, est un acte interactif rétroactif. Une réfutation présuppose ainsi – au plan de l'énonciation – l'existence d'un acte antérieur auquel elle renvoie. Si la confirmation (acte interactif rétroactif) marque l'accord de l'énonciation, la réfutation traduit son désaccord. Étant un acte réactif traduisant le désaccord, la réfutation peut être qualifiée d'acte réactif

négatif. Le désaccord peut porter sur des objets sémantiques différents : une action extra-linguistique (refus) ou une action linguistique (réfutation), plus précisément, le refus manifeste un désaccord à propos du contenu propositionnel de l'énoncé initiatif (action de l'énonciateur dans le cas d'une offre, action de l'énonciataire dans le cas d'une requête), alors qu'il porte sur la vérité du contenu propositionnel (c'est-à-dire une proposition) dans le cas de la réfutation. La valeur argumentative de la réfutation est incontestable : la présence d'une réfutation implique une argumentation. Elle s'accompagne toujours d'arguments plus forts que l'argument réfuté. Une réfutation doit parler du même objet discursif que l'assertion, avoir un contenu propositionnel antonymique à celui de l'assertion et, enfin, avoir une valeur illocutoire d'assertion.

Dans notre corpus, la réfutation s'avère être un procédé agressif de critiquer les actions des acteurs politiques ou de rejeter leurs dires. Dans une étude précédente sur la constitution des instances énonciatives (analyse réalisée sur le même corpus), nous avons constaté que l'éditorialiste tend à se cacher derrière un discours qui se veut objectif. Or, la réfutation est fort présente dans notre corpus, surtout dans le discours journalistique de gauche et de droite (« L'Humanité », « Libération », « Le Figaro », « Le Point »). Le discours de centre (« Le Monde ») nous en offre peu de cas. Nous avons affaire à un procédé très agressif de contestation, d'opposition qui se combine à d'autres procédés du même type (par exemple, l'ironie) dans le tissu discursif de l'éditorial politique, ce qui fait ressortir une des caractéristiques des éditoriaux de notre corpus : l'agressivité. On pourra donc dire que la subjectivité de l'éditorialiste surgit à l'aide de ces procédés offensifs qui sont mis à l'œuvre principalement dans deux cas : lorsqu'il s'agit de rejeter les critiques apportées au candidat soutenu par le journal respectif (ici ils ont un caractère défensif aussi, mais plus faible) ou lorsqu'il s'agit de critiquer, d'attaquer les autres candidats.

Références

- Ammosy, R. (2006). *L'argumentation dans le discours* (2e éd). Éditions Armand Colin.
- Aristote. (1969). *Les réfutations sophistiquées*. Éditions Vrin.
- Breton, Ph. (2008). *Convaincre sans manipuler*. Éditions La Découverte.
- Buffon, B. (2002). *La parole persuasive*. Éditions PUF.
- Charaudeau, P., Maingueneau, D. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Éditions du Seuil.
- Ducrot, O. (1983). *Le dire et le dit*. Éditions du Minuit.
- Ducrot, O., Ascombe, C. (1982). *L'argumentation dans la langue*. Éditions Mardaga.
- Krieg-Planque, A. (1999). Vacance argumentative : l'usage de sic dans la presse d'extrême droite. *Mots. Les langages du politique*, 58.

- Moeschler, J. (1985). *Argumentation et conversation. Eléments pour une analyse pragmatique du discours*. Éditions Hatier.
- Moeschler, J. (1996). *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*. Éditions Armand Colin.
- Moeschler, J. (1981). Discours polémique, réfutation et résolution des séquences conversationnelles. *Études de linguistique appliquée*, 44, 40-69.
- Moeschler, J. (1982c). *Dire et contredire. Pragmatique de la négation et acte de réfutation dans la conversation*. Peter Lang.
- Moeschler, J., Reboul, A. (1994). *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*. Éditions du Seuil.
- Moeschler, J., Spengler, N. (1982a). La concession ou la réfutation interdite. *Cahiers de linguistique française*, 4, 7-33.
- Moeschler, J., Spengler, N. (1982b). Quand même : De la concession à la réfutation. *Cahier de linguistique française*, 2.
- Plantin, Ch. (2005). *L'argumentation*. Éditions PUF.
- Robrieux, J.-J. (2000). *Rhétorique et argumentation*. Éditions Armand Colin.
- Tuțescu, M. (2005). *L'argumentation*. Editura Universității din București.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЛИБЕРАЛИЗМ
И МОДЕРНИЗАЦИЯ ИДЕОРЕЧЕВОГО ЦИКЛА /
LINGUISTIC LIBERALISM AND THE MODERNIZATION
OF THE IDEA-SPEECH CYCLE

Наталья ХАЛИНА

профессор, доктор филологических наук
(Алтайский государственный университет, г. Барнаул, Россия)
nkhalina@yandex.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2478-5669>

Abstract

Liberal modernization of cycle in Russia after the President's elections in 2008 consists of government influence on communicative process with different information spheres. The principles of linguistic liberalism modify the language consciousness and form the technological attitude to the Russian word and Russian language as it is. There are several forms of government communication with the Russian language speaker based on the principles of the linguistic liberalism: (1) language management priority (not the language culture); (2) the introduction of the new language frame based on the system of transition; (3) item language invention as the basic one that needs special utterances and belief; (4) functional distribution of the linguistic mind through the distribution of the badly consciousness; (5) the expansion of the social demand on the communication form and the linguistic sign.

Keywords: modernization, elections, liberalism, speaker, social demand, communication

Rezumat

După alegerile președintelui rus din 2008, modernizarea liberală a ciclului ideoverbal în Rusia este pusă în dependență directă de guvern. Principiile liberalismului glotic condiționează modificarea limbii ruse și luarea unei atitudini „tehnologice” față de ea. În acest caz, la baza procesului comunicativ sunt puse diferite principii ale liberalismului glotic: (1) prioritatea managementului glotic asupra culturii glotice; (2) acceptarea unei noi structuri a limbii, bazată pe sistemul de tranziție; (3) acceptarea unor forme glotice cu un alt contur expresiv și conținutal; (4) echivalarea funcțională a „simțului” glotic cu o „conștiință” falsă; (5) creșterea cererii sociale în forme de comunicare și semne noi.

Cuvinte-cheie: modernizare, alegeri, liberalism, vorbitor, cerință social, comunicare

Полный идеоречевой цикл, описывающий путь от «смысла к слову», от коммуникативного замысла до стилистической обработки текста, включает идеологический анализ темы речи (инвенцию), ее композиционное развертывание (дислокацию), этап собственно вербализации (элокуцию). Модернизация государственной политики в России после выборов президента 2008 г., ориентированная либеральными тенденциями, неизбежно оказывает влияние на российский идеоречевой цикл

начала третьего тысячелетия. Существо либеральной модернизации идеоречевого цикла состоит в использовании при композиционном развертывании инвенции – дислокации – теории значения, которая, как считает У. В. О. Куайн (Куайн, 2003), включает, помимо понятия значения, понятия синонимии (сходство значения), значимости (обладание значением), аналитичности (истинность посредством значения) и следования (аналитичность условных высказываний).

Особо актуально в контексте эпистемических установок лингвистического либерализма понятие значимости или обладания значением, как конституирующее в онтологии неолиберализма новейшей российской истории.

Начало XXI века, как отмечает М. Кастельс (Castells, 2000), характеризуется конституированием нового типа общества – сетевого, характеризуемого, с одной стороны, средствами преобразования знаний в информационный ресурс общества – единство знания и информации, с другой стороны, – средствами реализации социальных технологий и преобразования их в социально-информационные технологии, которые непосредственно могут использоваться в системах государственного и общественного самоуправления.

Одним из локусов реализации информационных технологий являются средства массовой информации, превращающие культуру в систему имиджей и символов, которые составляют особый «синтетический мир». Этот мир располагает своим временем и пространством, географией, этнографией, которые подчинены институциональным целям и правилам консенсусной морали, которые требуют стабилизации тенденций лингвистического либерализма.

Лингвистический либерализм следует рассматривать как функцию лингвистического разума, ориентированного в своей деятельности, прежде всего интуицией или, согласно точке зрения физиолога К. Перта, искусством вслушивания ушами души в мелодии и ритмы, которые поминутно рождает тело (Гелб, 2000). В качестве пакетного понятия постнеклассического философствования «тело» отражает следствия процесса утраты культурой как таковой центрации на Слово. В рамках постмодернистской парадигмы телесность реализует функции ментальности: применительно к процедуре осмысленного опытного содержания: телесность приобретает статус «внутреннего», а ментальность – «внешнего» ракурса. Согласно М. Мерло-Понти, тело следует рассматривать как непосредственное человеческое бытие – бытие сознания, укорененность в мире, то, благодаря чему, человек может иметь мир и принадлежать ему (Merleau-Ponty, 1960).

Результаты «вслушивания» в мелодии и ритмы тела, позволяют постичь законы овладения мира и таким образом укорениться в этом мире. Языковедческой тактикой в современных обстоятельствах жизни, ритмизирующей существование интенций «понятого» тела и интенций сетевого общества следует признать лингвистический либерализм, который (если при его интерпретации руководствоваться идеей коммуникативной телесности Р. Барта (Барт, 1989): (а) открывает пользователю языка, желающего чтения текста, возможность быть другим; (б) обеспечивает пользователя языка другим его телом; (в) предлагает технику чтения событий, выбор которой и есть процедура выбора другого тела.

Выбор другого «тела» означает выбор иной – «либеральной» – формы языкового существования для пользователя русского языка. Средой бытования канонической формы русского языка является славянская фраза – особая структура, описывающая и регулирующая особенности существования в пространстве резонансного взаимодействия мыслительных культур, которые организуют когерентный дискурс «Славяне».

Понятие «пользователь языка» в статье Фр. Данеша и С. Чмейрковой появляется в контексте рассуждений о языковой экологии, предметом которой становится языковая вариативность «рассматриваемая через призму отношения к среде, в которой она происходит» (Данеш и др., 1994, с. 27). Авторы обращают также внимание на актуальное для середины 90-х годов XX в. понятие «языкового менеджмента», отдаленно соответствующее традиционному для чешской лингвистики понятию «языковая культура» и подчеркивающее, что в жизни языков важны не только факторы культурные, но и политические и экономические (при приоритете политики и экономики).

Когда мы касаемся проблемы лингвистического либерализма, то более ценностной (аксиологически значимой) представляется лингвистическая идеология Р. Карнапа (Карнап, 2007), одной из составляющих которой является рассмотрение проблемы абстрактных объектов – свойств, классов, отношений, чисел, суждений и пр. Проблематичность взаимодействия с последними обусловлена тем, что принятие новых объектов выражается в языке, как считает Р. Карнап, введением нового языкового каркаса – новых форм выражений, которые должны употребляться в соответствии с новой группой правил.

Социально-административные изменения, влекущие за собой неизбежно и модификацию языкового «курса» государства, в завершении первого десятилетия третьего тысячелетия в России сопряжены с введением нового языкового каркаса, новая группа правил которого пред-

ставляет абстрактную модель асинхронных параллельных вычислений, или в номинации Р. Келлера (Keller, 1975), *именованную систему переходов*. Именованная система переходов содержит множество состояний, бинарное отношение на этом множестве (множество переходов) и множество «имен» переходов (слов некоторого алфавита). Приоритеты нынешнего курса государственного строительства в лингвистическом плане связаны с поэтапно-цифровой сигнификацией идеологии действия, своеобразным формулированием положений философии абстрактного действия (например, *принцип четырех i (семиосфера экономики), шесть принципов Саркази-Медведева (семиосфера политики)*). Поскольку абстрактное действие по своим характеристикам подобно мнемосхеме – условному изображению планируемого процесса или результата, т.е. совокупности свойств и отношений, то правомерно отождествление абстрактного действия и абстрактного объекта.

Принятие новых абстрактных объектов требует, согласно Р. Карнапу: а) построения языкового каркаса для рассматриваемых новых объектов; б) признания фундаментального различия между двумя видами вопросов, касающихся существования или реальности объектов. Первый вид вопросов – вопросы о существовании определенных объектов нового вида *в данном каркасе*, называемых *внутренними вопросами*; второй вид вопросов – «вопросы, касающиеся существования или реальности *системы объектов в целом*, называемые «внешними вопросами» (Карнап, 2007, с. 300)». Вопросы внутренние и возможные ответы на них формулируются с помощью новых форм выражений, т.е. с помощью выражений в данном каркасе.

Образцы ответов на внутренние вопросы, а следовательно, и новые формы выражений возможно обнаружить в журнале «Тайны звезд» (№ 37 (51) от 10 сентября 2008 года) в рубрике «Наш сериал» (Неизвестный Медведев). Так, в информационном блоке «Давайте разъясним вопрос насчет моего роста» вводится вещный язык дистрибуции (интерпретации) семантического поведения-существования нового абстрактного объекта «Президент» – семейства процессов: пространственно-временно упорядоченная система наблюдаемых вещей и событий. И. Толчева открывает рассматриваемый информационный блок следующим образом: «Пять месяцев как у нас новый президент. Но до сих пор мы задаемся вопросами: «Кто он, Дмитрий Медведев? Что за человек?» Ответы на поставленные вопросы, комплексно представленные вначале в названии сегментов информационного блока («Я не чурбан», «Я не злобный», «Я не высокий человек, но...», «Я не политическое животное»),

получают соответствующую линейную развертку в непосредственных, атомарных переходах лексем-сем.

Иначе: номинации сегментов информационного блока представляют собой одновременно и слово – сигнал, согласно философии языка Аристотеля, обеспечивающий общение между людьми, и новую форму выражения, которая должна употребляться, согласно модальной логике Р. Карнапа, в соответствии с новой группой правил. Новая группа правил, которая действует при использовании приведенных номинаций – принцип 4-х i –, определяет новую форму выражения субъектно-предикатных отношений: операции над высказываемым, которое характеризуется Аристотелем как предельное сказуемое, категория (Попов и др., 1974). Поскольку частям речи в философии языка Аристотеля в соответствие ставятся логические категории, то осуществим ту же операцию над номинациями сегментов: операция над высказываемым «Я-не – чурбан» (существительное – логическая категория «сущность»), операция над высказываемым «Я-не – злобный» (прилагательное – логическая категория «качество»), операция над высказываемым «Я-не – высокий человек, но...» (прилагательное + существительное + единица, не являющаяся частью речи – логическая категория «сущность» + «качество» + «не-категория»), операция над высказываемым «Я-не – политическое животное» (новая форма выражения (не часть речи), в соответствие которой ставится не логическая категория, как то должно быть, если следовать логике Аристотеля, а новая группа правил, в данном случае, оперирования лексико-семантическим континуумом русского языка, что не противоречит принципам семантике и модальной логики, в изложении Р. Карнапа).

«Признать что-либо реальной вещью или событием, – пишет Р. Карнап, – значит суметь включить эту вещь в систему вещей в определенном пространственно-временном положении среди других вещей, признанных реальными, в соответствии с правилами каркаса... Принять мир вещей значит лишь принять определенную форму языка, другими словами, принять правила образования предложений и проверки, принятия или опровержения их. Принятие вещного языка ведет, на основе произведенных наблюдений, также к принятию и утверждению определенных предложений и к вере в них» (Карнап, 2007, с. 301-302).

Предложения вещного языка представлены в номинациях сегментов, информационных блоках (сериях) «В детстве я хотел жить среди динозавров» («Пугал учителей»; «Первые джинсы сшила мне... бабушка»; «Снился цветной телевизор») и «Мне пришлось выбирать между тюрьмой и аспирантурой» («Жениться или учиться?» «Провалился – потом

наверстал»; «В тюрьму или аспирантуру?» «Написал 600 страниц»). В результате отображения языка комментария Д. А. Медведева к абстрактному объекту «Неизвестный Медведев» на язык семейства процессов «Президент» формируется модельный код, чтение или анализ которого по сути должно представлять процесс организации команд и кэш-памяти (наличная память). При этом возникает проблема, аналогичная проблеме в SMP-системах (симметричных мультипроцессорах – symmetrical multiprocessing), – проблема сохранения когерентности данных, т.е. «согласованных изменений содержимого кэшей и общей памяти, когда предотвращается использование копий данных в кэше какого-либо процессора, если они подверглись модификации в другом процессоре» (Топорков, 2004, с. 15).

Построение языковых каркасов для новых объектов, «мира новых вещей», создает основания укреплению тенденций лингвистического либерализма, который в исторической ретроспективе соотносим с лингвистическим перформансом и языковой компетенцией Н. Хомского (Хомский, 2004), и языковому конструированию бытия Ж. Дерриды (Деррида, 2000). Причем система способов конструирования бытия тождественна системе категорий. Таким образом, если подходить к построению языковых каркасов с позиций языкового конструирования бытия, то введение новых форм выражения предполагает параллельное введение системы категорий – системы представлений о самом общем, что можно сказать о любом предмете высказывания (*жизнь среди динозавров, выбор между тюрьмой и аспирантурой*). В таком случае лингвистический либерализм предполагает не только множество переходов от означаемого к означающему, что ведет само по себе к «расшатыванию» корреляций между знаком и десигнатом (например, члены линейного ряда *от тюрьмы* и *от суммы* преобразуются в оппозицию *тюрьма – аспирантура*), но и формирование бытового (замещающего онтологическое значение) значения предельных сказуемых или категорий, в терминологии Аристотеля. Подобное значения является функцией бадеинового сознания.

В качестве основного положения теории бадеинового сознания К. Поппер выделяет следующее: «Наше сознание – это бадья, поначалу более или менее пустая, и в эту бадью через наши органы чувств (сверху) проникает материал, который в ней собирается и переваривается» (Поппер, 2002, с. 67). Функция бадеинового сознания развивается и стабилизируется у носителя естественного языка в ходе электоральных кампаний. Приоритетным способом взаимодействия с носителем языка, функционирующим в режиме бадеинового сознания, следует признать

реализацию распределенных программ – систему процессов, взаимодействующих посредством передачи сообщений, либо разделения общей памяти. Общая память, как и сознание носителя языка, обретает статус масштабируемой среды, в котором происходит распределение вычислений – введение в язык языкового каркаса или новых форм выражений, которые должны употребляться в соответствии с новой группой правил.

В связи с распределенностью в масштабируемых средах, как отмечает В. В. Топорков (Топорков, 2004), особый интерес представляют два аспекта: недетерминизм и неоднородность сообщений. Недетерминизм означает произвольные последовательности формирования компонентов структурированных данных. Неоднородность – это произвольность структурированности данных, которыми обмениваются взаимодействующие процессы. «Неоднородность сообщений означает, что процессы могут передавать и принимать данные порциями произвольных размеров» (Топорков, 2004, с. 60).

Детерминизм и неоднородность сообщений, аспекты общения в масштабируемых средах, представляют собой и условия развития лингвистического либерализма, который, в свою очередь, оказывает определенное влияние на методологию языкознания.

В XX в. на смену сравнительно-историческому методу в языкознании приходит познавательная практика структурализма, которая знаменует факт обретения собственного метода изучения материала отдельным разделом языкознания – структурной лингвистикой. В 60-е годы XX в. структурализм становится господствующей интеллектуальной парадигмой, традиционно отождествляясь с французским структурализмом. Познавательная практика структурализма обнаружила произвольность связи между словом и объектом или идеей, которые оно обозначает, что позволило Фердинанду де Соссюру, как считает Дж. Тош (Тош, 2000), прийти к выводу, что «язык является несвязанным явлением – речь и письмо следует рассматривать как лингвистическую структуру со своими собственными законами, а не как отражение реальности: язык – это не окно в мир, а структура, определявшая наше представление о нем» (Тош, 2000, с. 170). Из этого вытекало, что язык не является нейтральным и пассивным средством выражения, а управляется собственной внутренней структурой, следовательно, обладает приоритетом над опытом.

Э. Бенвенист считает, что странность программы Ф. де Соссюра состоит в том, что лингвистика должна определить самое себя в совокупности семиологических явлений, что однако придает ей и силу (Бенвенист, 2002). По мнению Э. Бенвениста, программный сбой теории Ф. де

Соссюра видится в отсутствии четкого определения семиологического статуса высказывания и перехода от знака к высказыванию, отнесении высказывания к «речи» (« parole »).

Обнаруженная Э. Бенвенистом «незавершенность» теоретического построения Ф. Соссюра может быть снята признанием того, что в языке есть две разные области – семиотическая и семантическая, каждая из которых для своего изучения требует отдельного аппарата понятий. Основу исследования семиотической области языка должна составить соссюрская теория языкового знака, семантической области – новый аппарат понятий и определений.

Созданию нового аппарата понятий и определений современного языкознания предшествовало прагматическое исследование-использование ресурсов знаковой системы «язык человека» в двух направлений: а) разработка структур искусственного интеллекта, функционирование которых регламентировано диалоговой системой «человек-машина»; б) использование идеи синаптических связей (нейронных сетей) с целью активации коллективного семантического континуума в ходе проведения электоральных кампаний. Накопленный эмпирический материал, с одной стороны, способствовал стабилизации тенденций лингвистического либерализма, с другой стороны, сформировал достаточный базис (с учетом достижений СМД-методологии) для лингвистического моделирования профанного (бытового в противовес бытievому-онтологическому) значения предельных сказуемых или категорий.

Таким образом, лингвистика вошла окончательно в полосу отчуждения от самое себя, отдав на откуп лингвистическому перформансу, языковой компетенции и языковой игре право определять ее цели, задачи, а также функции по обслуживанию интересов отдельных репрезентантов человеческого социума или их совокупностей. Отсюда ее методологические установки детерминируются не столько внутренним устройством языковой системы и правилами ее реализации, сколько правилами создания языковых каркасов для новых абстрактных объектов.

Статус лингвистики в настоящее время сопоставим со статусом герменевтики, которая признается и наукой (об истолковании), и методом (интерпретации). Лингвистика, оставаясь наукой о языке, обретает статус метода концентрации эмпирических, теоретических, чувственных и рациональных знаний об объекте в единой, цельной картине, репликационной, т.е. копирующей, или дагеротипной, по своему характеру. Язык при регулярном использовании в качестве системы, обеспечивающей и поддерживающей функционирование языковых каркасов для новых абстрактных объектов, превращается в информационную

систему, в которой, по утверждению А. В. Славина, любые сигналы становятся фактом сознания и запечатлеваются как ее элементы (Славин, 1971). Эта система должна поддерживать мыслительный процесс, детерминированный характером решаемой задачи, и обеспечивать ввод того или иного образа в готовую систему связей. Методы лингвистики в современной эпистемологической ситуации определяются модеративным, посредническим характером языка, обеспечивающего когерентность сообщества культур и пришедшего на смену ячеистой системе цивилизаций.

Лингвистический либерализм в современной эпистемологической ситуации представлен в трех формах технологий общения с пользователем русского языка: (1) моделирование имиджа избираемого в электоральных кампаниях; (2) презентация «человека властвующего»; (3) общение «человека властвующего» с народом, т.е. совокупным пользователем русского языка. В рамках лингвистического либерализма как коммуникативной техники реализуются теоретические принципы лондонской школы структурализма, касающиеся признания (а) языкового употребления частью более широкого социального процесса; (б) наличия детерминации языкового высказывания языковым и ситуационным контекстами; (в) значения комплексом отношений в контексте ситуаций; (г) языка совокупностью бесчисленного множества индивидуальных высказываний (языковых актов).

Принципиально модифицирующими языковое сознание пользователя русского языка следует признать положения, формирующие технологическое отношение к значению русского слова, русскому языку и слову как таковому. Жанры лингвистического либерализма «имидж-моделирование», «презентация», «общение» представляют собой среды формирования значения знака семиотической системы «русский литературный язык» и оформления новых принципов взаимодействия (сообщительности) пользователя русского литературного языка и текстовой реальности (Story Space) «русский литературный язык». Это те среды, которые осуществляют коммуникативный маркетинг знака (кинеморф), т.е. расширяют общественный спрос на коммуникативную форму и лингвистический знак.

Знак, обретающий функциональный статус кинеморфа (Эко, 1998), дифференцирует рамки решений (decision frame) и процедуру распознавания паттернов (pattern recognition). Кинеморфы маркируют свой способ артикуляции соотношения внешнего и внутреннего – «складывание», открывающее тяготение самоорганизующейся субъективности к будущему. Складывание позволяет адекватно описать, а следовательно-

но, сохранить Память людей в ипостаси «абсолютной памяти внешнего», «зафиксировать» настоящее имя отношения индивида к себе» (Foucault, 1973) (демонстрацией последней процедуры является проект 2008 года телеканала РТР «Имя твоё Россия»). В процессе «складывания», как считает Ж. Делез, внутреннее конденсирует прошлое, но взамен сталкивает его с будущим, которое приходит из внешнего, меняет его и заново создает (Делез, 1995).

Лингвистический либерализм в области языковой политики представляет собой поиск срединного пути – пространства между дугами складки – между логическим мышлением и эстетическим восприятием. Следствием такого поиска, по мнению К. Леви-Строса, становится непосредственное, подобно вкусу или запаху, проявление логических свойств вещей, что однозначно зависит от строго определенной комбинации элементов: «будучи иначе выбраны и расположены, эти элементы могли бы вызвать ощущение совсем другого запаха» (Леви-Строс, 1999).

В контексте лингвистического либерализма меняется само существо языковой политики: от совокупности идеологических принципов и практических мероприятий по решению языковых проблем в социуме осуществляется переход к совокупности интерпретационных процедур по отношению к тексту и коммуницирующей личности как тексту. Результатом интерпретационной процедуры является порождение другого текста. В контексте постмодернистской концепции дискурса комментарий трактуется как принудительная процедура, насильственно пересекающая извне свободное семантическое самодвижение текста.

Таким образом, лингвистический либерализм в настоящее время обретает форму интерпретационной процедуры, создающей условное изображение управляемого объекта как компонента системы действий, что оказывает безусловное влияние на особенности коммуникации с пользователем языка. Основные положения лингвистического либерализма как формы коммуникации представителей властвующих структур с пользователем русского языка можно свести к следующему: (1) выбор либеральной формы языкового существования, нейтрализующей славянскую фразу, что означает выбор качественно отличного от прежнего ракурса осмысления опытного содержания; (2) приоритет языкового менеджмента (не языковой культуры), обусловленный значимостью в современном обществе политических и культурных факторов; (3) введение нового языкового каркаса, построенного на основе асинхронных параллельных вычислений или именованной системы переходов; (4) принятие в качестве базового языка построения инвенции вещного языка, требующего утверждения определенных предложений и веры в

них; (5) дистрибуция функций лингвистического разума через дистрибуцию бадеинового сознания; (6) разработка технологий общения с пользователем русского языка; (7) создание сред, в которых осуществляется коммуникативный маркетинг знака (кинеморфа) русского языка, т.е. расширяющих общественный спрос на коммуникативную форму и лингвистический знак.

В результате коммуникации, построенной по выделенным правилам, происходит модернизация идеоречевого цикла: меняется траектория движения от смысла к слову, осложненная введением кинеморфа, посредством которого государственный организм оказывает стохастическое влияние на смысл, функцию и приспособляемость потребителя языка к различным информационным средам.

Литература

Castells, M. (2000). Materials for an Exploratory Theory of Network Society. *Britain, Journal*, 5-24.

Foucault, M. (1973). *Archäologie des Wissens*. Frankfurt/M.

Keller, R. M. (1975). A Fundamental Theorem of Asynchronous Parallel Computation. In *Proclamation of the Sagamore Computation Conference Parallel Process. Lecture Notes on Computer Science* (vol. 24, pp. 194-206). Springer Verlag.

Merleau-Ponty, M. (1960). *Signes*. PUF.

Барт, Р. (1989). *Избранные работы: семиотика, поэтика*. Изд-во «Прогресс»/Bart, R. (1989). *Izbrannye raboty: semiotika, poëtika*. Izd-vo «Progress».

Бенвенист, Э. (2002). *Общая лингвистика*. Изд-во «Эдиториал УРСС»/Benvenist, È. (2002). *Obšaã lingvistika*. Izd-vo «Èditorial URSS».

Делез, Ж. (1995). *Логика смысла*. Издательский центр «Академия»/Delez, J. (1995). *Logika smysla*. Izdatel'skij centr «Akademiã».

Деррида, Ж. (2000). *Письмо и различие*. Изд-во «Академический проект»/Derrida, J. (2000). *Pis'mo i različie*. Izd-vo «Akademičeskij projekt».

Карнап, Р. (2007). *Значение и необходимость: исследование по семантике и модельной логике*. Изд-во ЛКИ/Karnap, R. (2007). *Značenie i neobhodimost': issledovanie po semantike i model'noi logike*. Izd-vo LKI.

Куайн, У. В. О. (2003). *С точки зрения логики: 9 логико-философских очерков*. Изд-во Томского университета/Kuajñ, U.V.O. (2003). *S točki zreniã logiki: 9 logiko-filosofskih očerkov*. Izd-vo Tomskogo universiteta.

Леви-Стросс, К. (1999). *Первобытное мышление*. Изд-во «ТЕРРА-Книжный клуб»/Levi-Stross, K. (1999). *Pervobytnoe myšlenie*. Izd-vo «TERRA-Knijnyj klub».

Попов, П.С., Стяжкин, Н.И. (1974). *Развитие логических идей от античности до эпохи Возрождения*. Изд-во Московского университета/Popov, P. S., Stajkin, N. I. (1974). *Razvitie logičeskijh idej ot antičnosti do èpohi Vozroždeniâ*. Izd-vo Moskovskogo universiteta.

Поппер, К. Р. (2002). *Объективное знание. Эволюционный подход*. Изд-во «Эдиториал УРСС»/Popper, K. R. (2002). *Ob'ektivnoe znanie. Èvolücionnyj podhod*. Izd-vo «Èditorial URSS».

Славин, А. В. (1971). *Наглядный образ в структуре познания*. Изд-во политической литературы/Slavin, A. V. (1971). *Naglâdnyj obraz v strukture poznaniâ*. Izd-vo politieskoj literatury.

Топорков, В. В. (2004). *Модели распределенных вычислений*. ФИЗМАТЛИТ/ Toporkov, V. V. (2004). *Modeli raspredeleennyh vyčislenij*. FIZMATLIT.

Тош, Дж. (2000). *Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка*. Изд-во «Весь Мир»/Toš, Dj. (2000). *Stremlenie k istine. Kak ovladet' masterstvom istorika*. Izd-vo «Ves' Mir».

Хомский, Н. (2004). Теория врожденных идей. В *Философия языка*. Изд-во «Эдиториал УРСС»/Homskij, N. (2004). *Teoria vroždennyh idei. V Filosofîâ âzyka*. Izd-vo «Èditorial URSS».

Эко, У. (1998). *Отсутствующая структура. Введение в семиологию*. ТОО ТК «Петрополис»/Èko, U. (1998). *Otsutstvuiusaâ struktura. Vvedenie v semiologiù*. ТОО ТК «Petropolis».

UDC 811.161.1'373.612.2"19"(092) | [https://doi.org/10.62413/lc.2009\(1\).11](https://doi.org/10.62413/lc.2009(1).11)
[Research Paper Citations](#)

**ДИНАМИЧЕСКИЕ МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ
В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ МЛАДОСИМВОЛИСТОВ
(НА МАТЕРИАЛЕ «СИМФОНИЙ» АНДРЕЯ БЕЛОГО) /**

**DYNAMIC METAPHORICAL MODELS
IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF THE YOUNG SYMBOLISTS
(BASED ON ANDREI BELY'S SYMPHONIES)**

[Инна ГАЖЕВА](#)

доцент, кандидат филологических наук

(Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина)

inna.gazheva@lnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0694-1672>

Abstract

The article deals with the problem of differentiation of usual and individual verbal metaphors. The author shows that the meaning of the verb in usual verbal metaphor is generalized and the number of its contextual realizations is reduced, while individual metaphors by A. Bely are characterized by preservation of governing model (this is connected with general tendency for the Symbolists to realize the tropes and transform them into the elements of symbolic plot).

Keywords: *metaphor, differentiation, meaning, verb, context, model*

Rezumat

În articol, se abordează problema identității metaforei verbale individuale. Autoarea menționează că semnificația verbului, în metaforele verbale uzuale, este de ordin general, iar înțelegerea acestuia, adică a verbului, este redusă, iată de ce metaforele, la A. Belii, sunt create după un model dominant, care vine în acord cu tendința simboలిștiilor de a reconcepe tropii și de a-i transforma în elemente ale unei intrigi simbolice.

Cuvinte-cheie: *metaforă, diferențiere, semnificație, verb, context, model*

Несмотря на многовековую традицию изучения, метафора по-прежнему привлекает к себе обостренное внимание лингвистов. Особый интерес современных исследователей к метафоре связан с осознанием ее как одной из наиболее продуктивных моделей смыслопроизводства и одной из базовых концептуальных структур в сознании человека – в рамках новой антропоцентрической парадигмы в лингвистике. В последнее время, после выхода в свет монографии Дж. Лакоффа и М. Джонсона (Лакофф и др., 2004), – стала вновь актуальной старая (известная со времен Дж. Вико (Жоль, 1984, с. 84)) и часто забываемая истина о том, что человек не только говорит метафорами, но и мыслит ими. Традиционно же метафора исследовалась скорее как стилистическое средство, украшение, безразличное к когнитивному содержанию.

Примечательно при этом, что некоторые современные лингвисты, исследующие роль метафоры в различных видах дискурса, основными

функциями метафоры в художественном тексте, в соответствии с традицией, считают эстетическую (метафора как украшение речи) и активационную (метафора как средство активизации восприятия адресата), считая, что концептуальная, моделирующая функция метафоры, а также оценочная отходят здесь на второй план (Кобозева, 2001, с. 132). Представляется, однако, что художественный текст является той сферой, где максимально реализуются не только отмеченные специфические функции метафоры, но функции, имеющие прочные корни в узуальном словоупотреблении. Так, моделирующая функция метафоры наиболее полно реализуется в модернистском художественном дискурсе, для творцов которого характерна установка на отказ от мимесиса. Особо высок, в этом смысле, потенциал глагольной метафоры, обладающей способностью превращать языковые образы в персонажей произведения.

Как известно, главная роль при образовании глагольной метафоры в наиболее тривиальных случаях принадлежит субъекту, то есть глагольная метафоризация представляет собой осуществляемое посредством глагольной предикации референтное смещение на именах субъектов. Предикат, закрепленный за определенной референтно-отражательной группой имен субъектов, приписывается имени, принадлежащему к иной референтной группе. Например, «Гасли бледно-синие туманы» (3, с. 197)²⁰: глагольный предикат «гасли», закрепленный за референтной группой имен «Огонь, свет» (S2 – Огонь), приписан имени другой референтной группы (S1 – Туман); «Уже месяц – белый меланхолик – печально зиял в вышине» (1, с. 45): S1 (Месяц) – (Человек) – S2 (Бездна).

Если говорить о разнице между общеязыковой (ОЯМ) и индивидуальноавторской (ИАМ) метафорами такого типа, то она касается, прежде всего, моделирующей функции. Моделирующая функция ОЯМ отлична от моделирующей функции ИАМ в том плане, что ОЯМ выстраивает аналогию между такими объектами, которые обладают чертами реального сходства, в сравнении с которыми ярче высвечиваются контрастные черты. В связи с этим тождество, формируемое ОЯМ, всегда осознается как относительное, мнимое, иллюзорное. ИАМ сближает сущности, между которыми порой не существует реального сходства, и основанием сближения, вследствие этого, может служить любой признак, каждый, и таким образом – все, в результате чего тождество, создаваемое ИАМ, предстает как абсолютное, но в ином – интенциональном мире. Ср. в этой связи рассуждения В. Телии: «Всякая метафора проходит через стадию образности (о чем свидетельствует «изначальная» приложимость принципа фиктивности к любому процессу мета-

²⁰При цитации текстов «Симфоний» А. Белого применяется нумерация в круглых скобках с указанием номера симфонии и страницы. Текст цитируется по изданию: Белый, А. (1990). *Симфонии*. Изд-во «Художественная литература».

форизации), но образно-ассоциативный комплекс, сыграв роль фильтра, может обрести статус художественного изображения мира – его инобытия, но может уйти и во внутреннюю форму языкового средства.

В первом случае, образная метафора – это способ создания образа мира (обычно – в том или ином авторском мировидении)... Образная метафора выдает воображаемое за действительное. Она не оценивает, но рисует, поэтому такая метафора текстуально беспредельна – она должна создать инобытие мира» (Телия, 1996, с. 145). Проанализируем в свете сказанного метафорический контекст «своды струились» (4, с. 492) из четвертой симфонии А. Белого. Для описания данной ситуации не существует неметафорического глагола, от которого метафорический отличался бы определенными признаками: нельзя сказать «Своды стали подвижными, будто заструились», но только – «Мне показалось, что своды стали подвижными – заструились». Таким образом, если в случае ОЯМ признаки S2, не соответствующие природе S1, редуцируются, то в случае ИАМ значение глагола не подвергается никаким преобразованиям и воспринимается в своем буквальном смысле, который в данном случае неотличим от фигуративного. Следовательно, связь такого глагола с S2 остается непоколебимой, и через посредство такого глагола здесь как бы осуществляется взаимодействие, смешение и отождествление S1 и S2. По наблюдению В. Телии и Н. Арутюновой, ОЯМ ориентирована, прежде всего на S1: «метафора, будучи средством характеристики объекта, всегда сохраняет ориентированность на этот объект... В метафоре «выживает» в своей предметной сущности определение (субъект метафоры), а термин сравнения (вспомогательный субъект) преобразуется в конечном счете в признаковое значение» (Арутюнова, 1979, с. 156); «...значение метафорической конструкции несет сигналы, оповещающие о признаках главного субъекта, а не того, который представляет фокус метафоры» (Телия, 1977, с. 203). Таким образом, в силу тяготения метафоры к функции характеристики и позиции предиката, она – в случае если это субстантивная метафора – преобразует S2 в признаковое значение, а в случае глагольной – стремится сохранить только предикативное значение глагола, редуцируя определенные сематические признаки и ослабляя или полностью разрывая связь с S2. Следовательно, при ОЯМ семантическая структура S1 никак не меняется, S1 остается только собой, он не втянут в процесс метафоризации и сохраняет свою семантическую одноплановость. При ИАМ не только метафоризируется глагольный предикат, но и субъект становится двуплановым: «своды» в приведенном контексте не только собственно «своды», но и «вода». Можно сказать, что создание ИАМ нацелено не на отражение предметов, но на моделирование иной реальности, в которой – в результате перераспределения собственных признаков – предметы перестают быть только собой.

Однако механизм глагольной метафоризации не всегда сводится к межреферентному переносу на именах субъектов, ведь глагол концеп-

туализирует целостную динамическую ситуацию, включая всех ее участников. В связи с этим целесообразно противопоставить друг другу: (1) метафоры, осуществляющие межреферентный перенос на именах субъектов, то есть метафоры *двусубъектные* и (2) метафоры, не осуществляющие такого переноса, то есть метафоры *односубъектные*.

Последняя группа метафор при этом распадается на:

2.1) метафоры, собственно односубъектные, где одно действие субъекта уподобляется другому действию того же субъекта, например: «Он (аккомпаниатор – И.Г.) плясал на кончике табурета» (2, с. 111), где смысл 'сопровождать бурными телодвижениями игру на музыкальном инструменте' передан с помощью глагола «плясать», а субъект сохраняет свою самотождественность;

2.2) и односубъектные метафоры, совершающие межреферентный перенос на именах других актантов, – условно – односубъектно-двухобъектные, например: «Ароматно тонула, тонула – в незабудковом платье» (4, с. 276): S1 – S2 (Человек), O1 (Ткань) – O2 (Вода).

Метафора односубъектно-двухобъектная соотносима с двухактантной в дистинкции метафор одноактантная – метафора двухактантная Б. Тошовича (Тошович, 1998). Метафоры последнего типа относительно редко становились предметом специальных лингвистических исследований, причем обусловлено это было именно парадигматически. Изолирующий подход к значению, развиваемый в рамках структурно-таксономической лингвистики, не предоставлял возможностей для адекватного описания глагольного значения, в основе которого всегда концептуализация целостной ситуации. Принцип толкования значений лексических единиц в их обусловленности ситуациями, ставший одним из постулатов антропоцентрической лингвистики, открыл новые интересные возможности для исследования глагольной метафоры. Один из ранних опытов анализа глагольной метафоры с использованием метаязыка Московской семантической школы представлен, в частности, в статье М. Лекомцевой (Лекомцева, 1978). Лексическое значение трактуется здесь в качестве пропозициональной (сентенциональной) формы, включающей предметные и предикатные переменные, и схематически представляется в качестве определенной семантической конфигурации, каждой позиции в которой соответствует определенный набор сем. В переводе на более современный метаязык «позиция» будет соответствовать семантической роли участника ситуации, а набор сем его таксономическим (онтологическим) характеристикам, или денотативному статусу (Падучева, 2004). Процесс метафоризации понимается М. Лекомцевой как взаимодействие семантических конфигураций на двух уровнях: на уровне позиций и на уровне соответствующих им наборов сем. В результате такого взаимодействия осуществляются следующие операции: (1) совпадающие семы (таксономические характеристики) совпадающих позиций (ролей) сохраняются или усиливаются; (2) несовпадающие нейтрализуются; (3) несовпадающие позиции остаются в результирующем метафорическом значении без изменения. Таким образом,

если результат метафорического взаимодействия представлен, например, выражением «камни возопиют», то могут быть поставлены вопросы на каком языке? о чем? Примечательно, однако, что эти потенциально пустые позиции М. Лекомцева считает частично не заполняемыми. Если далее по тексту такая позиция заполняется, то перед нами один из случаев обыгрывания, или реализации метафоры. Если же все подобного рода позиции заполняются сразу в результирующем метафорическом контексте, то имеет место не особое авторское видение реальности, достигаемое в том числе использованием метафор, но буквальное описание особого мира. Последнее наблюдение тем более интересно в сопоставлении с выводами Р. Розиной, исследовавшей жаргонную глагольную метафору сквозь призму изменения модели управления глагола и пришедшей к выводу о том, что образование метафорических жаргонных значений... обязательно включает сокращение числа участников ситуации (Розина, 2003): например, «подставить («поместить») что-то под что-то» – «подставить («поставить в неприятное положение») кого-то»; «кинуть что-то куда-то» – «кинуть кого-то» и т.д. Эта же тенденция характерна для общеязыковой глагольной метафоры (как живой, так и угасшей), ср.: «дождь идет»; «время, жизнь идет, течет»; «время терпит, не ждет»; «дни, часы идут, текут»; «часы бьют»; «колокол бьет, ударил»; «листва шепчет» и др. Для ИАМ А. Белого, напротив, характерно включение участников ситуации, соответствующей исходному значению глагола, в ситуацию метафорическую. Семантические эффекты, достигаемые с помощью этого приема, соответствуют более общим принципам поэтики младосимволистов.

Так, глаголы речевой деятельности при узуально-метафорическом употреблении, как правило, теряют валентности Content (содержания), Mod (способа действия), Adr (адресата): «море, лес, листва шепчет», «деревья шепчут», «ручей лепечет». Если же валентность Content (содержания) сохраняется, то она заполняется обычно неопределенноличным местоимением: «деревья шепчут о чем-то». Характерно, что в узуальных метафорических контекстах такого рода используются, как правило, не собственно глаголы речи, но речи нечленораздельной, невнятной, плохо различимой, чему и соответствует нивелирование указанной валентности или – в случае ее сохранения – описанные ограничения на ее заполнение. В «Симфониях» А. Белого встречаются, с одной стороны, общеязыковые метафоры описанного типа, ср.: «Лес шумел и шептал» (1, с. 72); «Тростниковая страна пела и склонялась под напором сильного ветра» (1, с. 84); «На лужайке перед домом два молодых тополя шептались с бурей, точно зачарованные» (2, с. 162); «Трубы выли» (2, с. 163); «Трубы пели и стонали» (2, с. 146); «Пела вьюга...» (4, с. 276); «Бархатно-мягкий день, заснеженный вьюжными вихрями, запевал над домами» (4, с. 262); «Прозрачный ручей все жаловался ... о чем-то» (1, с. 50); «Орлов замолчал, но заговорили две серые бездны, сидевшие в глубоких глазницах» (3, с. 240), а с другой стороны, индивидуально-авторские метафоры, сохраняющие указанные валентности, ча-

ще всего – именно валентность Content, ср.: «Они (сосны) *говорили*²¹: «Где твое царство?» (1, с. 57), «...старички тополя, воздымая костлявые руки свои, ликовали и *кричали* нараспев: «Се жених!» (2, с. 174); «А в палисаднике дерева, воздымая костлявые руки свои под напором свежего ветерка, ликовали и *кричали* нараспев: «Се жених!» (2, с. 192); «Сквозь общий крик старички тополя, как державные архиереи, воздымая костлявые руки свои, ликовали и *кричали* нараспев: «Чертог твой!» (2, с. 164); 2) «Трубы пели: «Дни текут...» (4, с. 272); «Одинокие дворы *пели* от затаненной грезы: «Возвращается...» (2, с. 175); «Метель *запевала* старинную старину» (4, с. 261); «В окне *вздохнули*: «Кто может заснежить все?». Вьюга *сказала*: «Ну, конечно, я» (4, с. 276); «...грозным настойчивым свистом вьюга *звала* их (валентность Adr, адресата) в обитель (валентность Itip, направление) полей, лесов, просторов» (4, с. 348); «*Призывала* метель их из жизни» (валентность Itip, направление) (4, с. 350); «*Говорили* (глаза) о невозможном» (3, с. 260); 5) «И море *шептало*: «Не надо, не надо...» (2, с. 200); 7) «Ветер *свистал* в ухо: «Вдаль!» (3, с. 245); «Сладкий ветерок *шептал*: «Что значит доцент Ценх?» (3, с. 240); «Ветер *шепчет* мне (валентность Adr), что я гибну (3, с. 203); «...ветерок... *зашептал* понижнему королю (валентность Adr, адресата) о неожиданном счастье» (1, с. 73); «Ветер *вздохнул*: «Ну, только ждут...» (4, с. 294); «Мокрый ветер страстно *запел*: «Зори безумные...» (4, с. 341); «Ветер *шепчет* мне» (валентность Adr) – будущее неизменно (3, с. 202); «Вечерняя заря хохотала над Москвой» (совмещение валентностей Adr и Lok) (2, с. 178); «И хохотала ясная зоренька, *шепча*: «Милые мои» (2, с. 134). Валентность Content более соответствует глаголам членораздельной речи (нормально внятно говорить о чем-то конкретном и шептать что-то неопределенное), которые и функционируют в приведенных выше индивидуальноавторских метафорах наряду с глаголами «шепота». Таким образом, именно метафорически употребленные глаголы тематического класса речи (как в варианте речи внятной, так и в варианте шепота) в «Симфониях» А. Белого имеют тенденцию к сохранению своей валентностной структуры и соответственно к включению в «метафорическую ситуацию» участников, соответствующих ситуации исходной. Это связано с установкой на всеобщую семиотизацию действительности (Ханзен-Леве, 1999, с. 24), с отношением символистов к окружающему миру предметов и событий как к тексту, нуждающемуся в интерпретации. При этом очень характерным для «Симфоний» как для текста собственно младосимволистического, а не просто символистического, является функционирование в приведенных выше метафорических конструкциях глаголов собственно речи наряду с глаголами шепота. Парадигма шепота, как показал А. Ханзен-Леве, является необычайно продуктивной для старшего символизма, где шепот «подразумевает всевозможные манифестации невнятного, едва различимого в мире повседневности языка вещей, в котором являет себя неким невербальным способом

²¹Здесь и далее подчеркнуто – И.Г.

(или, скорее, скрывает) «мир иной» (Ханзен-Леве, 2003, с. 181). В согласии с установкой на сокрытие, или на недопроявление «мира иного», метафорически употребленные глаголы шепота в текстах старших символистов, аналогично метафорам узуальным, чаще не открывают валентность Content либо открывают ее с условием указанных ограничений на ее заполнение, ср.: «С травой *шептались* ясные ручки,/Струясь без цели...» (Сологуб); «Где чуть дышит, чуть *шепчет* в ветвях ветерка дуновенье,/ Где листва чуть трепещет в лучах изумрудным навесом/...*Зашепталась* речная волна с серебристой ивой» (Бальмонт); «И *шепчут* волны меж собой» (Бальмонт); «И блуждают тени смутные, Что-то *шепчут* ветру жадному» (Бальмонт); «*Шепчутся* травы под грезы мои,/...Травы колеблются мягко, уныло...» (Добролюбов). Во младосимволистическом тексте «Симфоний» предметы окружающего мира чаще не просто шепчут, взывают, неопределенно намекая на что-то несказуемое, но также и говорят, передают вполне внятные сообщения, являясь знаками, интерпретируемыми для читателя, владеющего «языком посвященных созерцателей зорь», своего рода «младосимволистским жаргоном», ср.: «Та же самая парадигма (шепота – И.Г.) трактуется в рамках мифопоэтического символизма как язык (таинственных, апокалипсических, мессианских) знаков грядущего избавления или конца света»²².

Характерен выбор реалий, выступающих референтами имен субъектов в приведенных ИАМ: Деревья, Ветер, Метель, Море, Заря, Глаза. Это концептуально значимые для текста симфоний и для младосимволистического текста в целом реалии-символы, главная функция которых состоит в том, чтобы постоянно окликать героя, призывать его от быта к истинному бытию, напоминать об его истинном предназначении, не давая уснуть «во греховной смерти», оповещать о том, что «последние дни наступили». Аналогичную функцию в «Симфониях» выполняют персонифицированные Вечность («коэффициент, чудесно преломляющий все», по А. Белому) и такие ее семиотические эквиваленты, как Печаль, Скука, Память, Глубина. Они существуют в поэтическом космосе А. Белого не просто в статусе «самодовлеющих» и безликих сущностей, но имеют тенденцию воплощаться и действовать в качестве своеобразных символических персонажей, ср.: «Печаль образом темным встала над ним» (1, с. 47); «Печаль, успокоенная, невидимо стояла над королем» (1, с. 47); «А она (скука) стояла у каждого за плечами невидимым, туманным очертанием» (2, с. 91); «У каждого за плечами стояла скука, среди мелочей открывая бездонное» (2, с. 100); «И скука, как знакомый, милый образ, танцевала на семи холмах» (2, с. 97); «И вновь все провалилось с оборванными струнами. А из хаоса кивала скука, вечная, как мир, темная, как ночь» (2, с. 113); «Время, как река, тянулось без остановки, и в течении времени отражалась туманная Вечность. Это была бледная женщина в черном. Вся в длинных покрывах,

²²Там же, с. 187.

она склонялась над одинокой королевной. Нашептывала своим гудящим шепотом старинные речи» (1, с. 49); «Сама Вечность в образе черной гостьи разгуливала вдоль одиноких комнат, садилась на пустые кресла, поправляла портреты в чехлах по-вечному, по-родственному» (2, с. 103); «Так шутила вечность с баловником своим, обнимала темными очертаниями друга, клала ему на сердце свое бледное, безмирное лицо. Закрывала тонкими пальцами очи аскета» (2, с. 155); «Вселенная всех нас окружила своими объятиями. Она ласкает. Она целует» (3, с. 240); «Ему казалось, что вселенная заключила его в свои мировые объятия» (3, с. 196); «И опять она стояла, любовно шептала ему о возможном счастье» (3, с. 244); «Сама глубина возвала к нему: «Твоя, твоя. Твоя навсегда». (Хандриков возопил: «Глубина моя». И глубина в ответ: «Твоя я...» (3, с. 24)); «Тихо кралась глубина. Стояла надо всем» (3, с. 241). Так что сохранение валентности содержания в контекстах типа «И опять она стояла, любовно шептала ему о возможном счастье» (3, с. 244); «Сама глубина возвала к нему: «Твоя, твоя. Твоя навсегда». (Хандриков возопил: «Глубина моя». И глубина в ответ: «Твоя я...» (3, с. 24)) подержано здесь фактологически.

По мнению М. Лекомцевой, при сохранении метафорическим глаголом валентностной структуры, соответствующей его исходному значению, имеет место не собственно метафора, а буквальное описание возможного мира. Действительно, ведь метафорическое употребление предполагает преобразование исходного значения глагола, чаще всего – генерализацию. Здесь же генерализации не происходит так же, как и в случае ИАМ, работающей собственно на глагольном значении и не влекущей изменения модели управления (Гажева, 1998, с. 11-16).

Тенденцию к стиранию границ между реальным и фигуративным значениями, к «превращению поэтического тропа в поэтический факт, в сюжетное построение» (Якобсон, 1987, с. 277) Р. Якобсон считает характерной приметой поэтического языка символизма, поскольку именно здесь этот прием впервые встречается без логических мотивировок, как, например, патология героя или его аффектированное состояние. Примечательно, что Б. Успенский связывает реализацию метафоры с искусством сюрреализма (Успенский, 1996, с. 445). Прием реализации метафоры, действительно, получает распространение как в художественном дискурсе символистов, так и авангардистов, в том числе сюрреалистов. Однако в символистском дискурсе, в отличие от авангардистского, тенденция к реализации затрагивает, как правило, те метафоры, в основе которых лежат образы, в целом не противоречащие традиционным представлениям о мире, более того своими корнями уходящие в народную мифологию: образы говорящих деревьев, персонифицированных человеческих эмоций и т.д. Отыскать же в традиционных текстах прототип реализованных сюрреалистических метафор сложнее, хотя, как известно, каждый поэтический образ имеет свой инвариант (Павлович, 1995). Так, например, в метафорическом контексте «И вся она (старуха) заструилась и растаяла облачком» (1, с. 49) глаголы вос-

принимаются как употребленные, в первую очередь, в своем буквальном смысле, на который в качестве интерпретационно-выводного накладывается иносказательный – «умереть». Поскольку умирание в узусе связывается как раз с противоположными смыслами: не с развеществлением и рассеиванием тела, но с отлетанием души и застыванием, окаменением, уплотнением, то есть еще большим овеществлением тела, – между буквальным и окказиональным метафорическим содержаниями этих глаголов не обнаруживается совпадений на уровне тех признаков (специфических, дескриптивных), которыми обычно оперирует метафора, но – лишь на уровне классем «исчезать», «переставать быть», а также на уровне признаков «концептуальных», если под концептом понимать систему представлений, прежде всего традиционных, об определенном явлении: общеизвестно в фольклорных текстах смерть часто описывается как отлетание души облачком. Примечательно однако, что у А. Белого в противовес традиционному образу, хотя и несомненно в его перспективе, речь идет именно о развеществлении, дематериализации тела. Фактуальность этого образа в симфонии подтверждается дальнейшим контекстом, в котором осуществлено превращение ИАМ (с ее изначальной непротивопоставляемостью буквального и фигуративного смыслов) в собственно поэтический факт. Ср.: «Иногда проплывало над башней знакомое туманное облачко. И королева простирала ему руки. Но равнодушное облачко уходило вдаль» (1, с. 49).

Отдельные буквально интерпретированные метафоры типа «Время, как река, тянулось без остановки и в течении времени отражалась туманная вечность» (1, с. 49) провоцируют реанимацию в тексте симфонии целой серии стертых языковых метафор, как например «Часы текли за часами» (1, с. 46) и др., что приводит здесь, в частности, к актуализации традиционных представлений о времени как о текущей воде. Актуализация подобных представлений о времени в контексте симфонии работает, кроме прочего, на идею сближения временной и пространственной парадигм (элементы которой также представлены «текущими») (Гажева, 2002). Совпадение данных парадигм означало бы здесь исчезновение привычных форм существования (восприятия) мира, то есть вечность. Основной же конфликт «Северной симфонии» составляет именно борьба текущего времени и «туманной вечности», которая в финале разрешается исчезновением всего тварного и ожиданием райского блаженства. Ср. характеристику «Северной симфонии» П. Флоренским как «подлинной поэмы мистического христианства» (Флоренский, 1991, *apud* Лавров, с. 15). Примечательно, что сближение временной и пространственной парадигм осуществляется посредством наделения элементов каждой из них динамическим признаком воды. Это связано с тем, что изначально (в мифологической картине мира) вода устойчиво соотносится с женственным началом природы. Поскольку решающую роль в преобразовании “тварного” мира символисты (вслед за В. Соловьевым) отводили Душе мира, Вечной Женствен-

ности, то сближение пространственной и временной парадигм через косвенное посредство воды как атрибута женственного представляется оправданным и закономерным. В этой связи вспоминаются следующие строки В. Соловьева: «Вечная женственность ныне/В теле нетленном на землю идет/В свете немеркнушем новой богини/Небо слилось с пучиною вод».

Еще более характерным для символизма, нежели использование приема реализации тропа, Р. Якобсон считает явление обратной реализации, ср.: «На обращении в троп реальных образов, на их метафоризации основан символизм как поэтическая школа» (Якобсон, 1987, с. 283). В «Симфониях» А. Белого представлены в многообразии оба приема. Ср. в качестве примера обратной реализации метафоры следующий контекст: «А в соседней комнате сидела черная гостья. Подставив свой профиль огромному зеркалу. Она ждала хозяина по-родственному и часто моргала своими крохотными карими глазками.... А рядом с ней в зеркале сидела другая, такая же черная, как и она. Так она и не дождалась философа, так и ушла по-родственному, не простившись» (2, с. 102), и далее: «...сама Вечность в образе черной гостьи разгуливала вдоль одиноких комнат, садилась на пустые кресла. Поправляла портреты в чехлах, повечному, по-родственному» (2, с. 108).

Итак, отдельные группы глагольных метафор в тексте «Симфоний» имеют тенденцию из средства образности превращаться в поэтические факты, в элементы символистического сюжета. Это, во-первых, ИАМ, работающие собственно на глагольном значении и не связанные с изменениями в актантной структуре, типа своды «струились». Характерной чертой этих ИАМ является то, что они сближают сущности и признаки, между которыми нет реального сходства. Основанием сближения, вследствие этого, может служить любой признак, каждый, и соответственно, – все. В результате тождество, создаваемое такой ИАМ, предстает не как частичное, но как абсолютное, существующее однако в ином – символическом – мире. Кроме того, в симфониях А. Белого активно обыгрываются глагольные метафоры тематического класса речисшепота, роль субъекта в которых выполняют имена определенных референтных групп, таких как: Деревья, Ветер, Метель, Море, Заря, Глаза, а также Вечность, Печаль, Скука, Память, Глубина, – что достигается, в частности, путем сохранения глаголом своей валентностной структуры. Фактологизация метафор именно этого тематического класса делает их характерной приметой собственно младосимволистского дискурса, в рамках которого концептуально значимые реалии наделяются способностью не просто невнятно намекать на существование «мира иного», но передавать интерпретируемые сообщения о приближившихся апокалипсических событиях. В целом открытость для буквализации и, как следствие, фактологизации в младосимволистском дискурсе обнаруживают метафоры, эксплуатирующие традиционные фольклорные образы.

Литература

- Арутюнова, Н. Д. (1979). Языковая метафора (синтаксис и лексика). В (н.д.) *Лингвистика и поэтика*. Изд-во «Наука»/Arutunova, N. D. (1979). *Âzykovaâ metafora (sintaksis i leksika)*. V (n. d.) *Lingvistika i poëtika*. Izd-vo « Nauka ».
- Белый, А. (1990). *Симфонии*. Изд-во «Художественная литература»/Belyj, A. (1990). *Simfonii*. Izd-vo « Hudojstvennaâ literatura ».
- Гажева, И. Д. (1998). О критериях разграничения общезыковой и индивидуально-авторской глагольных метафор. *Русская филология*, 3-4/Gajeva, I. D. (1998). O kriteriah razgraničeniâ obseâzykovoï i individual'no-avtorskoj glagol'nyh metafor. *Russkaâ filologiâ*, 3-4.
- Гажева, И. Д. (2002). *Функціонально-семантичне дослідження дієслівної метафори: семасіологічний та ономасіологічний аспекти (на матеріалі «Симфоній» А. Белого)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків/Gajeva, I. D. *Funkcional'no-semantične doslidjennâ diëslivnoj metafori: semasiologičnij ta onomasiologičnij aspekti (na materialî «Simfonij» A. Belogo)*. Avtoref.dis. ... kand. filol. nauk. Harkiv.
- Жоль, К. К. (1984). *Мысль, слово, метафора. Проблемы семантики в философском освещении*. Изд-во «Наукова думка»/Joĭ, K. K. (1984). *Mysl', slovo, metafora. Problemy semantiki v filosofovskom osvësenii*. Izd-vo « Naukova dumka ».
- Кобозева, И. М. (2001). Семантические проблемы анализа политической метафоры. *Вестник Московского университета*, 6(9)/Kobozeva, I. M. (2001). *Semantičeskie problemy analiza političeskoj metafory*. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 6(9).
- Лавров, А. В. (1991). *У истоков творчества Андрея Белого*. Изд-во «Художественная литература»/Lavrov, A. V. (1991). *U istokov tvorčestva Andreâ Belogo*. Izd-vo « Hudojstvennaâ literatura ».
- Лакофф, Дж., Джонсон, М. (2004). *Метафоры, которыми мы живем*. Изд-во «Едиториал УРСС»/Lakoff, Dj., Djonson, M. (2004). *Metaforj kotorymi my jivem*. Izd-vo « Editorial URSS ».
- Лекомцева, М. И. (1978). Лингвистический аспект метафоры и структура семантического компонента. В *Test. Yęzyk. Poetyka*. Wrocław-Warszawa/Lekomceva, M. I. (1978). *Lingvističeskij aspekt metaforj i struktura semantičeskogo komponenta*. V *Test. Yęzyk. Poetyka*. Wrocław-Warszawa.
- Павлович, Н. В. (1995). *Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке*. Изд-во института русского языка/Павловиč, N. V. (1995). *Âzyk obrazov. Paradigmy obrazov v russkom poëtičeskom âzyke*. Izd-vo instituta russkogo âzyka.
- Падучева, Е. В. (2004). *Динамические модели в семантике лексики*. Изд-во «Языки славянской культуры»/Padučeva, E. V. (2004). *Dinamičeskie modeli v semantike leksiki*. Izd-vo « Âzyki slavânskoj kul'tury ».
- Розина, Р. И. (2003). Глагольная метафора в литературном языке и сленге: таксономические замены в позиции объекта. *Русский язык в научном освещении*, 5/Rozina, R. I. (2003). *Glagol'naâ metafora v literaturnom âzyke i slenge: taksonomičeskie zameny v pozicii ob'ekta*. *Russkij âzyk v naučnom osbesenii*, 5.

Телия, В. Н. (1977). Вторичная номинация и ее виды. В *Языковая номинация. Виды наименований*. Изд-во «Наука»/Teliâ, V. N. (1977). *Vtoričnaâ nominaciâ i ee vidy*. V *Âzykovaâ nominaciâ. Vidy naimenovanij*. Izd-vo « Nauka ».

Телия, В. Н. (1996). *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект*. Изд-во «Языки русской культуры»/Teliâ, V. N. (1996). *Ruskaâ frazeologiâ. Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokul'turologičeskij aspekt*. Izd-vo « Âzyki ruskoj kul'tury ».

Тошович, Б. (1998). Структура глагольной метафоры. *Stylistyka, 7*/Tosovič, B. (1998). *Struktura glagol'noj metafory*. *Stylistyka, 7*.

Успенский, Б. А. (1996). Миф-имя культуры. В Б. А. Успенский. *Избранные труды* (том II. Язык и культура). Изд-во «Языки русской культуры»/ Uspenskij, B. A. (1996). *Mif-imâ kul'tura*. V B. A. Uspenskij. *Izbrannye trudy* (tom II. Âzyk i kul'tura). Izd-vo « Âzyki ruskoj kul'tury ».

Ханзен-Леве, А. (1999). *Русский символизм. Система поэтических мотивов. Ранний символизм*. Изд-во «Академический проспект»/Hanzen-Leve, A. (1999). *Russkij simvolizm. Sistema poëtičeskih motivov. Ranij simvolizm*. Izd-vo «Akademičeskij prospekt».

Ханзен-Леве, А. (2003). *Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика*. Изд-во «Академический проспект»/Hanzen-Leve, A. (2003). *Russkij simvolizm. Sistema poëtičeskih motivov. Mifopoëtičeskij simvolizm. Kosmičeskaâ simvolika*. Izd-vo «Akademičeskij prospekt».

Якобсон, Р. О. (1987). Новейшая русская поэзия. В Р.О. Якобсон. *Работы по поэтике*. Изд-во «Наука»/Âkobson, R. O. (1987). *Novejšaâ ruskaâ poëziâ*. В R. O. Âkobson. *Raboty po poëtike*. Izd-vo « Nauka ».

**LANGUAGES AND COMMUNICATION
WITHIN THE EUROPEAN COMMUNITY**

AN OUTSIDER VIEW / A VUE D'AIGLE: NEGOTIATING LINGUISTIC SPACES IN MULTILINGUAL EUROPE

[Lace Marie BROGDEN](#)

Associate Professor, Ph.D.

(University of Regina, Canada)

lbrogden@laurentian.ca, <https://orcid.org/0009-0009-9095-9293>

Abstract

Written as an autoethnographic travel journal, this critical essay interrogates spaces of linguistic performance and subjectivity with/in discrete, arbitrary language contexts in four (mostly) European countries. Drawing on journal entries, academic conference discourses and quotidian experiences of and through language, the author queries the negotiation of linguistic spaces on the micro, meso and macro levels, in Europe and, to a lesser extent, in Canada. Using poetics, language fragments and codeswitching, its representation enacts tensions of the spaces it seeks to critique.

Keywords: *performance, subjectivity, language, context, experience, space, level*

Rezumat

Prezentat ca note de călătorie, acest eseu autoetnografic explorează discret și arbitrar, de pe poziții de spațiu, performanțele verbale, subiectivitatea și contextele glotice din, cel mult, patru state europene. Referindu-se la evenimente cotidiene, discuții academice în cadrul conferinței și experiențe verbale de zi cu zi, autoarea cercetează relația spațiilor glotice (europene, în primul rând, dar, prin extensiune, și a celor canadiene) din perspectiva micro-, meso- și macronivelelor. Având la bază poeme integrale și corpusuri fragmentare, studiul pune în valoare aspectele acestor spații glotice.

Cuvinte-cheie: *performanță, subiectivitate, limbă, context, experiență, spațiu, nivel*

Planes, Trains et l'hors-contexte

Journal Entry: *YYZ → DUS Hour 2+23/24 août-08*

Running from Sunsets, Losing Time

For an instant,

skimming cotton white gives way to the palest cheek

As

a sulphur halo hides beyond stratus shades of glimmering magenta

Until

a jaundiced, fading saffron yields to greying cerulean

And finally

a charcoal carpet pebbles the surface of infinity

dominating a distant horizon fading to midnight blue.

The origins of this writing (if one were to believe in the possibility of fixity) are located in a commonplace “business” trip of a new(er) academic researcher, travelling to Europe to attend two conferences: the large-scale “AI-

LA 2008²³: 15th World Congress of Applied Linguistics”, in Essen, Germany, in late August, 2008, and the small-scale “Academic Identities in Crisis?”, a conference of the University of Central Lancashire in Preston, UK, in early September, 2008. The journal entries comprising the “data” of this essay were logged over 16 days, nine trains, five planes, four (mostly) European countries, three official languages (and several dialectical iterations of said languages), and innumerable metros, undergrounds, taxis, buses, cars, foot-paths and moving walkways. The telling of this journey is autobiographical, where, as Wang reminds us, “autobiography can become a site on which the semiotic is re-memorized through narrative and poetic writings” (Wang, 2006, p. 122).

Je parle le français, l’anglais, « le métro » et « les fleurs ».

En arrivant à Essen – ayant imprimé d’avance certains documents de voyage (surtout le passe-partout pour le métro fourni par les organisateurs du colloque) – je parle (en anglais) au personnel de l’hôtel afin de me renseigner sur la proximité d’une station de métro. Je marche quelques 400 mètres et je me trouve dans la station Berlinerplatz où j’identifie, sans trop de difficulté, la direction du train qu’il me faut. Une fois dans le métro, je surveille les arrêts. Je sais que je veux aboutir à Messa West. Voyant à l’affiche du métro l’arrêt Messa Ost, je crois savoir où aller. Le problème (tous ceux et celles qui comprennent le français et l’allemand auront déjà constaté mon erreur) est le suivant : étant bilingue, je me sers de l’interlangue français/allemand, pour traduire Ouest en Ost. Hélas, Ost est Est et West is West (Kipling must be having a good chuckle on me). Je constate, alors qu’en métro, il vaut mieux parler « métro ». Pendant le restant de mon séjour, je ne me fie plus à la langue française, ni à la langue anglaise, ni à la langue allemande en matière de transport. Dans le métro, je parle (et je lis) uniquement en métro. C’est bien plus simple ainsi.

Journal Entry: Gruga Park, Essen (Botanical Gardens) 24 août-08

I enter the Gruga Park without uttering a word. I have a badge that provides me free entry and so do not need to use verbal language with the gatekeepers. Once inside, I feel myself thinking – am I thinking in language? Yes, but which language?

Meandering – without map or the German language – through the paths of the park, I happen upon a glorious array of dahlias, rows and rows of dahlias, in stands of vibrant colour, many of the groupings more than five feet high. I notice all the people moving in and out of the rows, emerging from the clusters and then disappearing again, laughing and smiling and taking photo after photo. In this place of colour and light, petals become words, and all who are present know how to read.

²³AILA is the acronym of the *Association internationale de linguistique appliquée*.

Of Politics and (Language) Policy

"If you don't have explicit language policy, you have implicit language policy" ~ Neville Alexander.

Journal Entry: AILA 2008 - Opening ceremonies & keynote 24 août-08

- "Perhaps we will no longer need [to talk about language policy] when there is no longer a need to legislate policy" – Susan Glass, President, AILA.
- "The developments of EU language policy are of great significance to Africa, and indeed to the rest of the world." – Neville Alexander, Keynote
- Middle class people have a vested interest in maintaining "profits of distinction" (Alexander, after Bourdieu (1984)) associated with bi/multilingualism. And, I wonder as I listen, are these perhaps similar to the profits associated with the hegemony of unilingualism in Canada?
- "Laissez-faire [language] policy notoriously reinforces agendas of dominant groups." – Neville Alexander, Keynote.

The conference opens in a fashion typical to its genre, as various dignitaries and organizational representatives bring greetings to the congregation. Of note – to me – is a particular comment by Armin Laschet, Shirmheerr (Minister für Generationen, Familie, Frauen und Integration des Landes Nordrhein-Westfalen). Minister Laschet makes a number of remarks about the changing linguistic demographics of Germany, and of the Ruhr region hosting the conference, in particular. While interesting, his narrative of the German context is not what catches my attention; rather, it is his matter-of-fact observation of the context I call my own: "We can see in these countries [Canada and certain other colonial States] language policy is even more complicated".

Even though I have travelled to Germany to give a paper on implications of language policy for bilingual citizenship in Canada, it is not until I hear this view of the Other, that I come to see the language policies of my own context more clearly.

La forme autobiographique donne à chacun l'occasion de se croire un sujet plein et responsable. Mais, il suffit de se trouver deux à l'intérieure du même « je » pour que le doute se lève, et que les perspectives s'inversent. Nous ne sommes peut-être en tant que sujets pleins, que les personnages d'un roman sans auteur. La forme autobiographique n'est sans doute pas l'instrument d'expression d'un sujet qui lui préexiste, ni même un « rôle », mais plutôt ce qui détermine l'existence même de sujets (Lejeune, 1980, p. 242).

Indeed, I have come to here, to Germany, but to this conference in particular, to argue in favour of alternate and complex views of official language policy in Canada. But, it is through the eyes of the Other that I glimpse altered, more "complicated" and more complexified views of self. As a result, I see the opening words of the paper I have brought to Germany turning in on myself. Through my autoethnographic retellings, I review my words, seeing the challenges I have set for others as first – and perhaps foremost – my own:

Throughout this paper, I encourage you to imagine bilingualism - and perhaps in imagining, to imagine it differently. Different from what, you may ask? Indeed, there is no universal point of departure other than the space where each one of us brings discursively produced notions of bilingualism to our individual and collective acts of naming language and languaging (Brogden, 2008)...

“The Call from the Familiar on a Journey Abroad (*apud* Wang, 2004)”

The evening before I leave Germany, my husband calls. We speak of this and that, and I share with him my linguistic fatigue, noting that while I have enjoyed my time in Germany, it will be nice to be in Belgium the next day.

“That’s right,” he says, “you’ll be able to speak French in Belgium”.

“In fact,” he continues, “you may fare better in Belgium than you do once you get to England”.

I chuckle in response, not yet realizing how prophetic his observations will turn out to be...“the ‘significance of place’ (Kincheloe et al., 1991) is simultaneously historical, cultural, and personal (Wang, 2004, p. 168)”.

« Un éléphant se balançait sur une toile d’araignée... ».

Après une grande semaine de colloque, je me lève tôt afin d’assister à une dernière communication avant le train. Je suis à la recherche de Kizitus Mpoche, récipiendaire d’un des Solidarity Awards annoncés lors de la cérémonie d’ouverture. Je ne sais pas encore pourquoi, mais son titre m’interpelle: « Second Language Learning in a Multilingual Setting: The Primary School Experience in Cameroon » (Mpoche, 2008). Il est vendredi matin, 8h 30, et la salle n’est pas tellement remplie. Pourtant, la présence des autres, tout comme la mienne, semble intentionnée.

- “Inter-individual variability within primary school learners in Cameroon leads to linguistically interesting paths of acquisition of English as a second or foreign language (*ibidem*)”.

- “There is systematic variation in the interlanguage of the learners and acquisition and exposure to input correlate” (*ibidem*).

- “Learners negotiate identities on sociolinguistic lines” (*ibidem*).

Certes, des perles sortent de la communication de Mpoche - mais celle qui brille le plus fort à mes yeux n’a même pas été mentionnée. Mpoche aborde le cadre théorique de Selinker, un continuum de l’interlangue qui date de 1972 (*apud* Mpoche, 2008). C’est alors que je constate le pourquoi de ma présence dans un sens heideggerien (Heidegger, 1969 ; Heidegger, 2002), car, en effet, ma présence est la présence de l’autre, sous forme d’un cadeau que m’offre ce Kizitus Mpoche sans même le savoir...

Journal Entry: AILA 2008 - Kizitus Mpoche 29 août-08

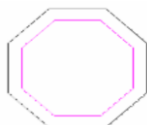
Mpoche (2008) identifies a problem with the continuum model of interlanguage as pertains to the simultaneous development of both languages - he mentions the child whose parents each speak a different maternal lan-

guage in the home, and my mind immediately jumps to les enfants issus de familles exogames au Canada, and then I start to doodle:

What about a braid of two languages, where one might see the space of interlangue as a twisted mélange of lines and colours ?

From this, my errant pen jumps to the notion of a proximity iteration.

And finally, from my scribbles of a proximity iteration, I see a spider web emerge:

Zygiella orb-web, reproduced by permission of Laura Bassett

The “toile linguistique” – this is not a new saying, but perhaps offers some new insight in this particular interpretation – might offer a more complex and dynamic representation of interlinguistic competence in bilingual and polylingual speakers than does a continuum, for in a continuum, I cannot escape the visual representation of two languages remaining distanced from one another on opposite ends of an imaginary existence.

Instead, I can see that while the spider web invokes spaces of difference, intersections and co-mingling along language lines, it also allows for third spaces – or in-between spaces – of multi-language usage. This opening up of third space heeds interpretations of the interlangue by Alber and Py (1985), and also reinforces ideas from Claire Kramsch’s keynote earlier in the week, whereby she encourages a view of “‘thirdness’ as relational, [and applied linguistics as] relation building space” (Kramsch, 2008).

Yes, this idea of spider web is useful, if precarious, because like a spider web, languages – and by extension, spaces of interlanguage – are susceptible to the perils of the environments in which they are produced. C’est ainsi que je me rappelle alors de la comptine enfantine de l’éléphant qui s’amusait à se balancer sur une toile d’araignée ; tout comme l’éléphant, tout comme les jeux d’enfants, j’ose proposer qu’aussi précaires soient-elles, les langues, et les espaces entre les langues, méritent d’être jouées.

“Where is my comfort zone? (apud Lennox, 2003)”

Journal Entry: Bruxelles-MIDI 9h21, 1C 30 août-08

- BUIZENGEN (sp?)

- HALLE (stop)

- o *rivière*
- o *moutons, vaches, blé, summerfallow w/crows*
- o *countryside is hilly farms but losing lots of elevation*
- ENDINGEN (stop)
- SILLY (stop) J too funny J
- o *de nouveau des éoliennes – plus grandes qu’en Allemagne, plus comme SK*
- o *even on this summer day in the countryside it seems the whole of Europe lives in a polluted haze*
- ATH (stop)
- o *a prosperous place L: find out what they do here*
- LEUZE (stop)
- TOURNAI
- o *EEKS! J’ai failli rater le transfert! – too many languages can sometimes be a problem*
- BAISIEUX (sp?)
- LILLE (stop)

Pourquoi ai-je noté ces noms de gares, de villes, de lieux ? Peut-être c’était pour pouvoir faire comme si je pouvais un jour retracer mes pas ? Peut-être c’était pour pouvoir garder trace de ce que je pense avoir vécu ? Ou, c’était peut-être tout simplement pour pouvoir noter quelques marqueurs de relations, même si de tels marqueurs ne sont que plutôt arbitraires, tout comme les langues dans lesquelles ils s’inscrivent...

Having left Germany I find myself, as my husband predicted, feeling some sense of linguistic relief. A Bruxelles, je suis bien dans ma peau (linguistique) même si je n’y parle plus ma langue maternelle. This particular séjour linguistique through Europe (and soon the UK) is most peculiar indeed. Perhaps the confidence of language comes less from one’s linguistic abilities, than from the contexts in which one produces (and is produced by) language(s).

Social Capital (and Deficits) with/in a Maternal Language

Though Bourdieu might agree with Coleman that social capital in the abstract is a neutral resource, his work tends to show how it can be used practically to produce or reproduce inequality, demonstrating for instance how people gain access to powerful positions through the direct and indirect employment of social connections (Wikipedia, 2008).

As I journey through the United Kingdom on my first visit to the “colonial Motherland,” my journal entries become erratic and fragmented. This country I have previously associated with Europe is clearly an island (islands really) unto itself. Although “English” is my maternal language, my English is not this country’s English. Only a few days ago, my ability to speak English in a country with an official language other than English brought some amount of social capital, allowed some degrees of negotiation, and even, on occasion, facilitated my doing and being in linguistic spaces. But here, in “England” I am well and truly Other.

I ask for translations of restaurant terms – crisp English gem, grilled tor-bay plaice and rustic ploughman’s – and wonder aloud why one would possibly think to serve gravy with pudding? I amuse my “British” hosts by calling them British – after all, they tell me, they are English or Scottish or Irish, but as a Canadian, I am the one who is British. Some of the good humoured conference attendees help me with contextual and linguistic (and class) scaffolding, offering mini-lessons on ‘Red Brit universities’ and cities located ‘north of the gravy line’. All of these linguistic encounters lead me to the conclusion that my maternal language is not, in fact, English. Rather, it is something closer to “white-settler-invader-Western-Canadianmiddle class-academically bent-English.” I knew this in theory before travelling to the UK, but now, in England, I gain new insights into language constructions (my own and those of others) in and about (not-yet-post)colonial Canada.

As I journey through linguistic, cultural and academic spaces in England, I am both privileged and marginalized by my tonguing of things. My accent is both capital and deficit, my vocabulary too. I must find new ways of negotiating for meaning within language, and at times, these negotiations take all of the interlinguistic and intersubjective abilities I have managed to acquire throughout my life.

Micro, Meso and Macro iterations of Language(s) and Context(s)

Journal Entry: Preston – Trowler Keynote (still raining) 6 sept · 08

- Paul Trowler (2008) wants us to problematize identity (me thinks he is not alone), noting “it [identity] is a bit singular and has a fixity about it”.

- He too invokes the meso level of social interaction, and I flip back to review notes from Lin Norton’s (2008) opening workshop on the first day of the conference: o Fanghanel’s (2007) framework tells us various influences (or what Fanghanel calls ‘filters’) operate at three levels of our academic work:

§ The micro, or, internal factors of the individual;

§ The meso, or, those influences related to our department or subject discipline; and,

§ The macro, or, institutional and external factors.

o Norton further notes that these filters are fluid mechanisms.

- Here is where Trowler, Norton, and my musings on language converge: languages – at all levels – are fluid mechanisms.

As my journey draws to a close on my last day before more trains, planes and moving walkways on my way “home,” I connect my two weeks of interactions of and in language and context to Fanghanel’s (2007) interpretations of the micro, the meso and the macro. On the micro level, language frames individual experience; my (or another’s) abilities (and lack thereof) to function in daily life, and to negotiate personal meaning from experiences, reside in the discrete contexts where language, languages and the spaces in between are interpreted, spoken and remain silent. On the meso level, I place languages themselves, associating Fanghanel’s term “subject” with discipline; and, as Foucault (1983) reminds us, the discipline of the discourse ex-

erts its own power on the spaces we inhabit with and through language. Finally, on the macro level, language and context merge, as language produces and comes to be produced by the socio-linguistic spaces – the multiple and contingent contexts – of the collective, by its politics, its policies, and by the State itself.

Postscript

L'une des thématiques de cette nouvelle revue « Langage et contexte » est celle des « langages et communication dans l'espace européen ». Que puis-je tenter d'offrir, en tant que canadienne, à une telle thématique ? Et bien, je tente d'offrir, en guise de remerciement, ce que j'en retire : une perspective de l'autre ; une perspective qui tourne et retourne sur soi-même – où, les philosophes français font bien de me rappeler, « je est un autre » (Lejeune, 1980) et « soi-même [est déjà] comme un autre » (Ricoeur, 1990).

It is indeed difficult, if not impossible, to write without metaphors (Jeffrey, 1997). We are metaphors and we live metaphors (Lakoff et al., 2003), in life, in language, and in our writing out of language(s). I argue, therefore, that taking an outsider view of language – un regard à vue d'aigle – is one way of seeing our own language(s) and language making differently. Or, as Eliot (1942/1974) echoes still and again, it is one (more) way to “know the place for the first time” (Eliot, 1942/1974, p. 221).

Journal Entry: Place Montparnasse, Paris n.d.

There is, in this noisy neon square, a quiet family of four; perfectly coiffed mother, heels clicking on asphalt in time with the flash of the pedestrian light, prepubescent son, windbreaker brushing against that of his father's, crossing the metropolitan gorge in the safety of a paternal embrace, daughter, swinging her purse, her adolescent German lilt audible above the claxon of taxis and the roll of ball bearings as skaters weave, tip boards, and lithely jump through the steeplechase of populous. From across the traffic circle I hear the young girl screaming: Look at me Paris!, as she authoritatively explains something of nothing to her idyllic vacationing family... There is, in this deafening moment, the silence of a thousand footsteps passing by the mute vagabond, his sign a beacon – J'ai faim. And hungry words echo in the hearts of the able, who turn a blind eye to another portion of the exhaust-stained, urine-infused sidewalk...

Language turns as/in a kaleidoscopic cacophony, b(l)ending and falling in unique and intertwined colours. How might we reconceptualize language(s) and contexts?

How indeed...

References

Alber, J-L., PY, B. (1985). Interlangue et conversation exolingue. *Cahiers du département des sciences du langage*, 1, 1-13.

Alexander, N. (2008). *Evolving African Approaches to the Management of Linguistic Diversity*. Keynote address presented at AILA 2008: 15th World Conference of Applied Linguistics, Essen, Germany.

Bourdieu, P. (1984). *Introduction from: Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. <http://web.mit.edu/allanmc/www/bourdieu1.pdf>.

Brogden, L. M. (2008). *Bilingualism + subjectivity: Towards Exogamous Conceptions of (Canadian) Citizenship*. Paper presented at AILA 2008: 15th World Conference of Applied Linguistics, Essen, Germany.

Eliot, T. S. (1974). Little Gidding. In *T.S. Eliot Collected Poems: 1909-1962* (pp. 214-223). Faber and Faber Publishing House.

Fanghanel, J. (2007). *Investigating University Lecturers' Pedagogical Constructs in the Working*. The Higher Education Academy. <http://www.heacademy.ac.uk/assets/York/documents/ourwork/research/fanghanel.pdf>.

Foucault, M. (1983). Afterword: The Subject and Power. In H. L. Dreyfus, P. Rubinow (Eds.). *Beyond Structuralism and Hermeneutics* (pp. 208-226). University of Chicago Press.

Heidegger, M. (2002). *On Time and Being* (J. Stambaugh, trans.). University of Chicago Press.

Jeffrey, B. (1997). Metaphors and Representation: Problems and Heuristic Possibilities in Ethnography and Social Science Writing. *International Education*, 27, 22-50.

Kipling, R. *The ballad of East and West* (n.d.).

Kramsch, C. (2008). *Third Places in Applied Linguistics*. Keynote address presented at AILA 2008: 15th World Conference of Applied Linguistics, Essen, Germany.

Lakoff, G., Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by: With a New Afterword*. The University of Chicago Press.

Lejeune, P. (1980). *Je est un autre*. Éditions du Seuil.

Lennox, A. (2003). *Pavement Cracks. On Bare*. BMG Music.

Mpoche, K. (2008). *Second Language Learning in a Multilingual Setting: the Primary School Experience in Cameroon*. Paper presented at AILA 2008: 15th World Conference of Applied Linguistics, Essen, Germany.

Norton, L. (2008). *Negotiating the Researcher-teacher Divide through Pedagogical Action Research*. Workshop presented at Academic Identities in Crisis? A University of Central Lancashire Conference, Preston, UK.

Ricoeur, P. (1990). *Soi-même comme un autre*. Éditions du Seuil.

Trowler, P. (2008). *Identity, Departmental Cultures and Subject Positioning*. Keynote address presented at Academic Identities in Crisis? A University of Central Lancashire Conference, Preston, UK.

Wang, H. (2006). Speaking as an Alien: Is a Curriculum in a Third Space Possible? *Journal of Curriculum Theorizing*, 22 (1), 111-126.

Wang, H. (2004). *The Call from the Stranger on a Journey Home: Curriculum in a Third Space*. Peter Lang Publishing House.

Evaluating Social Capital. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/Social_capital.

(LITERARY) LANGUAGE AND SOCIAL CONDITIONING

IDEOLOGIA DIGLOSICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA / A DIGLOSIC IDEOLOGY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Marta ISTRATI

magistru în filologie, doctorandă
(Universitatea de Stat din Moldova)

martaistrati@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-7310-4795>

Abstract

Any bilingual interaction involves language choice. It may depend on the sociolinguistic representations, which allow the speaker to relate his linguistic repertoire to his ethnic self-identification, insofar as he considers language an element of his personality and an index of belonging to a linguistic community. Sociolinguistic representations largely determine sociolinguistic attitudes, skills, habits, and the sociolinguistic consciousness. Particular attitudes and stereotypes affect the relationships between language groups, especially, when learning their languages.

Keywords: *ideology, language, representation, speaker, community, stereotype*

Rezumat

În primul rând, interacțiunea bilingvă presupune alegerea lingvistică. Aceasta poate depinde de reprezentările sociolingvistice, care permit vorbitorului să pună în relație repertoriul său lingvistic cu autoidentificarea etnică, în măsura în care el consideră limba un element al personalității sale și un indice al apartenenței la o comunitate lingvistică. Reprezentările sociolingvistice determină, în mare parte, atitudinile, competențele, obișnuințele și conștiința sociolingvistică. O formă deosebită a atitudinilor, stereotipurile, afectează relațiile dintre grupurile lingvistice și, mai ales, învățarea limbilor utilizate de acestea.

Cuvinte-cheie: *ideologie, limbă, reprezentare, vorbitor, comunitate, stereotip*

Analiza dinamicii conflictului diglosic solicită nu doar o perspectivă istorică și sincronică asupra utilizării limbilor într-o societate, dar și studierea reprezentărilor sociolingvistice alături de ideologia diglosică (imaginile și atitudinile de toate genurile: stereotipurile, prejudecățile, culpabilitatea, auto-defăimarea, idealizarea, miturile...), care fiind frecvent difuzate de instituțiile de stat, cum afirma R. Lafont, au un rol hotărâtor în menținerea și evoluția acestui conflict (*apud* Boyer, 1996, p. 94). Multiplele aspecte ale situației lingvistice actuale sunt consecințele acelor reprezentări sociolingvistice care au apărut în perioada dominării limbii ruse, ca rezultat al unor factori interni și externi, de natură socială, politică, economică și culturală.

Se cunoaște că rusificarea a început de la categoriile sociale superioare, în dependență de caracterul și conștiința lingvistică a indivizilor. Conform terminologiei catalane, acest proces poate fi numit *rusificare orizontală și selectivă*.

O manifestare directă a procesului dat, în sfera reprezentărilor sociolingvistice, este *prestigiul* de care a beneficiat limba rusă în urma utilizării ei de către păturile dominante și, în consecință, *subaprecierea limbii române*.

Drept urmare, și-a lărgit zona de influență diglosia, legată de anumite fenomene sociale și politice. Astfel „în perioada intensificării mobilității sociale, a apărut tendința de a depăși distanța socială, pentru început, prin trecerea de la limba B – română sau „moldovenească” – la limba A (rusă), acesta fiind încă un pas de *substituție lingvistică*. Un asemenea proces este numit de specialiști mecanism al *imitării statutului social* (Kriukova et al., 1991, p. 106). Diferențele lingvistice fiind unul dintre cele mai evidente semne ale apartenenței sociale, persoanele care aspirau la o nouă situație învățau limba A (rusă), îndepartându-se de categoria socială de origine și de limba acesteia (limba B – „moldovenească”), care a devenit simbolul unui statut social neprestigios. Totuși, mai greu decât o limbă secundă, se asimilează valorile culturale ale comunității respective, de aceea, pierzând propriul specific cultural, asemenea persoane nu achiziționau suficient nici noua cultură. Pentru numeroși băștinași *aculturalizați*, toate aceste schimbări fictive au determinat o conștiință falsă, ce nu permitea o identificare sigură. A doua cauză a răspândirii diglosiei, cu niște consecințe și mai extinse, a fost substituția lingvistică prin *sistemul de învățământ și mass-media*. Traumatismul suferit de copiii monolingvi băștinași la intrarea în școală sau în alte instituții de învățământ, românofobia promovată intens, frica constantă de a vorbi rău limba rusă, mai ales, printre tinerii proveniți din localități rurale, puteau fi însoțite de sentimentul de respingere socială – toate au lăsat o urmă adâncă în conștiința acelor generații, dar și în cea a urmașilor lor. Robert Lafont numește acest fenomen *comportament/sentiment de culpabilitate* (*apud* Boyer, 1996, p. 95). Acest aspect al ideologiei diglosice are drept urmare *schimbarea de cod lingvistic* (de la română la rusă) în alte medii sociale decât cel familial. Pe de altă parte, persoanele supuse „culpabilității” le creau copiilor, de timpuriu, condiții favorabile pentru învățarea limbii ruse, în multiple cazuri chiar ca limbă primară, în defavoarea limbii materne, aceștia devenind „moldoveni vorbitori doar de limbă rusă” (Condrea, 2007, p. 84).

Robert Lafont a examinat detaliat influența prejudecăților și a stereotipurilor asupra psihologiei indivizilor respectivi și apariția, drept urmare, a unei culpabilități durabile, prin oprirea unei transmițeri naturale (în familie) a limbii astfel stigmatizate și acceptarea monolingvismului în favoarea limbii dominante (*apud* Boyer, 1996, p. 93).

Pe fundalul unei asemenea situații, în țara noastră au apărut, desigur, manifestări ale altei atitudini, cea de *fidelitate lingvistică* ce a contribuit la promovarea unor acțiuni de rezistență. În majoritatea cazurilor, se împotriveau rusificării și asimilării românilor din Basarabia grupuri clandestine de elevi/studenți și tineri, a căror mișcare s-a intensificat în anii '50 și spre sfârșitul anilor '80. Opinia publică națională/mondială începea să fie sensibili-

zată de reprezentanții intelectualității, mai ales de filologi și scriitori. În anii '90, detaliile acestei lupte clandestine au devenit cunoscute datorită multiplelor publicații și diverselor organe de presă („Sfatul Țării”, „Literatura și arta”, „Țara”, „Făclia”, „Limba română”, „Moldova suverană” ș.a.). Totuși, fidelitatea lingvistică devine eficientă doar atunci când este împărtășită de întreaga comunitate lingvistică.

Evident că au existat zone în care diglosia și, în consecință, sentimentul de *culpabilitate* erau mai puțin evidente, grație unor factori istorici, culturali, politici, dar, mai ales, geografici. Este vorba de domeniile în care utilizarea limbii materne (cel mai frecvent, în varianta ei dialectală) s-a menținut datorită contactelor reduse cu centrele urbane. În unele orașe însă, diglosia slăbea ca rezultat al schimbării de cod (de la limba maternă, privită ca limbă B, la limba secundă - limba A), care a avut loc concomitent cu depășirea barierei sociale. *Moldofonia* s-a fixat aici pe un fond limitat, de aceea, pentru atenuarea conflictului, ideologia diglosică s-a completat cu un alt tip de reprezentare sociolingvistică, numită de specialiști *prejudecăți compensatoare*. O trăsătură periculoasă a acestei ideologizări a diglosiei constă în faptul că ea se bazează pe prejudecăți și stereotipuri opuse: limba dominată este calificată drept *limba trecutului, limba ruralității, limba inculturii*, dar are loc și idealizarea aceleiași limbi (*limbă de suflet, a rădăcinilor, a unui trecut prestigios, dar definitiv depășit, a naturalului, a autenticității...*). Acest paradox evaluativ ascunde însă grave pericole: cu cât limba dominată este mai sublimată, cu atât ea nu mai servește pentru modernitate, ci este condamnată la folclorizare. De altfel, uneori militanții care luptă în favoarea limbii dominate se dedau ei înșiși la o idealizare/sublimare compensatoare.

Limba „moldovenească”, în perioada diglosiei acute, era lipsită de funcții oficiale (în plus, atribuindu-i-se și statutul unei limbi „de jos” [B] (*apud* Kriukova et al., 1991, p. 94)) și totalmente marcată de aceste reprezentări ale conflictului diglosic cu două fațete (care, pe de o parte, înregistrează devalorizările survenite prin uz, iar, pe de altă parte, provoacă, ca acțiune de compensare, o mitologie flatantă, conform căreia limba B este caracterizată cu epitete ca „sfântă”, „scumpă”, „dulce”, „melodioasă” ș.a.m.d., de care, chipurile, nu se „bucură” limba A).

Ninyoles a analizat diverse directive de apreciere, cu ajutorul cărora are loc fixarea unei anumite ierarhii a limbilor în conflict, și a reprezentărilor subiective ale situațiilor reale, care determină un anumit comportament diglosic. În baza lor, cercetătorul catalan a schematizat dualitatea menționată mai sus în modul următor (*idem*, p. 109):

Modelul inversat de apreciere a limbilor	Atitudinea practică	Atitudinea compensatoare
Grupa A în raport cu limba A	Solidaritate (+)	Dezaprobare prefăcută (-)
Grupa A în raport cu limba B	Prejudecăți (-)	Idealizare (+)

O componentă a acestei tactici compensatoare, precum și o noțiune importantă și eficientă a ideologiei diglosice, care justifică procesul substituirii lingvistice, este *limba maternă*. Prin intermediul unui șir de imagini sentimentale, aceasta este reprezentată ca un fenomen atât de „natural”, asociat cu casa părintească, cu amintirile din copilărie, încât ca și cum încetează de a mai fi o componentă a situației sociolingvistice și este scoasă din limitele conflictului sociolingvistic. Atitudinea afectivă față de limba care este numită „maternă” permite mascarea stării deplorabile a acesteia.

Mai mult decât atât, în comunitățile supuse diglosiei dintre două limbi, trecerea de la „limba maternă” (daca ea este considerată limba B) la limba dominantă poate fi considerată ca un fapt de maturizare și evoluție.

Situația dată a avut un aspect și mai dăunător în cazul multor familii în care părinții realizau de timpuriu această schimbare de cod lingvistic la copii sau creau condiții necesare pentru a le oferi o altă „limbă maternă” decât a lor, cu perspectiva unei adaptări mai lejere în comunitatea dominantă, proces înrudit cu cel al „culpabilității” lingvistice. Astfel, până și în prezent, există numeroși copii moldoveni care cunosc limba româna mai rău decât rusa sau n-o cunosc deloc.

Idealizarea limbii dominate, în mod paradoxal, a fost confortabilă pentru limba dominantă, utilizarea căreia, după cum afirmă Ph. Gardy și R. Lafont (1987), nu mai este considerată o valoare, ci un fapt, cu care comunitatea lingvistică băștinașă trebuie să se conformeze (*apud* Boyer, 2001, p. 54).

În realitate, această elogiare a limbii „moldovenești” (ca limbă mai mult acomodată pentru domeniile intime ale vieții și pentru oglindirea particularităților culturii locale) reprezenta doar o manevră a cercurilor dominante, care creau politica lingvistică de asimilare, promovată sub pretextul păstrării unor funcții ale limbii băștinașilor și a unui folclorism ce trebuia să atenueze conflictul. Însă majoritatea reprezentanților comunității rusofone priveau limba „moldovenească” ca o „limbă inferioară”, atitudine înrădăcinată și transmisă din generație în generație, amplificată și din cauza unei diglosii „interne”, proprii limbii române în Republica Moldova, reprezentate printr-o dură ierarhie funcțională a formei standard a limbii și a variantelor vernaculare. Anume acest tip de diglosie complică integrarea rusofonilor în comunitatea lingvistică majoritară și cauzează o atitudine ambiguă față de valorile limbii române.

Toate aceste presiuni directe și indirecte (prin stereotipuri, prejudecăți, subaprecierea limbii băștinașilor), exercitate asupra vorbitorilor românofoni, au cauzat consecințe grave de reprezentare în conștiința indivizilor. Între reprezentările deja analizate, se înscrie și *autoînjosirea* - noțiune împrumutată de Ninyoles din sociopsihologie. Cauzele declanșării acesteia coincid, până la un anumit moment, cu originea fidelității lingvistice și a rezistenței amintite anterior: reprezentanții comunității lingvistice dominate au o reacție de răspuns orientată spre localizarea sursei de conflict lingvistic și a subiecților presiunii. Unii au ocupat o poziție favorabilă propriului grup socio-

lingvistic (de apărare și păstrare a valorilor naționale). Alții și-au îndreptat nemulțumirea contra propriei comunități, ceea ce reprezintă procesul auto-înjosirii, care a fost, pentru mulți băștinași, mobilul „ruperii” de la grupul lor lingvistic și chiar cauza unei intoleranțe față de acesta. Un procent mai mare al unor astfel de persoane caracterizează populația urbană, pe când reprezentanții colectivităților rurale au avut o conștiință lingvistică mai sinceră și mai conservatoare, bazată și pe nedorința depășirii barierei sociale deja menționate, căci considerau inutilă schimbarea de cod. În opoziție, vorbitorii ce se aflau în procesul substituției lingvistice au fost predispuși spre dezaprecierea limbii materne, adică române („moldovenești”).

În afară de consecințe psihologice și de atitudine, conflictul diglosic a avut grave urmări asupra competenței lingvistice.

În comunitatea lingvistică caracterizată prin diglosie și conflict diglosic, nu toate straturile sociale au aceeași competență lingvistică. Gradul ei deviază de la persoană la persoană.

Conform cercetătorului Jean Bernabé, sociolingvist francez, se pot distinge 3 niveluri (Bernabé, 1982, p. 93):

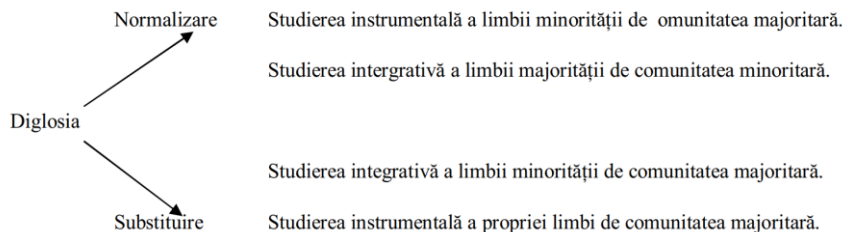
- (1) vorbitorii limbii A, care nu utilizează limba B, deoarece nu au origini în această comunitate sau sunt totalmente dezrădăcinați („la position extraordonnée”);
- (2) vorbitorii „quasi-monogloți”, care utilizează limba B, dar au și cunoștințe limitate în limba A („la position sous-ordonnée”);
- (3) vorbitorii cu o competență dublă (limba A și limba B). Aici există și subtipuri, deoarece fiecare dintre aceste limbi prezintă o formă standard și una sau mai multe variante nonstandard. În general, Jean Bernabé numește această situație „la position surordonnée”.

Mai ales la ultimele niveluri, diglosia are consecințe nu doar sociale, ci și individuale:

- vorbitorul plasat în „poziție supraordonată” este supus numeroaselor interferențe, calchieri, schimbări de cod etc., astfel, conflictul rezultat din contactul dintre limbi se soldează cu urmări psiholingvistice;
- în „poziția subordonată”, vorbitorii se aleg cu o „competență perforată” sau „cu lacune”, în ceea ce privește limba secundă.

Evitarea acestor consecințe negative într-o societate în care uzul a două limbi este inevitabil, este posibilă doar prin *normalizarea* situației lingvistice, care va transforma diglosia într-un bilingvism funcțional, ce va prezenta un dialog benefic și o acceptare onestă a pluralismului cultural.

Prezentăm (cu unele modificări) schema lui Ninyoles (*apud* Kriukova et al., 1991, p. 110), care reflectă relațiile posibile dintre cele două concepte de bază ale diglosiei (bilingvism și conflict lingvistic):

Motivarea integrativă a studierii limbii apare când individul învață o limbă străină cu scopul de a se integra în alt grup socio-lingvistic.

Studierea instrumentală a limbii secundare poate fi determinată de două circumstanțe:

- necesitatea de a însuși limba de comunicare interetnică (bilingvism funcțional);
- faptul că limba a doua funcționează într-un anumit colectiv, paralel cu altă limbă - cazul diglosiei (doar dacă, simultan, individul păstrează apartenența sa la grupul sociolingvistic inițial).

În anii '90, a început intens procesul de normalizare lingvistică, prin crearea condițiilor necesare studierii intergrative a limbii române de către vorbitorii altor comunități lingvistice, precum și recultivarea valorilor naționale ale comunității majoritare (a băștinașilor). Acest proces a fost inițiat într-un moment potrivit, deoarece istoria demonstrează pericolul imens al funcționării pseudo-bilingvismului social, care glorificând o dualitate lingvistică, contribuie, de fapt, la monolingvism în urma căruia nu vor supraviețui decât „rămășițele” limbii B.

Normalizarea lingvistică în Republica Moldova este un proces care depinde de fidelitatea vorbitorilor și condițiile sociale, deoarece consecințele conflictului lingvistic și ale ideologiei diglosice deja depistate nu pot fi rectificate prea ușor. În afara lacunelor în competența lingvistică a mai multor generații, există încă o seamă de reprezentări sociolingvistice, de imagini stereotipe, de atitudini neschimbate, care influențează în ansamblu dinamica situației lingvistice și nu permit „recucerirea” rapidă a unor poziții favorabile limbii ce fusese dominată și stigmatizată anterior.

Referințe

- Bernabé, J. (1982). Contribution à une approche glottocritique de l'espace littéraire antillais. *Linguistique*, 18(1).
- Boyer, H. (1996). *Éléments de sociolinguistique*. DUNOD.
- Boyer, H. (2001). *Introduction à la sociolinguistique*. DUNOD.
- Condrea, I. (2007). *Studii de sociolingvistică*. CEP USM.
- Крюкова, Т. В., Нарумов, В. П. (1991). *Зарубежная социоллингвистика. Германия. Испания*. Изд-во «Наука» / Krükova, T. V., Narumov, V. P. (1991). *Zarubejnâ socalingvistika. Germaniâ. Ispaniâ*. Izd-vo «Nauka».

UDC 821.135.1-94.09"19"(092) | [https://doi.org/10.62413/lc.2009\(1\).14](https://doi.org/10.62413/lc.2009(1).14)
[Research Paper Citations](#)

ELEMENTE AUTOBIOGRAFICE ÎN PRODUCȚIA LIRICĂ
A LUI CONSTANTIN VIRGIL GHEORGHIU /
AUTOBIOGRAPHIC ELEMENTS
IN CONSTANTIN VIRGIL GHEORGHIU'S LYRIC WORKS

[Mirela DRĂGOI](#)

lector universitar, doctorandă

(Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România)

mariucadragoi@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0009-4963-9124>

Abstract

The starting point in Constantin Virgil Gheorghiu's cultural biography obviously leads us to poetry, because this side of his work illustrates and characterizes the first stage in his literary development as a writer; it sets his subsequent directions and has a huge importance in defining his vision and some of the procedures. On the other hand, a thematic and stylistic analysis of his poems is all the more necessary, as the writings of this period are produced in the absence of political determination that begins to act forcefully on the entire European literature after 1940.

Keywords: *biography, poetry, writing, political determination, literature*

Rezumat

Punctul de pornire într-o biografie culturală a lui Constantin Virgil Gheorghiu ne conduce în mod evident către poezie, căci această latură a operei sale ilustrează caracteristicile unei prime etape din devenirea literară a scriitorului, îi fixează direcțiile ulterioare și are importanța definirii unei viziuni și a unor procedee de etapă. Pe de altă parte, o analiză tematică și stilistică a poemelor sale se impune cu atât mai mult, cu cât scrierile din această perioadă sunt produse în absența determinării politice care începe să acționeze constrângător asupra întregii literaturi europene după 1940.

Cuvinte-cheie: *biografie, poezie, scriere, determinare politică, literatură*

Poezia lui Constantin Virgil Gheorghiu a fost foarte puțin evaluată critic de-a lungul timpului, deși este unanim recunoscut faptul că această parte a operei sale „reprezintă un capitol distinct al creației sale, fecundându-i toate operele viitoare: romane, eseuri, amintiri” (Băileșteanu, 2005, p. 60)²⁴.

Deși la prima vedere se observă că Gheorghiu a „funcționat” ca poet în perioada 1937-1942, rezultatul acestor cinci ani fiind trei culegeri de versuri, nu trebuie să uităm că, chiar și în timpul în care înregistra în Franța mari

²⁴Aceasta este singura lucrare care vizează o analiză profundă a acestei părți „ne-sau mai puțin cunoscută” a operei lui C. V. Gheorghiu, „rămasă între pagini de cărți ori reviste în biblioteci”, „din cauza războiului și a exilului ulterior, și a cenzurii drastice la care a fost supusă după război”.

succese editoriale cu proza sa, el continua să colaboreze în calitate de poet la revistele editate de diaspora românească la Paris²⁵, la Roma (Guția et al., 1957, pp. 4-5), Madrid etc. De aceea, a opri la 1942 perioada de formare a poetului și de orientare a scrisului său spre domeniul liricii este o opțiune fără certe justificări, întrucât, așa cum vom vedea mai departe, Gheorghiu trăiește exclusiv în, prin și pentru Poezie: „Mi-am început cariera literară în calitate de poet”, îi plăcea scriitorului să repete atât în cadrul interviurilor pe care le acorda spre sfârșitul vieții, cât și în „Memorii”: „Am trăit întotdeauna în lumea poeziei – așa cum o fac copiii -, complet desprins de lumea adulților” (*Memorii*, I, p. 376).

De la cea mai fragedă vârstă, Constantin Virgil Gheorghiu a trăit într-o lume vie și familiară, plină de iubire și poezie. Scriitorul mărturisește că interesul pentru arta poetică îl moștenește de la mama sa, de la care a învățat să alcătuiască „rugăciuni, acatiste, imne și cereri de o frumusețe arzătoare și cerească” (*Tatăl meu*, 1998, p. 78): „Luasem obiceiul să compun poezii încă din copilărie. De la mama am învățat arta poetică. Deoarece mama mea scria poezii aproape în fiecare zi. Noi, copiii, o priveam scriind ore întregi cu un ciot de creion. Eram intrigat de activitatea ei misterioasă și o întrebam întruna ce face. Ea ne răspundea că scrie poezii, dar nu ne permitea să ne uităm la ele. Le ascundea cu grijă. (...) Prima poezie a mamei noastre era o rugă fierbinte către Dumnezeu...” (*Memorii*, I, pp. 255-256).

Încă de la „vârsta jocului”, Gheorghiu compune versuri inspirate din viețile sfinților - poeme despre Maxim Mărturisitorul și Sfântul Ioan Damaschin (*Cum am vrut să mă fac sfânt*, 2005, p. 59). Constată cu uimire că s-a născut într-un ținut în care „tăcerea era preferată cuvântului” (*Cum am vrut să mă fac sfânt*, 2005, p. 111), în „ținutul oamenilor fără cuvinte, al tăcuților, al celor ce se liniștesc, isihăștilor, pustnicilor și anahoreților”²⁶ și că, în mod paradoxal, întreaga toponimie închide un bogat conținut simbolic, care-l vrăjește pentru totdeauna: „Copil-poet, eram fericit că, atunci când îmi deschideam ochii, al doilea pisc ca înălțime din munții noștri se numea *Panaghia*, Preasfânta Fecioară Maria. Eram fericit să traversez pădurea care era foarte aproape de casa noastră și care se numea Nicopea, ceea ce înseamnă Fecioara Biruitoare.... Căii mergeam să-i adăpăm în Ozana: *Dumnezeule, mântuiește-ne!* Aveam veri la Trisaghion, cântarea întreit sfântă, la Aliluia, la Chiralesa ...

²⁵*Luceafărul* - Revista scriitorilor români în exil. Paris: *Rugăciune pentru aviatorii căzuți* (nr. 1, noiembrie 1948, p. 89) și *Poeme din exil* (nr. 2, mai 1949, pp. 136-137); tot ca poet, a colaborat și la revista „Semne. Revistă de gândire, artă și literatură”, între anii 1960-1963.

²⁶Neamțul este ținutul în care călugării isihăști (așa-numiții „buricari”), anahoreții bizantini care se refugiaseră acolo au adus cu ei cărțile sfinte, operele Părinților Bisericii și întreaga tradiție duhovnicească a Evangheliei.

Aceste toponime sfinte încântau în mine copilul poet și creștin” (*Cum am vrut să mă fac sfânt*, 2005, p. 242).

Tot în copilărie, află de la tatăl său – „consul al marelui Împărat al cerului pe pământ” - că scrisul e un lucru sfânt, prin care oamenii imită Patima și Învierea lui Iisus: „Caligrafia este un ritual. Cel mai sfânt dintre rituri. Căci cel care scrie, arată simbolic, cu degetele și cu palma, taina Sfintei Treimi, a Întrupării, a punerii în mormânt și a Învierii lui Hristos. (...) Simbolistica Învierii în scriitură și teologia caligrafiei au fost foarte dragi inimii mele de poet în vârstă de șapte ani” (*Cum am vrut să mă fac sfânt*, 2005, pp. 153-155). Gheorghiu decide să-și dedice exclusiv viața poeziei pentru a deveni „poetul poporului” său la vârsta de șaptesprezece ani, când intenționează să abandoneze cursurile Colegiului Militar de la Chișinău. Consideră, în acest moment, că poezia este idealul său suprem în viață și că și-a dovedit, prin crearea și redactarea unei reviste literare trimestriale – „Luna nouă” -, competența în materie literară. Mai mult decât atât, el se consideră a fi tânărul poet al Chișinăului și al Basarabiei, întrucât publică poeme prilejuite de anumite evenimente solemne din viața elevilor din liceul militar în „Crai Nou”, în revista „Luna nouă”, care are „o sută de pagini și apare în fiecare trimestru” (cf *Memorii*, I, p. 277), în „Luminătorul”, revista oficială a Bisericii din Basarabia, dar și în suplimentele literare ale revistelor bucureștene „Universul”, „Viața literară”, „Bilete de papagal” și „Adevărul”. Adolescentul Gheorghiu se află în căutarea unei vocații literare și a semnelor care să o confirme. Manifestă un entuziasm debordant, având revelația destinului său: „Faptul că sunt poet e o realitate, nu o himeră. (...) Acum, eu sunt tânărul poet al orașului. Toată lumea mă cunoaște. Fostul guvernator și ministru, eliberatorul Basarabiei, Pan Halipa, mă primește duminica la el acasă, ca să-i citesc poeziile mele. Îmi aduce elogii. (...) Toate aceste lucruri m-au întărit în hotărârea mea de a abandona totul pentru a mă consacra exclusiv poeziei” (*Memorii*, I, p. 279).

Însă tatăl său, deși înțelege că „misterul poetului este tot atât de înfricoșător ca misterul martirului și al sfântului”, îi cere să-și amâne această încercare de consacrare literară după obținerea bacalaureatului, la sfârșitul lunii iunie 1936. De-a lungul acestor ani lungi de liceu, tânărul Gheorghiu se simte devenind poet din toate fibrele sale și nu încetează să afirme că poezia a constituit, în cazul lui, soclul pe care și-a construit întreaga carieră literară (cf Amaury d’Esneval, 2004, p. 26). Simte că, prin poezie, se apropie „de Dumnezeu mai mult decât ceilalți oameni. (...) Poezia, ca și rugăciunea, este o scară spre cer” (*Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer*, 1998, pp. 106-107).

De altfel, pe tot parcursul vieții sale luptă să ajungă „poetul lui Hristos și al României”: „sunt sigur că lupt eroic, fără să mă dau bătut. Dumnezeu mă va răsplăti. Cum l-a răsplătit pe Columb. Voi fi marele poet al poporului meu. Poetul lui Hristos și al României. Nu știu ce voi înfăptui, nici cum voi

sfârși, ar îmi urmez calea, „...uitând cele ce sunt în urma mea, mă întind cât pot spre cele dinainte...” (*Epistola Sf. Apostol Pavel către Filipeni*, cap. 3, v. 12-14). Nu există progres fără să urci treapta următoare. Iar cel care se oprește și încetează să urce, coboară deja” (*Memorii*, I, p. 459).

Făcând parte din generația „care se ridică prin 1940” și care era „deja tulburată de tensiunile politice care începuseră după 1934” (cf. Eliade, 1997, p. 535), poetul este silit, ca și colegii săi de breaslă, să „plece în Rusia”, dar, spre deosebire de aceștia, el nu se întoarce „cu rușii după el”. Alege să evadeze din România aflată sub teroarea sovietică pentru „a se cățăra pe trunchiul popoarelor străine, ca orhideele” (*Memorii*, I, p. 16).

În „Viața literară”, semnătura tânărului poet apare alături de numele lui Radu Gyr și Eugen Jebeleanu. Datorită acestei precocități literare, în toamna anului 1936, directorul Editurii Cartea Românească (Alexandru Belciurescu) acceptă publicarea primei culegeri de poezii, intitulată sugestiv „Viața de toate zilele a poetului”. Acest prim volum vede lumina tiparului exact la 1 martie 1937, iar prima sa pagină redă un frumos portret al poetului, realizat de talentatul desenator Marcel Iancu. Văzându-și cartea în librării, Gheorghiu se simte împlinit ca poet, consacrat în calitate de creator: „Numai Dumnezeu a putut încerca bucuria pe care o resimt eu acum. Pentru că activitatea artistului este comparabilă cu cea a lui Dumnezeu, care a scos din neant pământul, mările și oceanele, cerul și luna, soarele și tot firmamentul... Probabil că Dumnezeu a încercat aceeași bucurie când a creat copacii, florile, elefanții, peștii, fluturii și când, în sfârșit, a modelat din lut, asemenea unui olar, omul, și a suflat peste el ca să-i dea viață. (...) Sunt mulțumit, ca Dumnezeu. Mulțumit la culme. Fiindcă nu există nici o bucurie, nici o plăcere, nici o voluptate atât de intensă și de profundă ca aceea a creației. (...) Voluptatea creației este rezervată doar lui Dumnezeu și omului” (*Memorii*, I, pp. 321-322).

Poetul este atât de mulțumit că „o stea cu numele său s-a fixat pe firmament”, încât trimite câte un exemplar al volumului de versuri tatălui său, profesorului Pintilie de la Cernăuți, tuturor celorlalți oameni care au contribuit la formarea sa, dar și poezilor consacrați, fără a-i uita pe colegii săi de la Facultatea de Filosofie.

Momentul debutului în pagină tipărită este evocat în „Memorii. Martorul Orei 25”, în pagini ce beneficiază de o extraordinară precizie și bogăție a detaliilor; scriitorul înregistrează și pune în pagină gesturi, replici, atitudini pe care le-a manifestat în acel moment crucial din existența sa. Iată cum își rezervă Gheorghiu poziția de martor la înscrierea destinului său pe o traiectorie definitivă: „Viața de toate zilele a poetului”, prima mea carte, tronează în vitrinele librăriilor la 1 martie 1937. (...) Pentru aceia dintre noi cărora le lipsește curajul, Dumnezeu a lăsat pe pământ, ca pildă, mici coleoptere: insecte luminoase care, la căderea nopții, strălucesc pe câmpie ca stelele. Din mo-

ment ce licuricii, lampyris noctiluca – care sunt niște insecte foarte mici – strălucesc ca stelele, de ce ne-am îndoi că vom deveni și noi stele” (*Memorii*, I, p. 323)?

Astfel de episoade se multiplică în paginile confesive ale lui Gheorghiu, în variante asemănătoare, dar în proporții diferite, cu scopul de a dovedi tenacitatea cu care scriitorul își plasează devenirea artistică sub semnul încrederii mistice în vocația sa: „Alerg și eu înainte, spre ținta mea. Fără să mă poată opri nimic. (...) Sunt sigur că lupt eroic, fără să mă dau bătut. Dumnezeu mă va răsplăti. (...) Nu există progres fără să urci treapta următoare. Iar cel care se oprește și încetează să urce, coboară deja” (*Memorii*, I, p. 459).

Aceste două fragmente configurează, ca și multe altele de aceeași factură ce pot fi identificate în scrierile de bătrânețe ale lui Gheorghiu, un sens comun: credința în destinul său de „poet al României și al lui Dumnezeu”, destin al cărui înțeles nu se află în zona determinărilor imediate, ci în alt plan, mistic.

„Viața de toate zilele a poetului” și „Caligrafie pe zăpadă” reprezintă prima fază a traiectoriei lirice – în mare parte autobiografice – a lui Constantin Virgil Gheorghiu. Din punctul de vedere al istoriei literare, publicarea volumului de versuri „Viața de toate zilele a poetului” poate fi înregistrat ca un moment de conștientizare și de formare a viziunii artistice proprii lui Gheorghiu, în versuri a căror structură nepretențioasă se potrivește perfect cu tonul duios și expresia limpede, dar și cu tema tradițională a dezrădăcinării, cu imaginea copilului ce și-a părăsit satul natal și care își întoarce privirea spre cuibul familial ca spre un punct de sprijin moral:

„Aș vrea să sărut mâna mamei
Și zăpada ceainicului de porțelan
Mi-e dor să întind pe cerdac pernuțele
Și să sap în grădină rugii de bostan” („Fiul risipitor”).

Poezia liminară – „Scrisoare tatii” – , publicată inițial în revista Liceului Militar de la Chișinău²⁷ și reprodusă în „Vremea”²⁸, este o dedicație transfigurată liric pe un suport de tristețe și incertitudine existențială, prin care poetul consacră această carte tatălui său:

„Ia cartea asta și iartă-mi neputința
De-a nu fi fost ca toată lumea
Și toate chinurile și amărăciunile
De altă dată
Uită-le tată”.

Această poezie reprezintă pentru tânărul poet un mesaj special pe care i-l adresează tatălui său: „Nu e vorba despre o poezie ca toate celelalte. Nu e, la

²⁷Gheorghiu, V. (elev). (1934, 31 mai). Scrisoare tatii. *Crai nou*, 5, 4-5.

²⁸Gheorghiu, V. (1934, 10-25 iunie). Scrisoare tatii. *Vremea*, 159, 2.

drept vorbind, literatură. E o adevărată scrisoare. O scrisoare gravă. Fiindcă ori de câte ori am ceva important sau grav de comunicat tatei, îi scriu o poezie. Apoi o public și-i trimit tatei revista în care e publicată. Nu-i aduc niciodată la cunoștință lucruri importante printr-o scrisoare. Întotdeauna prin poezie, deoarece, în poezie, mă exprim mai ușor” („Memorii”, I, p. 361).

La puțin timp de la publicarea acestei epistole în versuri, în „Viața literară”, un lung articol intitulat „Plagiatorul” al cotidianului Gărzii de Fier – „Buna Vestire” – îl acuză de piraterie literară. Reprezentanții noii ordini – a „dreptății și onoarei” -, instaurată de Legiune, vede în Gheorghiu un adversar tocmai pentru că nu este și el „soldat al Europei”.

Dialogul poetului cu tatăl său constituie și tema poemului „Mărturisire”, în care Gheorghiu specifică faptul că destinatarul poemelor sale poate fi și

„un băiat de țaran, tată,
Plecat pe la școli poate
Cu crucea orașului în spate,
Va plânge într-o sară aici
Deasupra poeziilor mele mici
Pentru truda plugurilor care
Răstoarnă brazdele pe ogoare
În satul cu numele scris cursiv
Numai în actele mele de notarul bețiv...”

care „are să priceapă” în „sufletul lui”

„Că poetul (...)
Poartă ca și el umerii durerilor, goi,
Pe umeri în orașul cu trotuarele ude...” („Mărturisire”).

Poemul se constituie apoi într-o structură progresivă, ce lărgeste perspectiva consacării întregului volum de versuri acelor „cari poartă ca mine sub pieptar/Iconițele plânsului primite în dar...”.

Astfel, de la individual (în prima strofă, care pune în relație cele două instanțe – poetul și „băiatul de țaran”, asemeni lui), gestul dedicației devine colectiv, chiar universal („ei, acei cari...”). Progresia este concepută în mod armonios, fiind susținută și de coincidența între strofă și frază (1 strofă = 1 frază).

Penultimul poem – „Căsuța cu poezie” – readuce însă în prim-plan imaginea familiei poetului, căci ei îi consacră poetul toate versurile sale:

„Totuși rândurile înflorite,
Pe care le-am scris
Cu mâna de copil
Și le-am închis

Mai demult
În căsuțele versului de mătasă

Le-am strâns aici și vi le trimit vouă
Spre iertare acasă”.

Registrul tematic exploatat în cele paisprezece poeme ale acestui volum este circumscris în totalitate dezvoltărilor autobiografice:

„Iată că mi-am aplecat peste file
Fruntea de zăpadă
Și mi-am scuturat pe hârtie
Sufletul ca pe-o livadă” („Căsuța cu poezie”),

căci poetul de optsprezece ani suportă cu greu viața hărțuită de nesiguranța zilei de mâine:

„(...) În pieptul meu
Ceva e tulpure de la o vreme („Căsuța cu poezie”).

Firul poeziei tânărului Virgil Gheorghiu străbate mai întâi anii copilăriei, pe care-i suprapune apoi antitetice peste frământările sufletești cauzate de neajunsurile vieții adolescente; așa se naște regretul pentru „toamnele celor optsprezece ani scutate/Prea devreme” care generează „cartea asta cu poeme/Scrisă de mâinile mele sara, chinuit (...)” („Mărturisire”).

Din momentele fericite ale copilăriei, amintirea sa a reținut câteva scene care își fac loc în poezie în versuri scrise invariabil pe un ton mohorât și nostalgic care „desgroapă/Aici, fluierul doinei, murdar de plâns și de noroi”:

„Tilincile cântecelor mele scutate
Pe hârtie nu sunt frumoase toate...” („Mărturisire”).

Poezia ia, astfel, un ton tânguitor, sub care se ascunde imaginea unui tânăr poet singur, înstrăinat, dezrădăcinat, dar care nu regretă că s-a încumetat să se avânte în volbura vieții de scriitor. „Autoportretul” cu care se încheie acest prim volum de poezii al lui Virgil Gheorghiu aparține aceluiași fond elegiac, specific liricii de confesiune și își are suportul în trăiri afective complexe, prilejuite de împrejurări de viață dureroase:

„Iau puțină cerneală
Un creion chimic și acuarele (...)
Apoi împrăștii cărbune mult.
Pentru portretul meu ajunge.
Ochii nu se văd, fiindcă omul care scrie
Stă cu capul între mâini și plânge...”

De multe ori este evocat chipul mamei, asociat mereu elementului vegetal; ei îi cere poetul mângâiere și sprijin „după atâta drum”:

„Eu sunt așa de obosit! Mi-e dor acum

De mâinile mamei și de livadă.
Dacă vrei primește-mă să-mi reazem
Fruntea pe brațul surorii de zăpadă” („Ruga fiului risipitor”).

Puținii critici care au luat în discuție aspectele liricii lui Gheorghiu au subliniat desuetudinea și puerilitatea poemelor, expresia „uneori abruptă, neglijentă” și superficială a unor versuri de tipul:

„Aș vrea să văd albinele și vițeei
În frunte cu stea curată
În lădița din pod am lăsat
Pușculița și ursul de vată” („Fiul risipitor”) (cf Zăciu, vol. II, 1998, p. 368).

Placheta de versuri intitulată „Ceasul de rugăciune” (1942)²⁹ este ultima sa contribuție ca poet și marchează trecerea la o sursă de inspirație diferită – realitatea politică. Poetul nu renunță însă la asociațiile sugestive pe care i le-a deșteptat întotdeauna contemplarea naturii. Caleidoscopic se perindau în fața noastră „icoane” din natură și din viața omului la munte, cu trăsăturile lor caracteristice; însă în „Ceasul de rugăciune”, apusul soarelui ce înroșește norii prezice destrămarea și suferința României din timpul celui de-al doilea război mondial. Plopu „tremură de durere în tunica lui de răcoare”, luna apare după o colină ca „un coif de jandarm”, iar sufletul omului e „ca un hulum speriat de gloanțe”, care „se întoarce singur acasă...” („Închinare”).

Geneza poemelor ce formează placheta „Ceasul de rugăciune” e explicată în „Memorii”: „Poeziile pe care le scriu acum sunt pătrunse de spaima care domnește pretutindeni. Seara, când contemplan luna, ea îmi sugerează casca unui jandarm dușman care mă pândește în spatele dealului și mă urmărește... Îi scriu o poezie tatei spunându-i că, dacă se dezlănțuie catastrofa, îmi voi lăsa trupul pe câmpul de bătaie în mâinile inamicului, iar sufletul meu, ca o turturea tânguitoare, speriată de gloanțe, se va întoarce la porumbar, la casa parohială, la noi („Memorii”, I, p. 384).

Spațiul natural se dovedește a fi cea mai bună protecție a omului pe timp de război; în plus, cele mai multe detalii proprii ciclului vegetal situează cinci dintre cele șase poeme ale acestei plachete într-o vară universală, atemporală, pe care orice ființă umană ce se asimilează poetului o poate simți ca pe o vârstă a alcătuirii și a realizării, ca pe un timp în care lumea se încarcă de înțelesuri.

²⁹Placheta de versuri cu acest titlu conține șase poeme, printre care nu se regăsește însă poezia la care face referire Gheorghiu în „Memorii”, I, p. 489 - „Vae, vae, vae, Polonia” („Nenorocire, nenorocire, nenorocire, Polonia”), pe care ar fi scris-o în momentul ocupării Poloniei de către germani și pe care i-ar fi citit-o tânărului pictor Rybicza, în timp ce acesta îi făcea portretul.

După această scurtă trecere în revistă a celor trei culegeri de versuri ale lui Gheorghiu, se impune o ultimă considerație în legătură cu această direcție de activitate a scriitorului în discuție.

Am văzut că prin poezie acest scriitor pătrunde în lumea literară interbelică, se face cunoscut și se bucură de prețuirea colegilor săi de breaslă. Acest lucru este evident și prin includerea unora din poemele sale în lucrarea „13 poeți, 13 poezii de dragoste”, publicată în 1943³⁰ la Editura Librăriei Pavel Suru, în coordonarea lui Vintilă Horia, Ștefan Baciuc și Ovid Caledoniu – lucru care arată clar că Gheorghiu se integrase perfect acestei generații sensibile, „cu toate păcatele și virtuțile ei, așa cum a fost, la vremea ei”³¹. Tânărul poet se alăturase crezului celor doisprezece tineri poeți incluși în această antologie, pentru a realiza împreună cu ei „o încercare de reconciliere” între „cititori și volumele de versuri”, „o apropiere necesară” readucerii „poeziei în patrimoniul de simpatie și înțelegere a tuturor”.

Astfel, este clar faptul că versurile acestui poet tentat în permanență de meditația lirică nu au fost catalogate de contemporanii săi drept o expresie a exuberanței sale juvenile, ci, din contra, semnatarii „manifestului pentru o apropiere necesară” considerau că versurile lui Gheorghiu își au suportul în trăiri afective complexe. Însă acum, după mai mult de jumătate de secol, ele și-au păstrat doar importantul rol de a completa și de a nuanța imaginea destul de bine conturată a prozatorului. Asta pentru că valoarea lor, raportată la restul operei acestui scriitor, este de biografie sentimentală, fiind evident pentru criticii actuali faptul că „poezia rămâne și în cazul lui o boală de tinerețe” (Simion, 2005).

Referințe

(n.d.) (1943). *13 poeți, 13 poezii de dragoste*. V. Horia, Șt. Baciuc, O. Caledoniu (Eds.). Editura Librăriei Pavel Suru.

Băileșteanu, F. (2005). *Nihil sine Deo sau cruciada literară a ecumenistului Constantin Virgil Gheorghiu*. Editura Autograf MJM.

Eliade, M. (1997). *Memorii (1907–1960)*. Editura „Humanitas”.

Esneval, A. (2004). *Gheorghiu*. Editions Pardès.

Gheorghiu, C. V. (1940a). *Armand Călinescu*. Editura Socec.

³⁰Cele 13 portrete realizate de Neagu Rădulescu creionează imaginea literară a lui Virgil Carianopol, Vania Gherghinescu, Ion Aurel Manolescu, Petre Păulescu, Teodor Scarlat, Ștefan Stănescu, Simion Stolnicu, Gh. Tules, E. Ar. Zaharia și a celor trei coordonatori.

³¹Din dedicația lui Ovid Caledoniu soției sale, datată 5 februarie 1945; *apud* Mihai M. Călugăru, în Prefața intitulată «drama Basarabiei și un scriitor uitat», ce prezintă ediția românească din 1993 a reportajului de război „Ard malurile Nistrului”.

Gheorghiu, C. V. (1940b). *Caligrafie pe zăpadă*. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

Gheorghiu, C. V. (1942). *Ceasul de rugăciune* (plachetă de versuri cu un portret al autorului de R. Rybiczka). Editura Națională Gh. Mecu.

Gheorghiu, C. V. (1999). *Memorii. Martorul Orei 25*. (S. Mihăescu-Cârsteanu, Trad.). Editura Gramar.

Gheorghiu, C. V. (1937). *Viața de toate zilele a poetului*. Editura Cartea Românească.

Guția, I., Camilucci, M. (1957, 14 iunie). Poesia romena della diaspora. *România*, 4-5.

Simion, E. (2005, 14 mai). *Memoriile lui Constantin Virgil Gheorghiu*. *Ziua*.

Zaciu, M., Papahagi, M., Sasu, A. (coord.). (1998). *Dicționarul Scriitorilor Români* (vol. III). Editura Fundației Culturale Române.

BAROCUL ȘI OPERA CANTEMIRIANĂ / THE BAROQUE AND CANTEMIR'S WORKS

[Alisa COZMULICI](#)

magistru în filologie, doctorandă

(Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Republicii Moldova)

cozmulici@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-4119-6114>

Abstract

Baroque brought to light an anomorphic sensibility situated under the sign of a supersaturated manner of expression. Baroque creator abhors the calm, measure, simplicity and clarity of expression. Trickery, prudence, 'crypticness' – this is the life style proposed by baroque. The essence of the baroque character has a dichotomic nature (sometimes even polytomic), he fluctuates continuously between two egos. An eloquent example is 'Cantemir's unicorn' whose antagonistic dualism comes from the existence of two beginnings, a superficial one and an esoteric one – the assailed and the assailant, the aggressed and the aggressor – an authentic trompe l'oeil baroque. The themes undertook by the baroque creator are as problematical as his characters: fortuna labilis, fugit irreparabile tempus, ubi sunt etc. The baroque creator appeals to methods of obscuring the text, such as the 'forced allegory.' A baroque work can be wrapped in massive, descriptive, and usually complex allegorical structures, which contribute to the 'visualization' of the work's imaginary. The allegorical structures of 'apele Nilului' or Epithim's fortress from "Istoria ieroglifică" serves as an example. Although this style did not catch up in the Romanian community, its implosion had amazing results especially in the literary field, Dimitrie Cantemir's work being an eloquent example.

Keywords: baroque, expression, nature, ego, dualism

Rezumat

Barocul a pus în lumină o sensibilitate anamorfofică, situată sub zodia suprasaturației formelor de expresie. Creatorului baroc îi repugnă calmul, măsura, simplitatea și claritatea expresiei. Trucare, prudență, „încifrare” – iată codul vieții propus de baroc. Chintesența personajul baroc este de natură dihotomică (alteori chiar plurihotomică), el oscilează continuu între două euri, un exemplu elocvent poate fi considerat Inorogul cantemiresc al cărui dualism antagonic porvine din existența a două porniri, una de suprafață și o alta, ezoterică – asediat și asediator, agresat și agresor - un autentic trompe l'oeil baroc! Motivele abordate de creatorul baroc sunt la fel de problematice ca și personajele sale: fortuna labilis, fugit irreparabile tempus, ubi sunt etc. Creatorul baroc adesea apelează la multiple modalități de obscurizare a textului, una din acestea este alegoria forțată. O operă barocă poate fi învâluită în structuri alegorice masive, descriptive, de regulă, cu arhitecturi complicate, ce contribuie la

„vizualizarea” imaginarii operei. Așa ar fi construcțiile alegorice ale apei Nilului sau ale cetății Epithimiei din „Istoria ieroglifică”. Deși acest curent nu s-a instaurat în mod preponderent în arealul românesc, totuși implozia sa a dat rezultate uimitoare mai ales pe tărâm literar, un exemplu elocvent fiind opera luminatului principe Dimitrie Cantemir.

Cuvinte-cheie: baroc, expresie, natură, ego, dualism

Există mai multe interpretări, definiții ale barocului. Pentru istoricii artelor nonverbale acest termen marchează o perioadă (secolele XVII și XVIII) a picturii europene, un stil arhitectural, un fenomen cultural ce și-a găsit exprimările cele mai viguroase în domeniul artelor frumoase și al artelor aplicate. Din acest punct de vedere, de altfel perfect justificat, barocul este o formă de expresie esențialmente vizuală, însă pentru specialiștii istoriei literare, termenul a primit un sens mult mai larg, dar și mai relativ, acel al unei atitudini în fața vieții, al unei specifice percepții a lumii exterioare și, bineînțeles, a celei interioare. Deși în cercetarea oricărui curent literar și artistic analiza matricii diacronice este o *conditio sine qua non*, în cazul de față, o cale mai sigură de identificare a spiritului baroc ni se pare nu atât axa diacronică, pe care nu o negăm, cât perceperea adânc individuală a dimensiunii existențiale. Sensibilitatea (în mare parte ostentativă, este adevărat), marcată de o ireconciliabilă tulburare ontologică, apărută din realitatea socio-istorică peste care s-a grefat un univers imaginar specific. Barocul a fost cel ce a pus în lumină o sensibilitate anamorfotică, chiar tragicodefensivă, situată sub zodia suprasaturației formelor de expresie.

Considerându-se pradă a contradicțiilor vieții, a unui fatum în perpetuă metamorfoză, creatorului baroc îi repugnă calmul, măsura, simplitatea și claritatea expresiei. Se poate afirma că dacă Clasicismul are o aură masculină, Barocul, prin caracterul său, ne apare mult feminizat și nu în sensul Romanticului adesea maladiv, excentric și cu trăsături masculine diminuate, ci în sensul biopsihicului feminin care drept act de sublimare folosește nu atât frumusețea, cât *înfrumusețarea* din care își crează scut și armă (efimeră, este adevărat) într-o lume a bărbaților. Dacă Clasicismul a fost (și rămâne) un Caesar al timpurilor, Barocul considerăm a fi legendara Cleopatra.

Creatorul baroc este unul *per excellentiam* „de atelier” și, poate, din astă cauză tiparul de om promovât este aidoma unui monument baroc, în care esențial devine efectul aparent, mizându-se pe „decor”, pe „luciu” de fațadă, care ține să impresioneze, să surprindă, strâmtorând, de cele mai dese ori, adevăratele virtuți, sau ascunzând partea slabă a individului. Trebuie să

se țină cont că în baroc, de regulă, „lucrurile nu trec drept ceea ce sunt, ci drept ceea ce par” (Gracian, 1975, p. 44). Trucarea realității devine, în epoca barocă, un cod al vieții. „A părea e, așadar, verbul ce luptă să-l înlocuiască pe a fi” (Adamek, 2004, p. 29). Se schimbă și viziunea despre lume, percepută drept o falacioasă împletire de mizerii materiale și spirituale, motiv pentru care „homo fictus” baroc preferă poziția de „umbră”, devine prudent. Trebuie de spus că prudența barocă e excelată în așa măsură, încât atinge treapta maniei, mai ales în secolul „înfloririi” barocului (sec. al XVII-lea). Trucare, prudență, „încifrare” (de aici și pasiunea barocului pentru alegorie) – „cine joacă cu cărțile pe față, riscă să piardă” (Adamek, 2004, p. 43) – iată codul vieții propus de baroc.

Personajul baroc e lipsit de acel faimos caracter monolitic al antichității, chintesența sa fiind de natură dihotomică (alteori chiar *plurihotomică*), el oscilează continuu între două euri, încât nu va ajunge niciodată să înlăture „fundamentală dublicitate a inimii sale, motiv pentru care drama (modalitatea sa specifică de reprezentare) va înregistra conflictul dintre două mișcări ale aceluiași suflet, iar drept termeni ai antinomiei aceste scene vii, două speranțe sau două posibilități de existență ale personajului” (*idem*, p. 20). Spre exemplu, reputatul prinț shakespearian, Hamlet, fluctuează între reflecția (îndoiala) exorbitantă și actul justițiar, singurul potențat să închidă traseul conflictului³². În această ordine de idei, „Hamletul” român este prințul Inorog („Istoria ieroglifică”), al cărui dualism antagonic parvine din existența celor două porniri, una de suprafață, explicabilă și absolut firească, de apărare a dreptului de moștenitor, poziție de jertfă, și o alta, ezoterică, îngropată în cochilia ieroglifică, de acaparator. Asediat și asediator, agresat și agresor – un autentic *trompe l’oeil* baroc!

„Inorogul monarhiia pasirilor, iară Filul epitropiia Strutocamilii a răzsipi să nevoia” (Cantemir, 1983, p. 240).

Hermeneutica esențelor mascate, a mesajului deghizat în manieră barocă, adesea devine pentru cititor o autentică aventură, căci atât autorul, cât și personajele au permanenta manie a refugiului în peruasiuni, gnome „de ochiul zavistiii supt scutul umilinții aciuându-mă” (Cantemir, 1983, p. 13)

³²Poziții asemănătoare o au, în literatura universală, Othello (William Shakespeare), regele Lear (William Shakespeare), prințul Sigismundo (Pedro Calderon de la Barca), Cavalerul din Olmedo (Lope de Vega) ș.a.

șiretlicuri de acțiune sau de text. Și doar o cercetare meticuloasă a textului descoperă că și personajele *albe* ale operei, de regulă, au pete întunecate.

Populând o lume dilematică, personajul baroc este, de multe ori, un spirit schizofrenic, cazul Hamelionului „Istoriei ieroglifice”. Întregul univers al existenței acestuia este bântuit de enigme tenebre care, paradoxal, îl încântă și, totodată, îl înnebunesc. Un univers deviat de la limita echilibrului, stabilității. Hamelionul cantemirian s-ar părea, la o primă cercetare de suprafață, *Salamandă* demonică, însă permanenta modulație în gândire și limbuția nemăsurată îl coboară la statutul de mărunță și bicornică șopârlă, marca existenței căreia sunt o împletire de sinozități și disonanțe:

„... pre cale mărgînd, pre cum pașii așe chitele își muta și precum piielea, așe gîndurile și minte își vârsta și-și schimba” (*Op. cit.*, p. 291).

Trucarea, instabilitatea nu-l împiedică pe creatorul baroc de a fi moralist, de a contempla și analiza mediul în care își duce amarul existenței. Motivele abordate de creatorul baroc sunt la fel de problematice ca și personajele sale: fragilitatea destinului omenesc (*fortuna labilis*) asupra căruia timpul dispune de o invincibilă supremație, imaginea timpului care se scurge fără milă (*fugit irreparabile tempus*), lăsând în urma sa doar gustul amar al părerilor de rău ș. a.:

„Vădz frumșele și podoaba ta, ca iarba și ca floarea ierbii; bunurile tale în mî-nule tălharilor și în dintele moliilor; desfășările tale: pulbere și fum, carele cu mare grosimi în aer să înalță și, îndată răschirîndu-să, ca cînd n-ar hi fost să fac” (Cantemir, 1990, p. 20).

Drept argument al „deșertăciunii”, al ratării faptelor lumești sunt aduse uneori un șir de glorii apuse (*ubi sunt* – motiv complementar încă din Antichitate a temei *fortuna labilis*), prin aceasta căpătându-se un plus de patos și de cadență solemnă:

„O, lume, dară eu știu precum și alții mulți ca mine, încă și mai puternici decît mine, au fost; dară pînă la sfîrșit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împărații persilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiros și Crisors? Unde iaste Xerxis și Antaxerxis, acestia carii în loc de Dumnădzău să so-cotii și mai puternici decît toți oamenii lumii să ținea [...] Unde iaste Dioclitian, Maximian și Iulian, tiranii cei puternici și mari? Unde iaste Theodosie cel Mare și Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasile Machidon și cu fiul său Leon Sofos și alți împărați puternici, mari și vestiți a grecilor? Unde sînt împărații Romii, cetății ceii de toată lumea biruitoare? Unde iaste Romilos, ziditoriul ei, și alții pînă la Chesariu Avgust, căruia toate

părțile i s-au închinat? Și ce să-ți mai dzic? Unde sînt moșii, strămoșii noștri, unde sînt frații, priiatinii noștri, cu carii ieri-alaltăieri aveam împreunare și într-un loc petrecere... ” (Op. cit., pp. 26-27)?

Înclinat spre ostentație, creatorul baroc adesea apelează la multiple modalități de obscurizare a textului, căci drept credo al condeierului de acest tip ar putea fi considerate cuvintele-îndemn ale lui Baltasar Gracian:

„Nu-ți răspica prea limpede gîndul. Cei mai mulți nu prețuiesc ceea ce înțeleg, venerînd doar ceea ce nu înțeleg” (Op. cit., pp. 103-102).

O astfel de modalitate oferă alegoria (o alegorie, de regulă forțată), prin intermediul căreia se edifică extravagante caractere caleidoscopice. Pe lângă formele de alegorii simple, liniare, o operă barocă poate fi învăluită în structuri alegorice masive, descriptive, de regulă, cu arhitecturi complicate, ce contribuie la „vizualizarea” imaginarului operei. Așa ar fi construcțiile alegorice ale *apei Nilului* sau ale cetății Epithimiei din „Istoria ieroglifică”:

„... deasupra temeliei, până supt streșinile cele mai de gios, patru părăți din patru marmuri de porfiră încheiați era, adecă fietecare părăte dintr-un marmure sta, și încheietura în colțuri, pe unde, sau cum s-au împreunat, nu ochiul muritoriu, ce așeși mai și cel nemuritoriu, precum n-ar fi putut alege îndrăznesc a dzice. ... Iar în vârful trulii aceii mari chipul boadzii Pleonexiii în picioare sta, carea cu mâna dreaptă despre polul arctic spre polul antarctic, cu degetul întins, ceasurile arăta. Deci când umbra vârvului degetului în mijlocul trulelor celor mai mici sosiia, după numărul lor ceasurile să înțelegea. Iară denaintea ușii capiștii, o cămară, carea pe șapte stâlpi era ridicată, înainte să întindea și fietecare stâlp în chipul unii planete era făcut, ca precum numărul planetelor, așe chipul lor aievea să arete” (Op. cit., p. 178-180).

Evident, astăzi, prolixitatea, ornamentația luxuriantă a textului, în maniera vremurilor, stilul criptic și ambiguu, miriadele de coduri alegorice care derută, eroii cu o esență indecidabilă, nu sunt întotdeauna pe placul omului modern care, în graba sa, nu are răbdarea de a se adânci în hățiturile acestui gen de opere. Însă anume această febră creatoare le sporește farmecul și le susține faima de scrieri „cu miez adânc”.

În chip de concluzionare, am vrea să subliniem că deși acest curent nu s-a instaurat în mod preponderent în arealul românesc, totuși implozia sa a dat rezultate uimitoare mai ales pe tărâm literar, un exemplu elocvent fiind opera luminatului principe Dimitrie Cantemir.

Referințe

- Adamek, D. (2004). *Ochiul de linx. Barocul și revenirile sale* (ediția a II-a). Editura Limex.
- Cantemir, D. (1990). *Divanul sau Gilceava înțeleptului cu lumea, sau Giudețul sufletului cu trupul*. Editura Minerva.

Cantemir, D. (1983). *Istoria ieroglifică* (vol. I). Editura Minerva.

Gracian, B. (1975). *Oracolul manual și arta prudenței. Criconul* (vol. I). (Traducere, prefață, tabel cronologic și note de Sorin Mărculescu). Editura Minerva.

PETITE HISTOIRE DES RELATIONS ENTRE LA FRANCE
ET LA ROUMANIE, ENTRE LA LITTÉRATURE ROUMAINE
ET CELLE FRANÇAISE /

A SHORT HISTORY OF RELATIONSHIPS
BETWEEN FRANCE AND THE ROMANIANS,
BETWEEN THE ROMANIAN AND FRENCH LITERATURES

Rodica BOGATU

doctorante

(Université d'Etat de Moldova)

bogatu_rodica@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0004-7865-9320>

Abstract

In the XIXth century, a great number of Romanian travellers, especially sons of rich noblemen, came to study in France relating to the French cultural and political life, which they would eventually implement in Romanian upon their return. (It is the third source of diffusion of French ideas in the Romanian space after the contribution of the Phanariotes and the French consulates.) Many of these students played a major role in the world of politics and literature, among them we can find: Vasile Alecsandri, Alexandru Macedonski, Nicolae Iorga and Ion Ghica. Strong relationships are established between some French and Romanian writers, between Romanian and French literatures such as: the writer and politician Ion-Heliade Rădulescu met Victor Hugo and Alphonse de Lamartine (elected Honorary President of the Association of Romanian Students of France in 1847), Ion Ghica's had long-lasting relationships with Jules Michelet and Edgard Quinet, whose courses were attended by Romanian students, and who supported the Union of Romanian Principalities in 1859. In brief, French literature was highly received in Romania, as France often appeared as a model in the eyes of Romanians fighting for their independence and unity, a fact which explains the very close links between the intellectual and political life, between literature and commitment.

Keywords: relationship, literature, cultural life, idea, Romanian space

Rezumat

În secolul al XIX-lea, numeroși români, în deosebi feciori de boieri (Vasile Alecsandri, Alexandru Macedonski, Nicolae Iorga, Ion Ghica etc.), își fac studiile în Franța și implantează, mai apoi, la întoarcere în România, elemente de cultură și politică franceze. Se stabilesc relații durabile între unii scriitorii francezi și români: Ion Heliade-Rădulescu, Victor Hugo și Lamartine; Ion Ghica, Jules Michelet și Edgar Quinet etc.

Cuvinte-cheie: relație, literatură, viață culturală, ideie, spațiu românesc

L'histoire des relations franco-roumaines, et tout particulièrement celle des rapports culturels, est placée sous le signe magique d'un pont de latinité

qui a uni, à travers les âges, la Roumanie à la France. Comme le soulignait le général de Gaulle, « depuis toujours, au cours des drames où, au cours des siècles, furent jetés Roumains et Français, jamais, quoi qu'il soit arrivé, ils ne se sont considérés autrement qu'avec beaucoup d'estime et de sympathie ». Cet attachement réciproque plonge ses racines dans leur héritage latin qui a conduit la Roumanie et la France à se retrouver dans les domaines de la pensée, des lettres et des arts.

Pendant les XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, les relations franco-roumaines se sont amplifiées et diversifiées. Le manuel « Le français en Roumanie » contient une intéressante affirmation d'après laquelle un certain capitaine valaque, Mărăcine, venu lutter au service du roi Philippe VI de Valois, et qui fut l'ancêtre du poète Pierre Ronsard (*Mărăcine* signifie « ronce » en français). Les vers du poème « Ode à Cassandre » semble témoigner de l'origine roumaine du célèbre poète. Les relations devenaient plus étroites entre la littérature française et les pays roumains qui, sortant à peine du Moyen Âge, ne s'occupaient guère encore que de la théologie et des chroniques, mais sentaient de plus en plus le besoin d'une nouvelle poésie, correspondant aux idées et aux sentiments dont journallement ils se pénétraient.

À l'époque des Lumières et beaucoup plus intensément à l'époque romantique, un grand nombre de Roumains ont fait leurs études en France, ce qui permit des contacts culturels des plus divers et, en même temps, une grande pénétration de la littérature française dans la conscience culturelle roumaine. À partir du XVIIIe siècle, les oeuvres des classiques français circulaient en version originale dans les pays roumains. On lisait Bossuet, Racine, Corneille, La Fontaine, Boileau, Molière.

Au XIXe siècle de nombreux voyageurs roumains, notamment les fils de boyards, voyagent (Iorga, 1981) ou séjournent en France, en particulier pour leurs études et rapportent des éléments de culture et de politique qu'ils implantent en Roumanie à leur retour³³. Plusieurs de ces étudiants ont joué un rôle majeur dans la politique et les lettres. Citons ici Vasile Alecsandri, Alexandru Macedonski, Nicolae Iorga et Ion Ghica. Des relations solides s'instaurent entre certains écrivains français et la Roumanie, entre la littérature roumaine et celle française : rencontres de l'écrivain et homme politique Ion Heliade-Rădulescu avec Victor Hugo et Lamartine (élu, en 1847, Président d'Honneur de l'Association des Étudiants Roumains de France), poésies roumaines de Dimitrie Bolintineanu, traduites par l'auteur et envoyées à Victor Hugo, Alphonse de Lamartine, Jules Janin, Théodore de Banville et aux principales revues françaises. Les relations durables de Ion Ghica avec Jules

³³Il s'agit, après la contribution des Phanariotes et des consulats français, de la troisième source de diffusion des idées françaises dans le monde roumain.

Michelet et Edgard Quinet les cours de qui sont suivis par les étudiants roumains, et qui soutiennent en 1859 l'Union des Principautés Roumaines.

Bref, la France apparaît souvent comme un modèle aux yeux des Roumains luttant pour leur indépendance et leur unité, ce qui explique les liens très intimes tissés entre la vie intellectuelle et la politique, la littérature et l'engagement.

Dans cette oeuvre de pénétration, il est important de mentionner le nom de Nicolae Iorga qui dit « qu'il ne faut pas faire une place trop large aux émigrés, aux épaves humaines de la Révolution, aux proscrits de l'Empire, qui ne furent ni aussi nombreux, ni aussi actifs qu'on se l'imagine ». Les voyageurs français traversant la Roumanie sont rares, et ils ne donnent que des scènes sans importance, des chapitres d'amour léger avec quelque *Catinca* valaque, comme le comte de Lagarde qui passa par Bucarest pour se rendre en Russie.

Les premiers traducteurs d'ouvrages français en roumain dans la seconde moitié du XVIIIe siècle se mirent au travail en même temps que les Grecs, pour la plupart établis en Occident, qui enrichirent en quelques années leur littérature de bons ouvrages. C'est donc à l'école supérieure grecque, fondée par les princes phanariotes, que les boyards apprirent le français. Ils connaissaient si bien cette langue que le boyard Constantin Conachi écrit avant 1800 des vers dont la facture, aussi bien que le contenu (didactique, philosophique et sentimental) rappelle l'école de Delille. Mais parmi tous ces nobles roumains, passionnés de la littérature française, le plus actif fut Alexandru Beldiman, un Moldave qui donna tour à tour, tout en peinant à la traduction de l'Iliade, des versions roumaines des « Ménechmes » de Régnard, de « Numa Pompilius ». Il traduisit aussi la « Mort d'Abel », pastorale du même auteur.

Un jeune écrivain, formé à Vienne et en Italie, Gheorghe Asachi, utilisa Florian aussi pour son idylle de « Myrtille et Chloé » avec laquelle commence, de fait, le théâtre moldave.

Après Beldiman, le mouvement fut continué par certains boyards qui, pour la plupart, s'étaient formés sans maîtres. On peut citer ici Vasile Draghici dont on conserve encore dans une église de Iași la modeste bibliothèque, Ion Buznea qui traduisit dans un doux langage « Paul et Virginie », Vasile Pogor qui osa s'attaquer aux solennels alexandrins de la « Henriade », plus tard Emmanuel Draghici qui s'arrêta aussi bien au « Code de commerce » qu'au premier « Traité de cuisine », inspiré par un modèle français.

Comme on le voit, les principaux représentants de ce courant destiné à donner aux Roumains une culture nouvelle, italienne, parfois allemande,

mais surtout française, sont les Moldaves: le programme de l'école de Iași, sa fréquentation assidue par les enfants des nobles l'explique suffisamment.

Dans la capitale valaque l'oeuvre difficile de donner en roumain les meilleurs produits de l'esprit français à travers des siècles trouva un admirable organisateur et un des collaborateurs les plus zélés dans le directeur d'un périodique qui devait provoquer et entretenir l'intérêt chez un public de trois cents lecteurs. C'était Ion Eliad qui se fit appeler plus tard aussi Rădulescu. À lui revient une des premières places dans le développement intellectuel de notre pays.

Il connut George Gordon Byron par des versions françaises et traduisit une partie des « Méditations poétiques » d'Alphonse de Lamartine « sans pouvoir rendre néanmoins », dit Nicolae Iorga, « dans les syllabes lourdes de sa version l'enivrante fluidité de l'original ». Il donna plus tard un recueil de nouvelles romantiques. Autour de lui s'assemblèrent des boyards. Ion Văcărescu publia une traduction en vers du « Britannicus » de Jean Racine. D'autres, simples dilettantes, présentèrent à un public encore insuffisamment préparé, mais d'une intelligence très vive et d'une puissance d'adaptation tout à fait remarquable, une partie des comédies de Jean Baptiste Poquelin (dit Molière) - l'« Amphytrion » avait été traduit par Ion Eliad lui-même - et d'autres pièces plus faciles, nécessaires au théâtre nouvellement fondé.

L'« Atala » et le « René » de François-René de Chateaubriand parurent à la même époque en roumain. Une Ghica, la mère de Dora d'Istria, traduisit une partie du livre de Mme Campan sur l'éducation. Plus tard Ion D. Negulici et d'autres y ajoutèrent la traduction d'ouvrages semblables qu'avaient publiés Mme de Genlis et Aimé Martin. Toute une bibliothèque fut formée ainsi en moins de dix ans.

La meilleure traduction d'un ouvrage français parut cependant en Moldavie où Constantin Negruzzi dont les nouvelles très soignées comme style ressemblaient aux récits de Prosper Mérimée, trouva le moyen de reproduire l'envolée de Victor Hugo dans ses « Odes et Ballades » (Lagarde et al., 1985b).

Restait cependant à réaliser une oeuvre beaucoup plus difficile, celle de créer une littérature originale ayant comme source d'inspiration, et non comme modèle d'imitation servile, cette littérature romantique de la France nouvelle. Elle pouvait prendre ses sujets dans la vie nationale elle-même, dans le charme mystérieux des anciennes ballades, dans les terreurs des contes de revenants, dans le souvenir des glorieux combats livrés par les ancêtres pour défendre contre l'envahisseur cette terre roumaine mille fois trempée du sang de ses martyrs, dans l'élan vengeur d'une société indignée contre les abus et l'oppression. Le premier qui s'y essaya et qui réussit fut un

élève de Vaillant, Grigorie Alexăndrescu, qui moins heureux qu'Ion Eliad, ne devait jamais voir la France, après s'être pénétré de son esprit.

Plus tard seulement les chansons populaires seront recueillies par Alecu Russo, élève des écoles françaises de Suisse, et par cet étudiant revenu de Paris qu'était à ses débuts le grand poète Vasile Alecsandri.

L'influence française dominait dès ce moment même la littérature roumaine de la renaissance nationale.

Le succès de la civilisation et de la langue française devient vite une mode dans les salons roumains, mode tournée en dérision par Costache Faca dans sa pièce « Comedia Vremii » (« Comédie du temps »), et par Vasile Alecsandri qui, dans plusieurs comédies écrites entre 1850 et 1863, crée le personnage de Chirița (Kiritza).

Les catalogues de librairies et de cabinets de lecture attestent que si dès la fin du XVIIIe siècle l'Encyclopédie de Denis Diderot et de Jean Le Rond d'Alembert connaît une vogue incontestable (Lagarde, 1985a), tous les auteurs, tous les types d'ouvrages, classiques et modernes, obtiennent la faveur des lecteurs roumains du XXe siècle.

Les années 1920 et 1940 furent la grande époque « française » de la Roumanie. Ce pays était le premier client étranger de l'édition parisienne. Hélène Vacaresco, Anna de Noailles, née Brâncoveanu, la Princesse Bibesco faisaient briller la culture roumaine dans les salons parisiens. La Reine Elisabeth traduisait en français les légendes populaires roumaines sous le pseudonyme de Carmen Sylva, et la Reine Marie publiait « Histoire de ma vie » chez Plon en 1938.

Paris est devenu une patrie pour les talents roumains. Leur contribution à l'essor de la culture française est reconnue : le compositeur George Enescu ; les actrices Maria Ventura et Elvira Popescu ; Constantin Brâncuși, grand précurseur de la sculpture moderne ; les ingénieurs Traian Vuia et Henri Coandă ; Eugène Ionesco, membre de l'Académie Française, créateur du théâtre de l'absurde ; Mircea Eliade, grand historien des religions ; Emil Cioran, jugé par les critiques français comme le plus grand stylisticien de la langue française du XXe siècle ; les poètes Ion Vinea et Gherasim Luca ; les écrivains Panaït Istrati et Tristan Tzara, le dernier étant le fondateur du mouvement « dada » en 1916. Dès les années '30, exista - avant Paris - un mouvement existentialiste roumain auquel Cioran appartient. En 1946, André Breton décréta que Bucarest était « la capitale du surréalisme ». Maurice Blanchot fut découvert par une revue roumaine.

On pourrait conclure que pour les Roumains, au cours de leur histoire, le français a été la langue formatrice de l'intellectualité et on ne saurait négliger sa contribution dans l'identité nationale roumaine. Citons les mots de Nico-

lae Titulescu, le plus brillant représentant de la diplomatie roumaine, qui, en parlant de l'histoire des rapports franco-roumains, l'appelait « l'histoire d'une amitié non assombrie et d'une entente non interrompue ».

Références

Iorga, N. (1981). *Istoria românilor prin călători*. Editura Eminescu.

Lagarde, A., Michard, L. (1985a). *XVIIIe siècle. Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire*. Éditions Bordas.

Lagarde, A., Michard, L. (1985b). *XIXe siècle. Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire*. Éditions Bordas.

DIE DEFINIERUNG DER IDENTITÄT DES "BLAUEN ENGELS" / "BLAUEN ENGELS" IDENTITY DEFINITION

[Cătălina BĂLINIȘTEANU](#)

Magister in Philologie
(Universität Bacău, Rumänien)

balinisteanu.catalina@ub.ro, <https://orcid.org/0009-0009-7645-1768>

Abstract

The work analyses Heinrich Mann's novel "The Blue Angel" and its main character, Rosa Fröhlich, whose identity is to be discovered. The construction of this woman's identity begins by establishing her position in the society, providing essential cultural and social data. First, the character's name is analysed, a name which carries some symbolic meaning and is influenced by the social conventions of the period under consideration, where her image is closely linked with the night bar where she works. The characterization of the main protagonist in this factitious world continues with the description of interpersonal relationships, where the author insists on the subject-object relationship and the roles and functions of a woman in a highly commercialized society. The setting of the novel emphasizes the characters' lack of power; the female character seems to be frustrated by the new social requirements, making her feel a men's prisoner and a prisoner of her own social position.

Keywords: *novel, identity, society, meaning, convention, relationship*

Rezumat

Lucrarea analizează romanul scriitorului Heinrich Mann „Ingerul Albastru” și eroina principală a acestuia, Rosa Fröhlich, a cărei identitate se încearcă a descifra. Construirea identității acestei femei începe cu stabilirea poziției ei în societate, prin furnizarea unor date esențiale cultural și sociale. Mai întâi, se analizează denumirea simbolică a eroinei sub influența convențiilor sociale din epoca respectivă, în care imaginea acestei artiste este strâns legată de caracterul barului de noapte în care ea își desfășoară activitatea. Prezentarea situației eroinei, în această societate fictivă, continuă cu descrierea relațiilor interumane și, aici, se insistă asupra relației subiect-obiect și asupra rolurilor și funcțiilor pe care femeia le deține într-o societate puternic comercializată. Spațiul în care se desfășoară acțiunea romanului contribuie la accentuarea lipsei de putere pe care o resimt eroii; personajul feminin pare a fi frustrat de noile cerințe sociale, din cauza cărora se simte prizonier al bărbaților și al poziției sale sociale.

Cuvinte-cheie: *roman, identitate, societate, sens, convenție, relație*

Wenn man *Professor Unrat* liest, betrachten wir Rosa Fröhlich als den „blauen Engel“, weil sie als das Symbol des Lokals auftaucht. Der Aus-

gangspunkt unserer Analyse ist Sebeoks Theorie³⁴ über die semiotischen Zeichen, indem man sich auf den Namen des Lokals konzentriert, weil er das Identifikations- und Unterscheidungsinstrument von anderen städtischen Plätzen ist. Von Anfang an stellt seine Dekodierung große Anforderungen, der Leser wird angeregt, weil seine Neugier eine ausführliche Präsentation des Platzes fordert. Der Name „Der Blaue Engel“ ist wie ein Spiegel dieses Raumes; er soll interessante Aspekte der Personen enthüllen, die hier arbeiten oder herkommen.

Einerseits scheint die Farbe „blau“ auf die geographische Lage, auf den Handlungsort zu verweisen: das Lokal liegt in einer Hafenstadt im Norden Deutschlands; die Indexzeichen (die Brise, die Wellengeräusche, die Seemänner, die das Lokal jeden Abend besuchen) und manche deiktischen Zeichen weisen auf die Lage des Meers hin. Andererseits bezieht sich „der Engel“ auf den viktorianischen Begriff „the angel in the house“³⁵; er wird aber symbolischerweise mit einer entgegengesetzten Bedeutung verwendet. Der verleumderische Eintritt und Rosa Fröhlichs Verhalten, als der „Engel“ des Lokals, heben das Erscheinen einer neuen Identität hervor. Bevor die Frau ihre Persönlichkeit einem besonderen Raum auferlegt, muss sie sich mit dem oberflächlichen Bild einigen, mit dem mythischen Bild, das die Männer für sie erfunden haben damit sie die Frau leichter besitzen können. Die Frau muss dieses Bild des „Engels“ übersteigen, sie kann hinter einem so unschuldigen Bild nicht mehr stehen, deshalb erscheint der Umsturz dieses Begriffes und die Ironie des Autors in der Wahl dieses Namens für das verurufene Lokal.

Die Industrialisierung erzeugte eine soziale Konkurrenz und diese hatte einen großen Einfluss auf das kulturelle Leben, auf die allgemeine Mentalität und auf die Denkart der Menschen. Viele Philosophen beschäftigten sich mit den geistlichen Eindrücken dieser Kollision zwischen den Menschen, die am Rande einer Handlung stehen, und denjenigen im Mittelpunkt, es gibt einen Konflikt zwischen Peripherie und Achse innerhalb des sozialen Systems. In seiner *Phänomenologie des Geistes* führt Hegel zwei philosophische Kategorien ein, um den Zusammenstoß zwischen einer marginalen und einer zentralen Stelle zu erklären: d.h. der Knecht und der Herr. Die beiden repräsentieren den Rand und den Mittelpunkt des Systems. Der

³⁴Thomas Sebeok unterscheidet sechs Typen von semiotischen Zeichen: das Symptom, den Signal, ein Ikon, das Index, das Symbol und den Namen.

³⁵Der Begriff „Engel des Hauses“ stammt von Coventry Patmoors Gedicht (1856) „Angel in the House“, das die Pflicht der Frau als Hausfrau, Ehefrau und Mutter lobte, deren Rollen war, die moralischen und göttlichen Werte in einer Familie oder Gesellschaft zu erhalten (Bock, 2002, S. 121).

Knecht wird immer beherrscht, er beherrscht nie die anderen, er erkennt den Herrn an und wird nie von jemandem anerkannt und endlich wird er durch Arbeit für den Herrn und für seine Angst vor dem Herrn definiert. Im Gegensatz dazu bekommt der Herr alle Vorteile des Systems. Diese Beziehung zwischen dem Herrn und dem Knecht verändert sich, wenn der Knecht ein Selbstbewußtsein entwickelt und dieses bedeutet den Anfang der Revolution, solange er seine Stellung erfährt und sie mit derjenigen des Herrn austauschen will. Deshalb beginnt der Knecht diese Wanderung vom Rande zum Mittelpunkt.

Die Machtverhältnisse in der Schule, wo Professor Unrat sich wie ein Herr verhält und seine Schüler wie Knechte behandelt, verändern sich radikal wenn der Professor, während seines Versuches, die Schüler zu bestrafen, sie bis in das Lokal „Der Blaue Engel“ verfolgt und in dieser Weise die Künstlerin Rosa Fröhlich kennen lernt, deren Persönlichkeit wie ein Katalysator auf das Schicksal des Professors wirkt. In diesem verderblichen Raum bemerkt man, dass die Albernheit seines tyrannischen Verhaltens aus einem Mangel an Leidenschaft und Liebe in seinem Leben folgt. Gefühle, die seit langem aufgehoben wurden, blühen wieder auf und die Künstlerin „beherrscht“ den Alten, der völlig von ihrem unwiderstehlichen Reiz bezaubert ist. Diese zieht den Professor (einen Mann mit einer bestimmten sozialen und finanziellen Stellung) den Gymnasiumsschülern vor, die auf der Suche nach neuen Abenteuern sind. Die satirischen Episoden aus der Garderobe der Künstlerin im Lokal stellen diese Umkehrung der Machtrollen dar. Der Tyrann aus der Schule verliert Autorität und Respekt wegen dieser Frau. Statt eines Verhältnisses zwischen Herrn und Knecht entsteht ein Komplizentumverhältnis oder eine scheinbare Freundschaft zwischen dem Professor und den Schülern, weil in Rosas Garderobe alle Männer ihrer Schönheit und ihrem Reiz unterworfen sind. Diese Garderobe ist der einzige Raum wo die Männer keine Macht mehr besitzen und die Frauen eine Chance haben, die anderen zu beherrschen. Rosa Fröhlich betont auch die Opposition zwischen Frau und Mann aus kultureller Perspektive: die Schule, eine Erziehungsanstalt, die von den Kindern der respektablen Menschen besucht wird, ist der Raum, wo nur der Mann Herr sein kann; andererseits ist das unanständige Lokal eine niedrige Anstalt, die den Respekt von niemandem fordert, wo der „ehemalige“ Herr seinen Willen den anderen nicht mehr auferlegen kann und wo seine Stellung von einer Frau eingenommen wird.

Auch in diesem Roman verlacht der Autor die Begriffe „Haus“ und „Heimat“, die die Moral und soziale Ordnung seiner Gesellschaft repräsentieren. Bisher wurden „Haus/Heimat“ als das Glücksideal betrachtet, wo sich die Mitglieder einer Familie und die Einwohner eines Landes wiederver-

reinigen und sicher fühlen. Aber der Handlungsraum des Romans scheint ein umstürzliches Bild des Hauses bzw. der Heimat zu sein. Weil die Helden zu einer solchen Atmosphäre geneigt sind, wird in dieser Weise das ideale Bild zerstört und die idyllische Laune verspottet. Die Männer interessieren sich nicht mehr für die Bewahrung einer hypokriten Moral. Man findet die gemütliche Atmosphäre im Lokal „Der Blaue Engel“, in diesem „Abgrund“ nicht mehr.

Hinsichtlich des Handlungsraums scheint es, als ob Rosa wie in einer Falle lebte. Jenseits des Verhältnisses zwischen der engelhaften und der dämonischen Frau, spürt der Leser eine besondere Situation: die Heldin, die sich entweder gut oder empörend verhält, scheint „eingesperrt“ irgendwo von den Männern zu sein; wenn man den privaten Charakter der weiblichen Existenz in Betracht zieht, sieht man die Frau als „Engel des Hauses“ an; in dieser Weise kann man Rosa Fröhlich als „Lokalsengel“ betrachten; sowohl das Haus als auch das Lokal sind „Gefängnisräume“ für Rosa. Sie wird in verschiedenen Orten gefangen und eingekerkert, sie scheint die Gefangene der Männer zu sein, dies beweist ihren untertänigen Charakter. Der Verfasser hat die Heldin „eingekerkert“ und verstummen gemacht, um sie ihrer Autonomie zu berauben; die Männer wollen symbolisch diese Frau ermorden oder verstummen lassen. Rosa sieht dem Tode ins Auge und tritt allerlei Fallen entgegen wie eine Strafe für ihre rebellischen Handlungen: Rosa wird von ihrem Ehemann erwürgt, wenn sie ihn mit Lohmann betrügt, so wird sie bestraft, weil sie Ehrgeiz erweist, dass sie einen älteren mittelständigen Mann heiratet, um ihre soziale Stellung zu überschreiten, indem sie ihre Autorität zeigt, wenn sie Initiative ergreift, um mögliche Kandidaten für einen Ehemann zu jagen. Sie wird auch bestraft, wenn sie ihre dämonische Weiblichkeit und Sexualität zu offen entfaltet (Ehrgeiz, Autorität, Offenbarung der Begierde = männliche Charakterszüge). Manchmal endet diese Einverkerkerung der Heldin mit der Hilfe eines Mannes, der als einziger imstande ist anderen Menschen zu helfen oder sie zu töten. Lohmann ist derjenige, der Rosa vor ihrem langweiligen Leben rettet, aber er ist auch derjenige, der die Bestrafung des Ehepaares hervorruft.

Die Frau will ihre Eitelkeit in öffentlichen Räumen beweisen. In diesem Spiel der Überschreitung der privaten und öffentlichen Grenzen hat die Heldin die Rolle, sich selbst und zugleich auch den Reichtum des Ehemannes, des Vaters, des Geliebten auszustellen. Auch wenn man die Frau auf einen privaten oder öffentlichen Raum bezogen hat, entwirft der Mann eine ähnliche Darstellung der Frau, wie ein gemeinsames Ding auf dem „Ladentisch“ der industriellen Gesellschaft; alle wollen/können die Künstlerin bewundern, begehren und besitzen/kaufen. Tatsächlich wird Rosa den las-

ziven Blicken der Männer unterworfen. Diese wandeln ihren Körper in ein Objekt um. Diese öffentliche Ausstellung schildert das Porträt der Heldin als ein sexuelles Spielzeug. Wenn die Frau ein öffentliches Auftreten genießt, vergleicht es nicht einer sozialen Anerkennung. Eine ledige /alleinstehende Frau ist verwundbar unter den männlichen Blicken, die Heldin bekommt nur eine sexuelle Anerkennung und nicht diejenige ihrer Eigenschaften oder Taten. In diesem Kampf gegen die biologische Seite ihrer Existenz erklärt die Heldin, dass die Gesellschaft aus der sachlichen Perspektive ernst genommen wird, indem Objekte manipuliert/gehandhabt wird, wie die Herren wollen.

Rosa Fröhlich repräsentiert einen direkten und umstürzlichen Angriff auf die traditionale Weiblichkeit und auf die Moral der Familie. Sie verweigert die Rolle der treuen und liebenden Ehefrau, die im allgemeinen der Frau zugeschrieben ist. Sie betrügt ihren Mann; obwohl sie Mutter ist, will der Autor sie nicht als eine Hausfrau darstellen, indem sie allerlei häusliche und mütterliche Tätigkeiten treibt. Sie erfährt dass die Ehe den Mangel an Liebe und sexueller Befriedigung bedeutet und dass sie nur Langweile und Täuschungen bringt.

Wenn sie und ihr Ehemann sich entscheiden, Partys und Kartenspiele in ihrem Haus zu veranstalten, benutzt sie ihre ganze Anziehungskraft, um eine unabhängige Stellung im Haus zu gewinnen. Sie fühlt sie wie in einer Falle von ihrem Mann gefangen, der sie als eine von seinen Besitzungen behandelt und vor der Ehe als eine soziale Einrichtung, die diesen Besitz ermöglicht. Für sie ist die Ehe mit Unglückseligkeit, Langweile und mit der Anwesenheit der romantischen Liebe (deswegen sehnt sie sich nach ihrer ehemaligen Verehrer, Lohmann) und der sexuellen Begierde verbunden. Obwohl ihr Mann die Kontrolle über sie hat, bleibt sie unabhängig auch wenn sie ihrem eigenen Vernichtung gegenüber steht. Sie weiß, dass ihr Ehemann seinen ehemaligen Schüler, Lohmann, hasst, trotzdem wagt sie eine Liebesaffäre in ihrem eigenen Haus; deswegen versucht Unrat sie zu erwürgen, wenn er davon erfährt. Trotz ihres unvermeidlichen Verfalls hinterlässt sie das Bild einer mächtigen, verführerischen Frau, die der Kontrolle ihres Ehemannes trotzt und die moralischen Werte einer Familie verweigert. Ihre Liebesaffäre mit Lohmann scheint ein Rachenzeichen zu sein, sie greift zum Ehebruch, um sich von einer unerträglichen Beziehung zu einem Mann zu befreien, der sie zu besitzen versucht, als ob sie ein Kleidungsstück oder ein Dekorobjekt wäre. Ein anderes Zeichen, das die sterile Ehe zeigt, ist der Mangel an Kindern im Familienbild. Dieses Ehepaar lacht der traditionellen Familie (Vater-Mutter-Kind) ins Gesicht, das Kind repräsentiert nur den Beweis für die Konsumierung eines Geschlechtsverkehrs, aber es hat keinen Namen, keine Identität und nimmt an keinem wichtigen Ereignis im Roman

teil. Das Haus der Familie verstärkt die kalte Atmosphäre und die Beschränkung einer verheirateten *femme fatale*; das Haus ist dunkel und die Treppen, Zimmer und Fluren begrenzen die Helden und ihre Tätigkeiten: ein Zimmer für Kartenspiele, ein anderes, wo Rosa ihre „Kunden“ verlockt, das Schlafzimmer, wo Rosa Lohmann in ihrem Bett verführt, ohne Geld oder andere Gewinne zu erwarten. Das Kinderzimmer oder ein anderes Zimmer, das eine häusliche Tätigkeit schildert, fehlen in dem Bild des Autors. Also wird Rosa nur als eine Verführerin beschrieben, die will und imstande ist, finanzielle Gewinne aufgrund sexueller Akte zu erhalten. Obwohl sie vor allen Leuten als eine Prostituierte gilt, strebte sie nach dem Status einer „großen Dame“.

Die Bestandteile des Lokals „Der Blaue Engel“ (die Diele, der Saal, die Garderobe) haben bestimmte Funktionen, die allmählich die Identität des Raumes enthüllen. Die Person, die in ein solches Gebäude eintritt, erhält das Geheimnis und ihre Neugier bis sie den Mittelpunkt des Raumes erreicht und das Geheimnis wird noch von der dunklen Diele und den Eingängen verstärkt bis der Besucher in den Saal tritt. Nachdem alle Gardinen, alle Türe, alle Hindernisse „beseitigt“ werden, bemerkt man dass diese Verzögerung die Frau interessanter und reizvoller macht und das Interesse hervorruft. In dieser tiefen Dunkelheit leitet die sinnliche Musik in den Mittelpunkt der Handlung: die Klaviermusik verlockt leise, um in das verrufene Lokal zu treten. Die Gardinen begrenzen die Räume wo Rosa ihre Rollen entfaltet. Die „verschleierte“ Frau verweist auf viele Nuancen, Konnotationen für die *fin de siècle* Schriftsteller, der Schleier/der Vorhang/die Gardine wurde mit den orientalischen Geheimnissen, mit dem Harem verbunden. Die Frau hinter einem Schleier/Vorhang/ einer Gardine steht für eine Figur von sexueller Heimlichkeit und von Unzugänglichkeit für die Männer in den 1880er und 1890er Jahren. Wenn Professor Unrat in das Lokal „Der Blaue Engel“ eintritt, gleicht das dem psychoanalytischen Durchdringen des weiblichen Schleiers, aber dieser Eintritt kann ein symbolisches Zeichen von Selbsterkenntnis sein. Die Gardinen aus diesem Lokal schlagen eine Zugangsmöglichkeit zu einer anderen Sphäre, Sexualität und zu einem anderen Selbst. Sandra Gilbert und Susan Gubar (Gilbert et al., 2000, S. 191) erklären, dass der Schleier (in diesem Fall die Gardine) ein nützliches Verbergung für die grotesken Offenbarungen für Sünde und Schuld, für vergangene Verbrechen und zukünftige Leiden ist. Wenn er die Gardine hebt, die ihn von gemeinsamen Männern trennt, die mit Rosa liebäugeln, lässt Professor Unrat die Leidenschaft, die physische Liebe und Wollust sein Leben durchdringen. Diese Vorhänge widerspiegeln die Ambiguität der Gefühle und zugleich die durchsichtige Sexualität, Schuldgefühle, Dekadenz und sexuelle Anarchie.

Wenn Unrat das Lokal „Der Blaue Engel“ besucht, um Rosas Aufführung zu folgen, bemerkt man, dass die männlichen Blicke sowohl selbstermächtigend und selbstgefährdend sind (er befreit seine Leidenschaft und sexuelle Triebe). Aus einer psychoanalytischen Perspektive kann die Frau den männlichen Zuschauer mit ihrer Sexualität verletzen oder verschlingen.

Je tiefer der Zuschauer ins Lokal eintritt, desto mehr verändert sich Rosas Stellung. Der Saal ist der Platz, wo die Künstlerin dem ganzen Publikum gehört, wo sie allen gefallen muss, um Geld zu verdienen. Aber die meisten Männer werden aus ihrer Garderobe von einer zweiten Gardine ausgeschlossen, wo man den Eintritt nur denjenigen erlaubt, die mehr dafür bezahlen. Der Mann fühlt sich in diesem verrufenen Raum eingekerkert, verführt und unterworfen. Das Lokal „Der Blaue Engel“, wie ein Hurenhaus dargestellt, beweist wieder, dass die weibliche Sexualität ständig dazu gezwungen ist, sozialen Normen entweder hinter geschlossenen Türen eingekerkert (deswegen die Diele, die Gardinen) oder für die Befriedigung des männlichen Verbrauchers ausgenutzt (die Aufführungsbühne) anzupassen. Wenn man Rosa Fröhlich als das Symbol des Lokals betrachtet, wird sie auch zum Symbol des menschlichen Verfalls der Männer und der Gesellschaft im Allgemeinen. Ihr Verruf bedroht die Integrität und Ehrbarkeit des Mannes. Als ein kulturelles Zeichen ist dieses Lokal mit der Veränderung von Rosas Stellungen und Rollen verbunden. Die Frau ist sowohl eine „gejagte“ (ersehnte) Person als auch ein Jäger. Sie wird dank ihrer geheimnisvollen Anziehungskraft ersehnt, und sie wird zu einer Jägerin in der reichen Männer, um sie für ihre eigenen finanziellen Gewinne auszunutzen. Andererseits ist der Mann zugleich Käufer und Verkäufer; er ist der Käufer, wenn er dem Charme der *femme fatale* unterworfen ist und er will viel Geld dafür bezahlen, um die Konkurrenten zu beseitigen (Verführung wird also als eine Herausforderung oder ein Wettbewerb angesehen); er ist Verkäufer, wenn er seine Frau den anderen Männern anbietet (wieder wird die Frau zum Objekt in diesem Warenaustausch). Dieses Gleiten vom Rand zum Mittelpunkt (und zurück zum Rand) enthüllt Unrat und Rosas Wunsch ihren sozialen Status als ausgeschlossene Personen zu wechseln.

Werk-und Literaturverzeichnis

- André, J. (2003). *Psihanaliza și sexualitatea feminină*. (R. Pop, V. Șandor, trad.). Editura Trei.
- Bock, G. (2002). *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*. Editura Polirom.
- Ebersbach, V. (1978). *Heinrich Mann*. Philipp Reclam jun.

Gilbert, S. M., Gubar, S. (2000). *Towards a Feminist Poetics*. In *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press.

Hegel, W. F. (1995). *Fenomenologia spiritului*. (Virgil Bogdan, trad.). Editura IRI.

Mann, H. (1987). *Die Göttinnen. Die drei Romane der Herzogin von Assy (Diana, Minerva, Venus)*. Fischer Taschenbuch Verlag.

Mitscherlich, M. (1990). *Über die Mühsal der Emanzipation*. Fischer Verlag.

Sebeok, A. Th. (2002). *Semnele: O introduce în semiotică*. (S. Mărculescu, Trad.). Editura Humanitas.

Showalter, E. (1990). *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de Siècle*. Viking Penguin.

LANGUAGE, CONTEXT, TRANSLATION

UNE GRAMMAIRE DE LA TRADUCTION / A "GRAMMAR" OF TRANSLATION

Elena DRAGAN

maître des conférences, docteur ès lettres
(Université d'Etat « Alecu Russo » de Bălți, République de Moldova)

edragan@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0001-6393-8480>

Abstract

The article represents a synthesis of basic assumptions from the theory and practice of translation as well as the author's point of view on the above mentioned area. The author asserts that translation is multileveled and requires interactive elements referring to the levels of thought, semantics and aesthetics.

Keywords: *translation, theory, element, level, thought, semantics, aesthetics*

Rezumat

Articolul înglobează atât o sinteză a postulatelor de bază ale teoriei și practicii traducerii, cât și o explicitare a punctului de vedere al autorului asupra domeniilor în cauză. Se valorifică ideea că traducerea este întotdeauna un demers stratificat, plurinivelar, care pune în aplicare elemente interactive, raportate nivelelor gândirii, semanticii și esteticii.

Cuvinte-cheie: *traducere, teorie, element, nivel, gândire, semantică, estetică*

La traduction comme forme de médiation interlinguistique a pour tâche de faire passer le message d'une langue de départ dans une langue d'arrivée permettant ainsi de transmettre l'information entre les locuteurs de langues différentes. La traduction comme toute opération de langue s'opère à deux niveaux distincts mais complémentaires : celui du signifié et celui du sens. Le premier s'établit au niveau de la langue, le second se réalise dans la parole et par là dépend du contexte et de la situation qui sont infiniment variables. C'est justement le sens et les éléments qui influencent ses variations qu'importent dans l'opération traduisante. Le signifié est en liaison avec le contexte verbal immédiat, tandis que le sens se réfère au contexte verbal élargi.

Le contexte verbal immédiat est nécessaire pour établir l'univocité sémantique des signes, tandis que le contexte verbal élargi est important pour l'univocité de l'information ; la situation est capitale pour la compréhension du vouloir-dire (implicite) du locuteur.

Ainsi, la majorité des mots assemblés dans le discours perdent leur caractère polysémique et ceci n'est possible que lorsqu'ils sont insérés dans un certain contexte immédiat, car c'est dans le contexte que les signes actualisent leur sens. Le traducteur ne doit jamais agir à la première vue du mot, car une traduction mot-à-mot sans tenir compte des contextes verbaux

n'aboutirait pas à exprimer le vrai sens du mot. Si le contexte verbal immédiat fait surgir d'un mot un sens actualisé, laissant en ombre les autres acceptions, alors le contexte verbal élargi refoule certains traits sémantiques de l'acception des mots dégagés par le contexte immédiat.

Voilà ce qui explique pourquoi un traducteur expérimenté prend toujours la peine de lire un texte intégralement avant d'en commencer la traduction. La traduction décontextualisée n'aboutirait pas à un texte authentiquement fidèle à l'original. En l'absence de la situation ça ne serait qu'une convention linguistique. La compréhension d'un énoncé nécessite, en effet, que tous les termes soient référés correctement aux éléments de la situation dans laquelle l'énoncé se trouve et qui lui confère son sens. Autrement dit, l'auditeur ou le lecteur doit savoir qui parle, à qui l'on parle, de qui on parle, où, comment et quand on parle. Sans ces références, l'énoncé est ambigu pour le récepteur. Le vrai traducteur n'oubliera pas de prendre en compte les trois niveaux de la traduction dans leur interdépendance : le niveau de la pensée, le niveau sémantique et le niveau esthétique. Par là, la traduction en tant qu'activité s'avère être une démarche stratifiée qui met en valeur un nombre déterminé d'éléments interactifs. Les niveaux auxquels se fait la traduction se caractérisent par interdépendance et complémentarité, mais chaque niveau a ses caractéristiques, ses problèmes propres et demande donc une opération appropriée à sa nature.

De là, traduire d'une langue dans une autre langue c'est chercher l'équivalence dans la différence qui se trouve à tous les niveaux, mais dans des proportions différentes. Au niveau de la pensée, grâce à son universalité, on peut espérer une équivalence à peu près identique ; au niveau sémantique où l'on doit obéir aux lois et aux règles de chaque langue, les possibilités d'une correspondance sont beaucoup plus réduites, et on essaie de chercher une équivalence dynamique, c'est-à-dire pas seulement au plan formel, mais aussi à celui sémantique et pragmatique. Le niveau esthétique se caractérise essentiellement par la subjectivité, l'affectivité et la créativité, mais aussi la reproduction des valeurs et effets esthétiques, le pouvoir créatif langagier du traducteur. L'harmonie des niveaux de la traduction constitue une condition indispensable à une bonne traduction.

Dans la traduction, on se confronte à deux types de sens : celui de la phrase isolée et celui de l'énoncé intégré dans des contextes et des situations. Dans le cas de la traduction, le problème est assez compliqué : vu la différence dans la vie sociale, les signes linguistiques des deux langues, souvent, ne couvrent pas le même champ sémantique, les éléments lexicaux ne trouvent pas les mêmes référents d'une langue à l'autre.

Une des notions centrales dans le débat autour de la traduction et qui mène souvent à des contradictions c'est la fidélité à l'original. En traduction on ne doit pas rendre mot pour mot, c'est le ton et la valeur dans leur en-

semble qu'on doit garder. Pour bien traduire il faut d'abord s'attacher à la pensée de l'auteur et ensuite aux mots eux-mêmes, autant que le permet le génie des deux langues, afin de rendre l'originalité du texte en toutes ses parties sans restriction ni exagération. Une bonne traduction doit maintenir l'étrangeté du texte venu d'ailleurs tout en transposant les références dans la langue d'arrivée. Par là on est pleinement conscient des difficultés linguistiques et ontologiques qui surviennent durant le processus de la traduction.

Savoir renverser l'ordre des mots dans le texte original, l'embellir, le simplifier, retrancher ce qui est répétitif, en modifier l'articulation - voilà une des tâches du traducteur. On veut que la parole traduite soit belle, mais on sait que la parole belle n'est pas fidèle et la parole fidèle n'est pas belle. Dans ce contexte serait bienvenue la boutade citée par le chercheur I. Condrea : « La traduction ressemble à une femme ; si elle est fidèle, elle n'est pas belle, mais si elle est belle, elle n'est pas fidèle » (Condrea, 1998, p. 69).

Ce qui est paradoxal c'est que si l'on est absolument fidèle au texte d'origine, on risque, au contraire, de le déformer, car la traduction directe mène plutôt à l'illisibilité. Pour que la traduction soit acceptable pour les récepteurs il faut, au contraire, garder une certaine liberté à l'égard de l'original et essayer de rendre de façon expressive et élégante l'esprit de l'original. On pourrait accepter la fidélité dans la traduction, mais pas mot pour mot, plutôt sens pour sens. Le sens est comme l'âme du discours, les paroles n'en sont que le corps. Donc une traduction toute littérale est comme un corps sans âme (Ballard, 1995, p. 182). Au contraire, traduire ça veut dire recréer en langue cible, c'est-à-dire rivaliser avec l'original, essayer de le dépasser en mettant en valeur les avantages de la langue d'arrivée. Il n'existe presque jamais de traduction absolument équivalente au texte original. La recréation c'est aussi une sorte de fidélité, mais à un niveau plus élevé. Le traducteur doit réaliser un véritable travail textuel, il doit faire un texte en correspondance plus ou moins étroite avec le texte de l'original (Berman, 1995, p. 92).

Une oeuvre littéraire recèle toujours des valeurs culturelles qui se concrétisent dans la formulation linguistique d'où l'étrangeté du texte qui constitue pour beaucoup un des plus grands obstacles dans les activités traduisantes. On considère que dans la traduction il faut conserver l'étrangeté du texte d'origine car, par la lecture d'un texte traduit, on voudrait non seulement connaître l'histoire, mais aussi et surtout goûter l'exotisme et la sensualité propres à l'original. C'est justement la différence des deux langues et des deux cultures qui crée l'impossibilité d'une traduction tout à fait fidèle. Toute activité traduisante met inévitablement en jeu les structures et les formes de la langue. La différence peut être au niveau syntaxique aussi bien qu'à celui lexical. Néanmoins dans la pratique de la traduction il faut prendre en compte pas seulement les facteurs linguistiques, mais aussi ceux extralinguistiques et socio-culturels. Ceux qui considèrent la traduction une opé-

ration purement linguistique veulent toujours isoler l'opération traduisante dans la sphère linguistique. Or, la traduction, dans sa complexité, ne se limite pas à la seule opération linguistique. La recreation du texte original est en réalité limitée par le caractère de convergence linguistique de celui-ci ; la traduction met en jeu le vocabulaire, la syntaxe, la stylistique et la dimension proprement idiomatique des langues concernées (Ladmiral, 1979, p. 16). De fait, les problèmes posés dans la pratique de la traduction ne sont ni purement linguistiques, ni purement extralinguistiques, mais les uns et les autres tout à la fois.

Il faut prendre en compte qu'il peut exister une différence systématique entre les langues concernées. Mais pour traduire il faut tout de même chercher un terrain commun aux langues en question. La traduction d'un texte devrait être structurée comme un texte dans son unité, comme un cas particulier de communication interlinguistique et interculturelle. À ce propos, T. Cristea dit que la transposition adéquate d'un texte par la traduction est un processus complexe et présuppose premièrement une représentation fidèle du sens codé dans le texte, mais de même la spécificité stylistique de celui-ci qui parfois peut présenter une gamme de couleurs et de nuances bien variées. Or, pour le décodage du message et des particularités stylistiques du texte original on a besoin d'une intervention traduisante multidimensionnelle, réalisée par diverses perspectives et surtout par celle onomasiologique (Cristea, 1998, p. 186).

Dans la pratique de la traduction il faut tenir compte de toutes sortes d'obstacles, de leurs causes et de leurs conséquences. Seule une étude approfondie et scientifique des obstacles peut nous permettre de tracer une orientation correcte dans les possibilités de traduire. Les facteurs qui influencent l'acte de traduire sont d'ordre historique, social, culturel, idéologique, etc. Grâce à la linguistique moderne et surtout à la sociolinguistique on peut bénéficier de nouvelles acquisitions dans le domaine de la traduction.

Références

- Ballard, M. (1995). *De Cicéron à Benjamin, traducteurs, traductions et réflexion*. Presses Universitaires de Lille.
- Berman, A. (1995). *Pour une critique des traductions, John Donne*. Éditions Gallimard.
- Condrea, I. (1998). *Comunicarea prin traducere*. Editura Lumina.
- Cristea, T. (1998). *Stratégies de la traduction*. Editura România de mâine.
- Ladmiral, J.-R. (1979). *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Éditions Petite Bibliothèque Payot.